

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a literární historie

Bc. Tereza Majerová

Vznik Státního úřadu pro věci církevní

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. července 2020

Tereza Majerová

Bibliografická citace

Vznik Státního úřadu pro věci církevní: diplomová práce / Tereza Majerová; vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. -- Praha, 2020 -- 94 s.

Anotace

Diplomová práce se věnuje církevní politice státu od konce druhé světové války, s důrazem na postupné přebírání moci v zemi komunistickou stranou a vývoj systematické oprese církve směřující až k přijetí tzv. církevních zákonů a tím i ke vzniku Státního úřadu pro věci církevní v roce 1949.

Cílem práce je zmapování vývoje vztahu mezi státem a církví a popsání vývoje systemických a administrativních změn, které v politicko-náboženském kontextu nastaly a vedly k uzákonění Státního úřadu pro věci církevní jako vrcholu vybudované infrastruktury omezující církve.

Klíčová slova

katolická církev; Československo; komunismus; stát a církev; systematická oprese

Abstract

This thesis deals with state Church policy from the end of the World War II, with emphasis on the gradual seizure of power by the communist party and the process of systematic oppression of Church which resulted in passing the so-called Church laws and creation of the State bureau of Church affairs in 1949.

The goal of the thesis is to map the relationship between the state and Church, to relate the systemic and administrative changes in the political and religious context which resulted in the State bureau of Church affairs representing the peak of state Church oppression.

Keywords

Catholic Church; Czechoslovakia; Communism; state and church; systemic oppression

Počet znaků: 138 634

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce doc. PhDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při koncipování mé práce a také mému partnerovi Ondrovi za obrovskou podporu při studiu.

Obsah

Úvod	7
1. Třetí Československá republika a vztah státu a církve	9
1.1. Situace v českých zemích	10
1.2. Situace na Slovensku	14
1.3. Volby 1946	16
1.3.1. Československo po volbách a v reflexi katolické církve	19
1.3.2. Boj o zachování církevního školství	22
1.3.3. Pozemková reforma	24
1.3.4. Marshallův plán	26
2. Únorový převrat roku 1948	27
2.1. Vládní krize	29
2.2. Česká společnost v novém režimu	33
2.3. Ústava 9. května	33
2.4. Jednání státu a církve	37
3. Cesta k totalitě	43
3.1. Vyostřování politického klimatu	44
3.2. Vyostřování vztahu s církví	46
3.2.1. Krátce obnovená jednání	46
3.2.2. Směrnice Národní Fronty pro jednání s církví	47
3.2.3. Josef Beran v nemilosti	48
3.2.4. Memorandum biskupské konference	49
3.2.5. Plán na řešení náboženských otázek	49
3.2.6. Příprava dalšího postupu vůči církvím	50
3.3. Represivní zákonodárství	51
3.3.1. Zákon č. 213/1948 Sb.	51
3.3.2. Zákon č. 231/1948 Sb.	52
3.3.3. Zákon č. 247/1948 Sb.	53
3.4. Ukončení jednání státu a církve	54

4. Vítězství režimu	58
4.1. Církevní “šestka”	58
4.2. Vznik státní Katolické akce	59
4.3. Reakce církve na vznik státní Katolické akce a postup režimu	61
4.4. Státní církevní tisk	63
4.5. Příprava církevních zákonů a dalších opatření v církevní politice	65
4.6. Církevní zákony	70
5. Státní úřad pro věci církevní	71
5.1. Koncepce a postavení SÚC	72
5.2. Ekonomické podmanění církve	77
5.3. Personální podmanění církve	81
5.4. Trestněprávní a správní ochrana nového uspořádání	84
5.5. Další vývoj Státního úřadu pro věci církevní	85
Závěr	87
Seznam použitých zkratk	88
Seznam použitých pramenů a literatury	89
Prameny	89
Archiv	89
Periodika	89
Literatura	89
Internet	94

Úvod

Postavení církve v Československu nebylo po druhé světové válce jednotné. Církev v protektorátu Čechy a Morava stála v roli perzekvovaného bojovníka s nacismem a v průběhu okupace čelila transportování duchovních do koncentračních táborů, jejich mučení, věznění i popravování. Během okupace bylo nacisty uzavřeno množství církevních škol a některé řehole, katolické spolky i periodika byly zrušeny. Církev se však až na malé výjimky angažovala pronárodně a svým postojem posilovala protinacistického ducha okupovaného státu. Z války tak vyšla sice otřesena, ale na straně vítězů. Církev na Slovensku se po válce potýkala se stigmatem Slovenského státu, v jehož čele stál římskokatolický duchovní Jozef Tiso. Na mnohé katolické aktivity po osvobození tak bylo nahlíženo s podezřením, pokud rovnou nebyly považovány za činnosti protistátní. I přes tyto neoddiskutovatelné rozdíly však bylo po komunistickém převratu v roce 1948 s církvemi ve znovuspojeném Československu nakládáno bez rozdílu. Komunistický režim předpokládal naprostou likvidaci církví a náboženství hodlal pouze přechodně tolerovat. Pomocí donucovacích prostředků, násilí, cílené diskriminace, vynucené ekonomické závislosti i indoktrinace ve školství a sdělovacích prostředcích se snažil vytvořit národní církev ovládanou státem, odtrženou od tradiční církevní hierarchie a plně ve svém područí.

Tato práce se zaměřuje na vývoj církevní politiky státu poválečného Československa a pozvolný vznik systematické oprese, která prostupovala vládními strukturami a vygradovala až v přijetí tzv. církevních zákonů a tím i institucionalizaci pod Státní úřad pro věci církevní v Praze. Cílem je zasadit fenomén Státního úřadu pro věci církevní do politicko–náboženského kontextu s důrazem na vývoj administrativních a legislativních změn, které umožnily jeho založení.

Práce je zaměřena především na české prostředí, s ohledem na rozsáhlost tématu je slovenská problematika dotčena pouze okrajově. Velmi často v práci skloňovaný výraz

církev, označuje především českou církev římskokatolickou, která byla nejvýraznějším oponentem komunistického režimu. Ostatní křesťanské konfese jsou vždy patřičně popsány, aby nedošlo k záměně s církví římskokatolickou.

Aktuálnost tématu je nasnadě, jelikož i třicet let po sametové revoluci zůstávají některé křivdy totality nevyřešené. Komunistická strana Čech a Moravy, která se vyvinula z původní Komunistické strany Československa je stále parlamentní stranou podílející se na legislativním procesu, z něhož vzešly například právní normy upravující navrácení zabaveného církevního majetku v průběhu totality. Přestože na počátku roku 2013 vešel v účinnost zákon č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, v roce 2019 byla přijata novelizace tohoto zákona, která měla za cíl zdanit příjmy církví plynoucí z restituovaného majetku. Jedním z nejhlasitějších podporovatelů této novely byla právě KSČM, jejíž neochota postavit se čelem své vlastní minulosti, omluvit se a korektně vynahradit způsobené škody je stále více zarážející. Pro zdanění restitucí však nehlasovala jako jediná, podpora návrhu byla vyslovena napříč politickým spektrem. Církevních otázek je v současnosti nejen cíleně využíváno k manipulaci s veřejným míněním, a tím pádem i k získávání voličů, ale je také indikátorem rozdělení české společnosti, která je stejně jako politická scéna v otázkách restitučních i náboženských nejednotná. Důsledky více než čtyřiceti let trvajících snah o eliminaci a potření jakéhokoli náboženství tak neseme dosud.

1. Třetí Československá republika a vztah státu a církve

Směřování československé zahraniční politické orientace po skončení druhé světové války bylo de facto rozhodnuto již *Smlouvou o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci* mezi Československem a Svazem sovětských socialistických republik. Tato smlouva byla za přítomnosti Edvarda Beneše a Josifa Vissarionoviče Stalina signována dne 12. prosince 1943 lidovým komisařem zahraničních věcí SSSR Vjačeslavem Michajlovičem Molotovem a československým velvyslancem v Moskvě Zdeňkem Fierlingerem. Během moskevských jednání prezidenta E. Beneše a Klementa Gottwalda reprezentujícího exilové vedení KSČ byl v březnu 1945 předznamenán i tzv. Košický vládní program, který tuto tendenci potvrdil: „*Vyjadřujíc neskonalou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu. S pomocí Sovětského svazu bude dovršeno osvobození Československé republiky, aby tak s jeho oporou byla navždy zajištěna její svoboda a bezpečnost a aby za všestranné součinnosti se Sovětským svazem byl národům Československa zabezpečen pokojný rozvoj a šťastná budoucnost.*“¹

V Moskvě byla při stejné příležitosti ustanovena také Národní fronta Čechů a Slováků jako sdružení všech povolených politických stran, které měly utvořit jednotnou koaliční vládu. Do čela první vlády Národní fronty byl K. Gottwaldem prosazen Z. Fierlinger z levého křídla sociálních demokratů.² Vznik jakékoli nové strany byl vázán na svolení Národní fronty a jelikož nebyla povolena činnost demokratických

---

¹ KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM, článek IV. In: GRÓNŠKÝ 2006, 24

² VAŠKO 1990a, 13

pravicových stran, které se před druhou světovou válkou měly zdiskreditovat, byla politická pluralita značně omezená.³ Ačkoli došlo k faktickému obnovení demokracie, kvůli absenci opozice se nejednalo o demokracii parlamentní.⁴ Obnovené politické strany pod záštitou Národní fronty (NF) byly následující: Komunistická strana Československa (KSČ), která měla na NF již od jejího založení klíčový vliv, Československá strana národně socialistická (ČSNS), Československá sociální demokracie (ČSD) a Československá strana lidová (ČSL). Aby mohla být strana lidovců obnovena, byla očekávána její transformace ve stranu všeobecně křesťanskou a nikoli tradičně pouze katolickou. Tím církev přišla o svého zástupce v rovině politické a hájení jejích vlastních zájmů se stalo obtížnějším.⁵ Na Slovensku byla restaurována pouze Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS).

1.1. Situace v českých zemích

Samotná obnova poválečného státu směřovala prostřednictvím radikálních reforem první vlády k vytvoření nového, lidově demokratického společenského režimu po vzoru Sovětského svazu. Spolupráce státu a církve byla v období třetí republiky harmonická a pro činnost církve byly dle Karla Kaplana vytvářeny relativně příznivé podmínky.⁶ Čeští katoličtí duchovní v pastýřském listu ze 14. listopadu 1945 prohlásili: „*Obnovujeme slib oddanosti naší drahé Československé republice a společně se všemi katolíky chceme ze všech svých sil pracovati o její rozkvět.*“⁷ Katolický tisk sice oficiálně omezen nebyl, avšak z důvodu údajného nedostatku papíru mohla vycházet jen periodika schválená ministerstvem informací. Byly to například týdeníky *Rozsévač*, *Neděle*, *Dorost* a *Katolík*, s podtitulem List pro kulturu a život z víry. Pro tisk

---

³ ROKOSKÝ 2011, 49

⁴ RUPNIK 2002, 199

⁵ KAPLAN 1993a, 11

⁶ KAPLAN 1993a, 13

⁷ Společný pastýřský list episkopátu republiky o současných nejnaléhavějších otázkách československých katolíků. OPATRŇÝ 2003, 13-17

komunistických periodik vycházejících ve velkých nákladech ve stejném období žádná omezení z důvodu proklamované papírové nouze neplatila.⁸

Obnoveny byly nacisty zrušené církevní školy a tělovýchovné, odborové i katolické spolky. Diplomatické styky se Svatým stolcem byly obnoveny v mezích určených *Modem vivendi* z roku 1928, vládou však nebyly diplomatické vztahy s Vatikánem považovány na kontinuitní.⁹ Nedošlo k obnovení prvorepublikové nunciatury, ale o stupeň nižší internunciatury, do jejíhož čela byl postaven původní nuncius, titulární arcibiskup Francisco Saverio Ritter. Oproti standardům první republiky bylo také čestné místo dojena v čele diplomatického sboru v Praze vyhrazeno sovětskému velvyslanci a nikoli vyslanci vatikánskému.¹⁰ Komplikované diplomatické styky podněcovaly obavy Svatého stolce z proticírkevní politiky v Československu, přestože představitelé československé katolické církve potvrzovali náboženskou svobodu i dobré vztahy s vládou.¹¹

Odvaha duchovních za okupace byla oceněna nejen Vatikánem, který jmenoval významné tváře odboje Karla Skoupého a Josefa Hloucha a vězně koncentračních táborů Josefa Berana a Štěpána Trochtu biskupy, ale i prvním poválečným ministrem školství Zdeňkem Nejedlým, který národní angažovanost katolického kněžstva vyzdvihl.¹² Církevní činitelé také v duchu poválečné národní soudržnosti podpořili vládní řešení česko-německé otázky založené na principu kolektivní viny německého národa. Jak uvedl lidově demokratický týdeník *Obzory*: „*Politicky se nikde nepochybuje o tom, že Němci musí z Československa pryč...není možno popřít, že v prvních dnech došlo v pohraničí k nelidským činům, o nichž už je dnes lépe pomlčet; je také pravdou, že se v několika krajích naši lidé obohacovali způsobem, který nelze jinak nazvat, než hyenismem.*“¹³

---

⁸ VAŠKO 1990a, 49

⁹ KONÍČEK 2004, 147

¹⁰ BALÍK/HANUŠ 2007, 18

¹¹ JANIŠOVÁ/KAPLAN 1995, 7

¹² VAŠKO 2004, 16

¹³ OBZORY, číslo 12, 20.11. 1945, 1

Nelítostné excesy provázející odsuny německého obyvatelstva často dosáhly hranice zločinu proti lidskosti a vyžádaly si mnoho ztrát na životech. Násilné vyhánění obyvatel i koncept kolektivní viny byl kritizován papežem Piem XII.¹⁴ V Sudetech s odkazem na Benešovy dekrety docházelo ke konfiskaci církevního majetku, který byl mylně považován za majetek německý¹⁵, přestože byl v univerzálním vlastnictví katolické církve pouze vypůjčen německým řádům a kněžím. Tato situace, kde se mísil zahraničněpolitický a protiněmecký aspekt proti církvi se stala jednou z významných třecích ploch mezi církví a státem.¹⁶ Jejich vztah však nebyl zásadním způsobem ovlivněn a vzájemná součinnost probíhala nadále bez větších obtíží. Konfiskace hmotného i nehmotného majetku nepostihla pouze občany německé a maďarské národnosti, ale i osoby označené za zrádce a kolaboranty s nacismem.

V pohraničí se ihned po odsunu začal projevovat kritický nedostatek kněží. Někteří byli odsunuti, jiným bylo povoleno zůstat, avšak ze solidarity zemi opustili spolu s vyháněným obyvatelstvem. O stavu prázdných diecézí informoval věřící obnovený katolický tisk s prosbou nejen o pomoc duchovní a materiální, ale především s žádostí o příchod nových českých kněží, kteří by pomohli nastalou sociální krizi zažehnat. Nedostatek duchovních v Sudetech byl v duchu Katolické akce¹⁷ řešen přizváním laiků k pastorační a kněžské práci.¹⁸

I přes relativně dobrý vztah státu a církve, ze strany komunistů se v tisku již od června 1945 pozvolna objevovala protikatolická agitace, především ve formě různých dezinformací týkajících se katolické církve, Svatého stolce či osoby papeže. Tento typ žurnalistiky, patrný například v deníku *Rudé Právo*, který byl ústředním tiskovým

---

¹⁴ ŠMÍD 2015, 169

¹⁵ Ke konfiskaci církevního majetku docházelo na základě dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. § 1, odst. 1, písm. c. pokud stát došel k závěru, že „*správa těchto korporací úmyslně nebo záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým účelům.*“ podle Stanoviska ministerstva školství a osvěty ke konfiskaci církevního zemědělského majetku ze dne 11. února 1946. JANIŠOVÁ/KAPLAN 1995, 44

¹⁶ JANIŠOVÁ/KAPLAN 1995, 8

¹⁷ Katolické akce byly založeny papežem Piem XI. encyklikou *Ubi arcano Dei* roku 1922. Jednalo se o laický apoštolát, který sloužil k prosazování katolických názorů ve společnosti, k aktivizaci laiků a také byl příležitostí pro promýšlení jejich teologického stavu. NOVOTNÝ 2014, 169

¹⁸ SKLENÁŘ 2018, 136

orgánem KSČ, nebo v levicovém týdeníku *Tvorba*, který navazoval na meziválečné tendence stejného ražení.¹⁹ Takto zněl například komentář na papežovo mírové vánočního poselství nazvaný „Vatikán pokračuje v reakční politice“ z *Rudého práva*: „*Papež Pius XII., který po celou dobu válečných zločinů buď mlčel, anebo hrál úlohu při nejmenším pochybnou, obrátil se ke světu s mírovým vánočním poselstvím. Tvrdí v něm, že na světě ještě není skutečný mír... Dosavadní podpora nacismu a fašismu, nedávné projevy na záchranu Franca v Argentině a ku podpoře fašistického diktátora Ferrona v Argentině ukazují, že papež o podobnou kontrolu veřejnosti nestojí a že má všechny příčiny své reakční plány před veřejností skrývat. A tyranie státních totalitních systému, která musí přestat – to není pozdě, ale přece vyslovené odsouzení nacismu a fašismu, ale podle svědectví anglických konzervativních listů – kritika SSSR!*“²⁰

Přestože byl Eugenio Pacelli v letech 1917–1929 papežským nunciem v Německu, v průběhu svého pontifikátu v nelehkém válečném období se jako Pius XII. k Adolfu Hitlerovi a jeho ideologii stavěl odmítavě. Papežova stanoviska však byla zastíněna jeho diplomatičností a nebyla ostentativně prezentována tak, jak by od něj společnost například v otázce holocaustu očekávala. Papežovo váhání nad veřejným odsouzením nacistických zločinů je možné vysvětlit tak, že v případě zavržení jedné válečné mocnosti by mu nezbylo nic jiného, než se vyjádřit i ke zločinům ostatních válčících států, čímž by si mohl znepřátelit Spojence.²¹ V poválečném období se tak jeho zákulisní diplomacie mohla jevit jako nejistota názorů či směřování, čehož komunistická strana a sovětská propaganda využila ve svých protikatolických agitacích.²² Tato tendence je patrná v následujícím sloupcu, kde se *Rudé právo* zaměřilo na komentář moskevského listu „*Pravda*“ ke konkordátu z roku 1933, podepsaným mezi tehdejší kardinálem E. Pacellim a vicekancléřem Franzem von Papenem za Hitlerovu vládu. Autor na základě projevů papeže z let 1939–41 také tvrdí, že „*Vatikán zamýšlel*

---

¹⁹ BAUER 2001, 85

²⁰ RUDÉ PRAVO, číslo 194, 27.12. 1945, 2

²¹ ŠMÍD 2019, 231

²² PETRÁČEK 2013, 110

využít fašistické invaze do Sovětského svazu pro své účely a dohodl se s Hitlerem o obrácení sovětského lidu na katolictví.“²³ Existenci paktu Ribbentrop – Molotov o vzájemném neútočení Sovětského svazu a nacistického Německa z roku 1939 autor textu sice opomíjí, ale článek uzavírá následujícím prohlášením: „...v době kdy lidstvo prožívalo nejhroznější chvíle svých dějin, Vatikán záměrně vedl profašistickou politiku, které zůstal věren až do dneška.“ Proticírkevní kampaň tohoto typu po válce sílila a v letech následujících se intenzivně pokoušela podlomit morální autoritu papežství.²⁴

Ani postavení křesťansky orientovaných spisovatelů v poválečném období nebylo ideální. Očistná komise Syndikátu českých spisovatelů sice deklarovala svou apolitičnost a čistě uměleckou pravomoc, poskytovala však své závěry trestním orgánům státu i Zemské ústředně státní bezpečnosti a již v rámci tzv. první očisty Syndikátu v roce 1945 potrestala některé z katolických autorů, bez bližšího specifikování jejich prohřešků v tisku.²⁵

1.2. Situace na Slovensku

Na Slovensku byla situace značně odlišná od dění v Česku. Slovenskou národní radou vykonávající zákonodárnou moc bylo i přes značnou nevoli věřící veřejnosti nařízením č. 5/1944 Sb. ze 6. září 1944 zestátněno školství, což se týkalo i všech škol církevních.²⁶

Hlavními politickými rivaly v zemi se staly strany Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS), které se byly schopny vzájemně dohodnout pouze na nezbytnosti určité autonomie pro Slovensko v obnovené Československé republice a na nutnosti co nejvíce omezit slovenský politický katolicismus. Přestože ani jedna strana nebyla nakloněna k založení strany slovenského politického katolicismu, na

---

²³ RUDÉ PŘÁVO, číslo 52, 2.3. 1946, 2

²⁴ PETRÁČEK 2013, 111

²⁵ BAUER 2001, 86

²⁶ HORÁK 2011, 49

Slovensku byla téměř 80 % katolická většina a jakýkoli otevřený boj proti náboženství by se bez pochyby projevil na náklonnosti voličů.²⁷ Ve *Stanovisku Národní Fronty ke zneužívání náboženství k politickým účelům a rozvratným akcím* z 16. července 1945 se již uvádí, že se „demokratická i komunistická strana se shodují, že je třeba respektovat a chránit svobodu náboženského vyznání a že slovenští občané kteréhokoliv vyznání jsou rovnoprávními členy našeho národa.“²⁸ Snahy duchovních o znovuzavedení církevního školství však ani přes podporu veřejnosti vyslyšeny nebyly.

Ukázkou rozporuplné situace na Slovensku byla například tzv. Kolakovičova aféra, kdy po odhalení neolud'áckého²⁹ spiknutí na Slovensku došlo k zatýkání členů laických katolických kroužků Rodina³⁰ chorvatského jezuitského kněze Tomislava Kolakoviče. Úřední zpráva z 23. března 1946 informovala o protistátním spiknutí, které mělo vést k obnovení Hlinkovy slovenské ľudové strany a idejím Slovenského státu a tím pádem i proti samostatnosti a jednotě lidově demokratického Československa. Ideovým vůdcem akce měl být sám T. Kolakovič, jehož působení za války bylo označeno za kolaboraci,³¹ přestože on sám byl antifašistou a vyhýbal se všemu, co by mohlo k jakékoli kolaboraci s fašismem i nacismem vést.³² Kroužkům Katolické akce již od povstání hrozilo, stejně jako jakékoliv jiné katolické aktivitě na poválečném Slovensku, že budou spojovány se zločiny fašismu a nacismu, a to i přesto, že vládou byla proklamována svoboda náboženského vyznání a jejich činnost tedy nebylo možné považovat za nelegální. Poté, co se T. Kolakovič dozvěděl o vyšetřování členů svých kroužků, přihlásil se vyšetřovatelům sám. Celá kauza byla brzy ukončena tehdy ještě nekomunistickou

---

²⁷ VAŠKO 2004, 21

²⁸ VAŠKO 1990a, 91

²⁹Jako *Lud'áci* byli označováni stoupenci Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSLS), která byla v období autoritativního Slovenského státu vedoucí stranou země. Strana se opírala o katolické kněžstvo a nacionalisticky smýšlející obyvatelstvo a po Slovenském národním povstání byla zakázána. Neolud'áctví označuje návrat k jejím ideálům, často je však termínu zneužito komunisty pro pošpinění jakékoli katolické aktivity. VAŠKO 2004, 13

³⁰ Kroužky „Rodin“ založené Kolakovičem byly laickými sdruženími Katolické akce s programem výlučně náboženským a vzdělávacím. VAŠKO 2004, 14

³¹ NOVOTNÝ 2014, 167

³² VAŠKO 2004, 14

prokuraturou, která zastavila stíhání účelově zadržovaných a propustila vyšetřované z vazby, jelikož rozpoznala politický charakter celé akce a snahu o zkompromitování církve.³³

1.3. Volby 1946

Československé parlamentní volby do Ústavodárného shromáždění z 26. května 1946 jsou často označovány jako poslední demokratické volby³⁴ před nástupem čtyř dekad totalitního komunistického režimu. Je však nezbytné pokládat si otázku, zda šlo skutečně o volby zcela svobodné a plně demokratické.³⁵ Samotné poválečné státní zřízení Československa lze považovat spíše za formální demokracii, a s ohledem na zakázání existence pravicových stran a tím pádem i omezení politické plurality nelze volby označit za neomezené a kompetitivní.³⁶ Exekutivní moc měla převahu v jakémkoli politickém rozhodování a existence Národní fronty devalvovala důležitost parlamentních voleb.³⁷ Jak uvedl ve svých pamětech tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina: „Roku 1946 se rozhodovalo o tom, stane-li se Československo státem totalitním nebo demokratickým.”³⁸

Ke stranám sdruženým v Národní frontě po válce se na Slovensku těsně před volbami přidaly dvě strany zcela nové: Strana práce (SP), jako strana sociálně demokratického typu a Strana svobody (SS),³⁹ původním názvem Křesťansko-republikánská strana, která měla zaujmout především katolické voliče, pro které by volba komunistické ani demokratické strany pravděpodobně s ohledem na nedávné zestátnění církevního školství nepřicházela v úvahu. Strany Národní fronty se

---

³³ VAŠKO 2004, 16

³⁴ RUPNIK 2002, 201

³⁵ Srovnání: RUPNIK 2002, 200, „*Jaký je význam svobodných voleb za situace, kdy je jejich výsledek předem stanoven?*”

³⁶ CHARVÁT 2010, 30

³⁷ Strany Národní fronty v lednu roku 1946 rozhodly o povolebním obnovení stejné vládní koalice. RUPNIK 2002, 200

³⁸ DRTINA 1982, 257

³⁹ PEHR 2011, 177

ještě před volbami roku 1946 dohodly na podmínkách své předvolební kampaně a prvcích, které budou po volbách v politice prosazovat.⁴⁰ Zavázaly se nejen ke slušnému vedení svých kampaní, bez polemiky vůči politickému programu NF a osobnímu osočování, ale i k následování Košického vládního programu, k zakotvení dekretů prezidenta republiky v ústavě a nezneužití osoby prezidenta ve prospěch některé ze stran. Bylo také rozhodnuto o opětovném ustanovení Národní fronty po volbách a nesení zodpovědnosti za vládní politiku. Důležitým bodem bylo také nezpochybňování zahraničně politické orientace státu a spolupráce se Sovětským svazem. Jak upozorňuje Jakub Charvát, volby nelze považovat za zcela svobodné, pokud v nich není možné zpochybnit některé z rysů stávajícího politického systému.⁴¹ Volební právo bylo sice rozšířeno na voliče od 18 let věku, ale zároveň výrazně omezeno dle nového zákona č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských,⁴² který vyloučil nejen válečné provinilce, kolaboranty a zrádce, ale i občany jiné než české, slovenské a další slovanské národnosti, což značně limitovalo volební svobodu. Především pro židovské obyvatelstvo byl tento krok velice diskriminační.⁴³

Jednání o samotném termínu voleb započala již po ustanovení prozatímní vlády a bylo rozhodnuto o jejich konání do šesti měsíců od konce války. Komunisté se snažili tento termín oddálit až k podzimu roku 1946, zatímco strany nekomunistické prosazovaly z obavy z nárůstu moci KSČ termín dřívější. Přestože výsledné květnové datum bylo rozhodnuto kompromisem mezi stranami Národní fronty dne 16. ledna 1946, bylo jedním z nejzazších v poválečné Evropě.⁴⁴ Na tomtéž jednání byl jako možnost nesouhlasu s politikou stran Národní fronty navržen K. Gottwaldem systém tzv. bílých lístků, jehož odevzdáním by volič splnil svou zákonnou povinnost volit, aniž by vyjádřil podporu kterékoli existující straně.⁴⁵ Tento způsob byl především výhodný pro

---

⁴⁰ RUDÉ PŘÁVO, číslo 14, 17.1. 1946, 1

⁴¹ CHARVÁT 2010, 29

⁴² Zákon č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských. In: Sbírnka zákonů. 25.2.1946, částka 11, s. 177 - 184

⁴³ BROKLOVÁ 2007, 37

⁴⁴ PEHR 2007, 16

⁴⁵ RUDÉ PŘÁVO, číslo 86, 10.4. 1946, 1

komunisty, kteří se obávali nerozhodnutých voličů a bývalých voličů zrušených pravicových stran, jenž by svůj hlas pravděpodobně odevzdali stranám nekomunistickým. Systém se ale ukázal být neúčinným, neboť v celém Československu dohromady bylo odevzdáno jen 32 177 bílých lístků, což tvořilo 0,45 % všech hlasů.⁴⁶

Výsledky voleb do Ústavodárného shromáždění nemohly být napříč Československem odlišnější. V českých zemích odevzdali voliči navzdory očekávání představitelů demokratických stran celých 40,17 % hlasů straně komunistické. Nejvíce procent přicházelo ze sudetských oblastí, kde komunisty vedené ministerstvo zemědělství přerozdělilo půdu a pozemky po odsunutých Němcích a získalo si tím loajální voliče z vesnického prostředí.⁴⁷ Další strategická ministerstva vnitra a informací obsadila KSČ ihned po konci války, stejně jako státní správu.⁴⁸ Atraktivním pro voliče se stalo i očividné napojení strany na osvoboditelský Sovětský svaz a také fakt, že komunisté dokázali nejvíce vytěžit z propagace své odbojové činnosti za války. Na rozdíl od ostatních stran se KSČ také podařilo úspěšně provést nábor nových členů na podzim 1945 a vybudovat si tak silnou členskou základnu v obcích a státních institucích, která měla již v březnu 1946 přes milion členů.⁴⁹

Na druhém místě za komunisty se umístila Československá strana národně socialistická s 23,66 %, dále Československá strana lidová s 20,24 % a Československá sociální demokracie s 15,58 %. Na Slovensku oproti tomu zvítězila Demokratická strana s 62 %, Komunistická strana Slovenska ji následovala s 30,39 %. Nová Strana práce získala 3,11 %, podobně jako Strana svobody, která obdržela 3,73 % hlasů.⁵⁰ I přes drtivé vítězství demokratů na Slovensku se jednalo o absolutní výhru komunistů v Československu, neboť komunistická strana Slovenska urychleně změnila své dosavadní směřování a místo průkopníka slovenské autonomie se stala pragocentrickou

---

⁴⁶ KAPLAN 2009, 43

⁴⁷ CHARVÁT 2010, 36

⁴⁸ PEHR 2007, 25

⁴⁹ CHARVÁT 2010, 35

⁵⁰ Autoři odborných článků a publikací se v desetinách procent odlišují v zaznamenání volebních výsledků. V této práci je použit CHARVÁT 2010, 34

stranou čerpající z vítězství svého pražského křídla.⁵¹ Tím na Slovensku omezila vliv Demokratické strany, která tak nemohla doufat ani v paritní zastoupení ve vládě a upevnila tak svou pozici komunistů v Československu. Z celkem 300 rozdělovaných mandátů⁵² jich KSČ a KSS získaly dohromady 114 a počítaly také s podporou 37 mandátů od sociálních demokratů, jelikož Z. Fierlinger ve straně prosazoval úzkou spolupráci s komunisty. Předsedou nové vlády se stal dosavadní náměstek předsedy vlády a předseda Národní fronty K. Gottwald.

1.3.1. Československo po volbách a v reflexi katolické církve

Dne 2. července 1946 představil předseda K. Gottwald prezidentu E. Benešovi nové složení vlády. Náměstky předsedy vlády se stali Petr Zenkl (ČSNS), Jan Šrámek (ČSL), Ján Ursíny (DS), Zdeněk Fierlinger (ČSD) a Viliam Široký (KSS). Ministrem zahraničních věcí se stal Jan Masaryk, ministrem národní obrany Ludvík Svoboda, oba jako jediní nestraníci v nové vládě. Pod správou KSČ byla ministerstva vnitra s Václavem Noskem, informací s Václavem Kopeckým, ochrany práce a sociální péče se Zdeňkem Nejedlým, financí s Jaromírem Dolanským a vnitřního obchodu s Antonínem Zmrhalem. Za KSS byli ve vládě Július Ďuriš, jako ministr zemědělství a Vladimír Clementis, jako tajemník ministerstva zahraničních věcí. ČSL získala ministerstvo pošt s Janem Šrámkem a ministerstvo zdravotnictví s Adolfem Procházkou. Alois Vošahlík byl ministrem bez portfeje, záhy mu však bylo přiděleno ministerstvo techniky.⁵³ ČSNS vedla ministerstvo zahraničního obchodu s Hubertem Ripkou, ministerstvo školství a osvěty s Jaroslavem Stránským a ministerstvo spravedlnosti s Prokopem Drtinou. ČSD získala ministerstvo průmyslu s Bohumilem Laušmanem a ministerstvo výživy s Václavem Majerem. Za DS vedl ministerstvo

---

⁵¹ RUPNIK 2002, 203 - 204

⁵² Počet mandátů byl rozdělován na základě počtu osob v seznamech voličů k 7. květnu 1946. Čechy měly 150 mandátů, na Moravu a Slezsko připadalo 81 mandátů a Slovensko mělo 69 mandátů.

⁵³ A. Vošahlík po měsíci v úřadu zemřel a byl nahrazen Janem Kopeckým.

dopravy Ivan Pietor a Ján Lichner se stal tajemníkem ministerstva národní obrany. Mikuláš Franek byl bez portfeje, brzy ministrem pro sjednocení zákonů.⁵⁴

V třetí vládě Národní fronty Čechů a Slováků tak byla s celkem devíti komunistickými ministry jasná politická převaha. Zůstal také zachován systém Národní fronty a koalice, v souladu s předvolební dohodou mezi stranami. Dle výsledků voleb bylo určeno obsazení státních zákonodárných a samosprávných orgánů, i složení Slovenské národní rady, která utvářela zákonodárnou moc na Slovensku.

Nadpoloviční vítězství Demokratické strany na Slovensku, která mimo jiné profitovala i z tzv. Dubnové dohody pokrývající vztah katolíků a evangelíků na Slovensku,⁵⁵ nebyla KSČ ochotna akceptovat a krátce po volbách spustila ostrou kampaň proti této opoziční straně. Iniciovala ustanovení komisí, jednu z Národní fronty a druhou z řad zaměstnanců ministerstva vnitra, které měly za úkol prověřit jednání jednotlivých politických stran v předvolební kampani. Komise ministerstva vnitra došla k závěru, že DS spolupracovala s luďáky, podporovala banderovce a zneužila církve.⁵⁶ Tyto závěry následně prezentovali komunisté v *Rudém Právu*: (DS) „uzavřela dohodu s činiteli hlinkovské lidové strany, kde pod hlavičkou demokratů byli aktivizováni fašističtí gardističtí úderníci... je pro republiku i slovenský národ na pováženou, jestli vůdcové DS pomáhají aktivizovat a obnovovat slovenský fašismus, který operuje nejen protikomunistickými a antisemitskými hesly...nýbrž jak nás učí zkušenost r. 1938-39, slovenský fašismus zakládá svou existenci především na protičeském štvání a na rozvratných plánech proti celistvosti republiky.“⁵⁷ Volební výsledky již samozřejmě ani touto kampaní nebylo možné změnit, ale zatímco v českých zemích vyburcovalo vítězství komunistů strany socialistů a lidovců ke zlepšení stranické činnosti, které

---

⁵⁴ RUDÉ PRAVO, číslo 152, 3.7. 1946, 1

⁵⁵ Tzv. Dubnová (Aprílová) dohoda z 30. března 1946 krom jiného pokrývala vztah katolictví s evangelismem a zavazovala i k hájení křesťanských principů ve výchově. Dle této dohody měli představitelé Demokratické strany dosazovat do důležitých funkcí pouze osoby nábožensky tolerantní. PEHR 2011, 195

⁵⁶ PEHR 2011, 195-196

⁵⁷ RUDÉ PRAVO, číslo 125, 28.5. 1946, 2

zahrnovalo například organizaci vlastního tisku, tvorbu nových organizací, posílení svého ideového ukotvení a získávání nových členů,⁵⁸ na Slovensku vedla výhra demokratů pouze k otevřenému boji proti straně, zatýkání jejích vysoce postavených členů a několika konstruovaným procesům. Přestože nedošlo ke komunisty zamýšlenému rozbití Demokratické strany, byla touto krizí značně oslabena a období bylo později nazýváno jako “generální zkouška února 1948”.⁵⁹

Česká církev si zřejmě uvědomovala, že bez hlasů katolických voličů by KSČ nebyla schopna získat tolik hlasů a volby vyhrát. Místo omezení svých aktivit však zvýšila své působení a organizovala různé náboženské kurzy, duchovní cvičení a prázdninová setkání mládeže, stejně jako zakládala kroužky Katolické akce. Českoslovenští věřící sice nebyli pro své vyznání po volbách diskriminováni a církev se mohla relativně svobodně rozvíjet,⁶⁰ ale to neznamená, že protináboženské kampaně zcela utichly nebo nebylo zamýšleno v jejich pokračování. Jak předpověděl arcibiskup Josef Beran při setkání klubu „Pax“ v prosinci roku 1947 poté, co si vyslechl nadějeplné proklamace o možném vítězství demokratů v dalších volbách: „*Obávám se, přátelé, že nemáte pravdu a že nás čekají těžké časy.*“⁶¹ Ve svém odhadu se nemýlil.

1.3.2. Boj o zachování církevního školství

Poválečné období znamenalo všeobecnou restauraci školství dle prohlášení v Košickém vládním programu. Obnovené měly být všechny „*české i slovenské školy, okupanty a háchovským režimem uzavřené*“⁶², přičemž slovenské školství mělo zůstat nadále samostatné (tedy zestátněné), jak bylo zavedeno Slovenskou národní radou již po povstání.⁶³ Program také určoval formu budoucího českého demokratického školství z ideologického hlediska, které nepůsobilo příliš nakloněně ideje církevního školství:

---

⁵⁸ PEHR 2007, 32

⁵⁹ ČAPKA/LUNEROVÁ 2012, 99-105

⁶⁰ VAŠKO 2004, 25

⁶¹ POLC/SVOBODA 2008, 136

⁶² KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM, článek XV. In: GRÓNSKÝ 2006, 32

⁶³ HORÁK 2011, 49

„Zcela nově bude vybudován i v kulturním ohledu náš poměr k největšímu našemu spojenci SSSR. K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě poučována o SSSR. Ruský jazyk bude proto v novém učebním plánu z cizích jazyků na prvním místě. A bude postaráno i o to, aby naše mládež nabyla potřebných vědomostí o vzniku, zřízení, vývoji, ekonomii a kultuře SSSR.“⁶⁴

Od konce roku 1945 v Čechách debata o jednotné škole a zestátnění církevního školství neucházela a bylo zamýšleno školství směřovat stejným směrem, jako na Slovensku. Návrh ministra školství Z. Nejedlého nepředpokládal pouze samotné zestátnění, ale také zrušení povinné výuky náboženství na všech školách.⁶⁵ Proti tomuto chystanému návrhu školského zákona *“jednotné školy bez jakékoli výraznější diference”*⁶⁶ stál výrazný odpor církve i věřících, kteří upozorňovali i na riziko nežádoucího kulturního boje v případě jeho schválení, díky čemuž bylo jeho zavedení dočasně zabráněno. Parlamentem však byl 8. července 1946 jednomyslně schválen nový vládní program, který zahrnoval i základní školský zákon. Osnovu zákona připravovalo opět ministerstvo školství, nyní již v čele se sociálním demokratem Jaroslavem Stránským, jako vzor však stále sloužil návrh Z. Nejedlého.⁶⁷

Díky neustávající nevoli věřících i lidové strany došlo ke kompromisu, kdy měly školy zásadně zřizovat stát, ale výuka náboženství měla být zachována.⁶⁸ Spor však nebyl ukončen a do čela boje za svobodné školství se postavil nově vysvěcený arcibiskup Josef Beran,⁶⁹ který s odkazem na 28. října 1946 vyhlášený dvouletý plán⁷⁰

---

⁶⁴ KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM, článek XV. In: GRÓNSKÝ 2006, 32

⁶⁵ KAPLAN 1993a, 15

⁶⁶ HORÁK 2011, 49

⁶⁷ POLC/SVOBODA 2008, 127

⁶⁸ KAPLAN 1993a, 15

⁶⁹ Josef Beran byl jmenován papežem Piem XII. a vysvěcen byl 8. prosince 1946 v katedrále sv. Víta. POLC/SVOBODA 2008, 113

⁷⁰ Samotná dvouletá mobilizace k práci reagovala na znárodnění bank a hutního, důlního i těžkého průmyslu z roku 1945, protože ekonomika v této oblasti stagnovala, pracovní morálka byla nízká a odsunem německého obyvatelstva ubylo obrovské množství pracovních sil. Snaha o maximalizaci pracovních dní přinesla zrušení mnohých církevních svátků, stejně jako nátlak na práci v neděli, který pro praktikující křesťany nebyl akceptovatelný a podnítil mnohé protesty. DEMEL 2001, 97

nadnesl, zda je vhodné pracovat na zákonu, který pracovně vytíženou společnost zbytečně zneklidní a bude tak z hlediska kýžených pracovních výsledků kontraproduktivní.⁷¹

I přes snahu biskupských konferencí, memoranda a pastýřské listy, tlak vyvíjený katolickými spolky, veřejností i tiskem, manifestace katolického lidu za svobodnou školu v Lucerně dne 13. května 1947, kde byl spolu s arcibiskupem Josefem Beranem a vatikánským chargé d'affaires Gennarem Verolinem přítomen i ministr školství Jaroslav Stránský, vláda na veřejné mínění nereagovala.⁷² K akci se následovně vyjádřilo *Rudé právo*: „Starostlivost o svobodu náboženského života, která je domněle ohrožena, je tu zástěrkou pro snahy o uplatnění politického vlivu. Kdosi tu chce demokratickou, ke všem stejně spravedlivou, všemi občany kontrolovanou školu nahradit školou církevní a má dokonce tolik smělosti, že se té totalitní výchovy dovolává ve jménu demokracie.“ Daný sloupek se také zmiňuje o pozitivním stanovisku, které vůči zestátnění školství zaujala církev československá a evangelická a táže se, proč katolická církev předstírá obavy. Je zakončen následujícím prohlášením: „Náboženství se v našem státě nemusí obávat nikoho a ničeho, leda zpolitizovaných církevníků samotných.“⁷³ Z událostí následujících je zřejmé, že se jednalo o proklamaci zcela prázdnou a propagandistickou.

Dne 19. listopadu a 11. prosince roku 1947 byly biskupy vydány další pastýřské listy vyjadřující se ke školskému zákonu a oba byly doručeny vládě. Ani po apelu arcibiskupa J. Berana v lednu 1948 na ně nebylo reagováno,⁷⁴ avšak sbory národní bezpečnosti již monitorovaly kněží vystupující proti jednotné škole a podávaly o nich hlášení a vládní zmocněnci byli nasazeni do samotných církevních škol, kde měli hledat cesty pro jejich diskreditaci.⁷⁵

Samotný zákon o jednotné škole byl projednáván až po politickém převratu a dne 21. dubna 1948 byl schválen prakticky v původním návrhu Zdeňka Nejedlého jako zákon č.

---

⁷¹ POLC/SVOBODA 2008, 128

⁷² POLC/SVOBODA 2008, 128-130

⁷³ RUDÉ PRÁVO, číslo 115, 17.5. 1947, 2

⁷⁴ KAPLAN 1993a, 15

⁷⁵ HORÁK 2011, 50

95/1948 Sb., *o základní úpravě jednotného školství (školský zákon)*⁷⁶. Nedlouho po přijetí byl školský zákon zakotven i v nové ústavě,⁷⁷ přesněji v § 13 odst. 1.

1.3.3. Pozemková reforma

K první z významných pozemkových úprav na území poválečného Československa došlo v souvislosti s dekrety prezidenta Beneše, konkrétně dekretem č. 5/1945 Sb. „*o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*“, dekretem č. 12/1945 Sb. „*o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa*“, dále dekretem č. 28/1945 Sb. „*o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci*“ a konečně dekretem č. 108/1945 Sb. „*o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy*.“ Snaha uplatnit tyto dekrety na majetek spravovaný po roce 1938 německými a maďarskými řeholníky a církevními institucemi se setkala s protesty mnohých církevních činitelů i Vatikánu, který na porušení těchto církevně právních poměrů ustanovených v modu vivendi⁷⁸ reagoval dvěma nótami z března 1946. Všechna zainteresovaná ministerstva, krom ministerstva zemědělství, se shodovala, že církevní majetek není majetkem národním a nelze na něj dekrety uplatnit, což 8. dubna 1946 navrhl ministr Jan Masaryk vládě s dodatkem, že jakékoli aplikování dekretů na církevní majetek by vedlo k ohrožení existence modu vivendi a zkomplikovalo diplomatická jednání s Vatikánem.⁷⁹ I přes nejednoznačné stanovisko vlády však

---

⁷⁶ Zákon č. 95/1948 Sb., *o základní úpravě jednotného školství (školský zákon)*. In: Sběrka zákonů. 10.5.1948, částka 38, s. 829-888

⁷⁷ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. In: Sběrka zákonů. 9.6.1948, částka 52, s. 1081-1108

⁷⁸ „*Modus vivendi ve svém II. článku uznává vlastní charakter církevního majetku a chrání práva úřadů v jeho správě... Majetek je vlastnictvím katolické univerzální církve jako subjektu mezinárodního práva.*“ KONÍČEK 2004, 158

⁷⁹ *Návrh ministra zahraničních věcí J. Masaryka na vládní usnesení, podle kterého by se dekrety prezidenta republiky o konfiskaci zemědělského majetku nevztahovaly na církevní půdu*. In: JANIŠOVÁ/KAPLAN 1995, 75-78

konfiskace prováděné prostřednictvím místních národních výborů pokračovaly. Spory o výklad dekretů prezidenta ve vztahu vůči církevnímu majetku neustaly v průběhu celého roku 1946.⁸⁰

Druhou etapou významných pozemkových změn se stala revize prvorepublikové pozemkové reformy z roku 1919, která byla schválena jako zákon č. 142/1947 Sb., zákon o revisi první pozemkové reformy⁸¹ dne 11. července 1947 a umožňovala zabránit veškerého pozemkového majetku nad 50 ha, což mělo na činnost církví naprosto zásadní dopad, neboť tím bylo limitováno jejich hospodářské zabezpečení a tím i nezávislost na státu,⁸² čehož si autoři návrhu revize samozřejmě byli vědomi.⁸³ Ani protesty církevních představitelů nebo nesouhlasná stanoviska ministerstev žádající vyjmutí církevní půdy z konfiskace, opět s odkazem na porušování modu vivendi nepřinesly kýžený výsledek. Vatikán se mnohokrát dožadoval domluvy s československou vládou před přijetím nových zákonů o pozemkové reformě, avšak bezvýsledně.⁸⁴ Na tuto skutečnost reagoval i arcibiskup Josef Beran v pastýřském listu z prosince 1947: „...*při sjednávání Modu vivendi mezi Československou republikou a Svatou Stolicí a zvláště pak při úpravě církevně právních poměrů v r. 1935 bylo dojednáno, že veškeré zásadní otázky dotýkající se společných zájmů církve i státu budou i napříště řešeny v duchu přátelství a dohodou mezi církví a státem a nikoliv pouze jednostranným aktem.*“⁸⁵

Zákon byl uplatněn až po únorovém převratu roku 1948, současně se zákonem č. 46/1948 Sb. o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní

---

⁸⁰ KONÍČEK 2004, 158

⁸¹ Zákon č. 142/1947 Sb., zákon o revisi první pozemkové reformy. In: Sbírká zákonů. 12.8.1947, částka 65, s. 689-696

⁸² KONÍČEK 2004, 159

⁸³ KAPLAN 1993a, 17

⁸⁴ KONÍČEK 2004, 159

⁸⁵ JANIŠOVÁ/KAPLAN 1995, 237

půdě),⁸⁶ který se stal třetí pozemkovou reformou a nižším církevním úřadům ponechal pouze půdu do výměry 30 ha, pokud s tím souhlasily místní rolnické komise.

1.3.4. Marshallův plán

Konference o Marshallově plánu⁸⁷ se konala dne 12. června 1947 v Paříži a oficiálně pozvaná československá vláda souhlasila se svou účastí na ní.⁸⁸ Krátce před konáním konference však odjela do Moskvy vládní delegace reprezentovaná K. Gottwaldem, J. Masarykem a P. Drtinou, jejímž úkolem bylo prodiskutování bilaterálních vztahů s J. V. Stalinem. Ten delegaci informoval, svou účastí na konferenci o Marshallově plánu by ČSR jednala proti zájmům SSSR, ke značné nelibosti sovětského lidu i vlády, neboť „*pod ferulí úvěrů se velmoci pokoušejí vytvořit západní blok a izolovat Sovětský svaz*“.⁸⁹ Ministr J. Masaryk J. V. Stalina ujistil, že československá vláda neučiní nic, co by z hlediska zahraniční politiky mohlo mířit proti Sovětskému svazu, požádal jej však o pomoc v řešení současné hospodářské situace, ve které se vláda ČSR již spoléhala na možnost získání úvěrů.⁹⁰ Ministr P. Drtina upozornil také na závislost na obchodu ze západu, který je pro ČSR okolo 60-70 % a K. Gottwald poukázal na klesající bilanci vývozu zboží do SSSR.⁹¹ J. V. Stalin oponoval tím, že Sovětský svaz může kupovat více výrobků pocházejících z Československa a přislíbil také poskytnutí 200.000 tun pšenice a dalších obilnin na pokrytí neúrody způsobené extrémním suchem v ČSR.⁹²

---

⁸⁶ TRETERA 2002, 42. Zákon č. 46/1948 Sb. o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě). In: Sběrka zákonů. 14.4.1948, částka 21, s. 425-434.

⁸⁷ Tzv. Plán evropské obnovy, poskytující hospodářskou pomoc evropským zemím. Dle Marshalla nebyl plán zaměřen proti žádné zemi ani doktríně, nýbrž proti hladu, chudobě a zoufalství. RUPNIK 2002, 222

⁸⁸ Část zápisu 95. schůze třetí československé vlády NF o pozvání na pařížskou konferenci o Marshallově plánu. (4. července 1947) In: KAPLAN/ŠPIRITOVÁ 1997, 360-361

⁸⁹ DRTINA 1982, 684

⁹⁰ Záznam o jednání československé delegace v Moskvě a telegram K. Gottwalda, J. Masaryka a P. Drtiny prezidentu E. Benešovi, V. Širokému a V. Clementisovi o výsledku jednání se Stalinem o Marshallově plánu. (9. - 10. července 1947) In: KAPLAN/ŠPIRITOVÁ 1997, 363-368

⁹¹ V počátku roku 1947 byl SSSR na sedmém místě mezi hlavními obchodními partnery ČSR, mezi něž patřily USA, Velká Británie, Švýcarsko, Nizozemí a Belgie. RUPNIK 2002, 221

⁹² DRTINA 1982, 687

Tím byla ještě více upevněna závislost Československa na Sovětském svazu a Československou se definitivně přiřadilo ke státům v sovětské sféře vlivu.⁹³

V reakci na nejasnosti různých komunistických stran ohledně přijetí či odmítnutí Marshallova plánu bylo v září roku 1947 založeno Informbyro, které mělo umožnit *“semknutí komunistických stran kolem Sovětského svazu a jeho komunistické strany, a tím urychlit rozdělení Evropy na dva tábory.”*⁹⁴

2. Únorový převrat roku 1948

Finální převzetí moci komunistickou stranou v Československu dne 25. února 1948 nebylo náhodné vyústění únorové vládní krize, kdy komunisté pouze využili svých předchozích destabilizačních politických kroků a ve výsledku uvrhli ČSR do totalitního područí Sovětského svazu a komunistické strany. Jak sám K. Gottwald přiznal, převzetí moci v zemi bylo hlavním cílem komunistické strany již od roku 1945 a ke svému zdárnému cíli se tento plán začal chýlit již v průběhu roku 1947.⁹⁵

Příčinu převratu je možné hledat v poválečném třiletí a také v samotném zřízení limitované demokracie s koalicí Národní fronty, která omezila účinnost kontrolních mechanismů v zemi. Žádná z nekomunistických stran se nepostavila do otevřené opozice vůči komunistům a ani nevystoupila z Národní fronty, neboť by se tím snížil poměr nekomunisticky smýšlejících politiků v ní a strana by také přišla o své mocenské postavení. Tím na sebe strany automaticky přejímaly zodpovědnost za veškerá rozhodnutí, které vládní orgány učinily, k čemuž se také zavázaly ještě před volbami roku 1946. Komunistická strana na své cestě k moci nerespektovala žádné z

---

⁹³ ČAPKA/LUNEROVÁ 2012, 92-98

⁹⁴ RUPNIK 2002, 225

⁹⁵ KAPLAN 1993b, 96

demokratických zásad a svůj cíl prosazovala jakýmkoli dostupnými prostředky, včetně prostředků nelegitimních.⁹⁶ V prostředí, které není postaveno na demokratických a rovnoprávných zásadách, které platí pro všechny zúčastněné strany stejně, tam se limitovaná demokracie stává zcela nefunkční a obrana vůči agresorovi demokratickým způsobem se stává téměř nemožnou.

Na počátku roku 1948 již byla snaha o uzurpaci moci komunisty natolik očividná, že nekomunistické strany místo vzájemných neshod konečně začaly hledat společné slovo. Tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina následovně shrnul nastalou situaci: *„Mohlo se tudíž mít za to, že se podařilo sjednotit všechny demokratické strany v odporu proti snahám a úsilí komunistické strany o nastolení vlastní stranické diktatury. A že všechny nekomunistické strany dospěly již k přesvědčení, že politika KSČ z posledních měsíců odcházejícího roku takový cíl sleduje a že jen společný odpor ostatních politických sil a činitelů v zemi je s to jí v tom zabránit.“*⁹⁷

Komunistická strana však pracovala na upevnění své pozice od konce války ve srovnání s ostatními stranami mnohem intenzivněji. Díky mohutnému náboru měla na počátku roku 1948 téměř 1,5 milionů členů v celém Československu.⁹⁸ Od srpna roku 1947 také zahájila intenzivní mobilizování levicově smýšlejících členů v nekomunistických stranách, které následně využívala k iniciaci odporu vůči stávající politice uvnitř stran, čímž připravovala podmínky pro názorové rozkoly v budoucnu.⁹⁹ Mezi členy těchto “levicových skupin” patřili nejen tajní členové KSČ, kteří ve stranách agitovali ve prospěch komunistů, ale i funkcionáři, kteří byli jakýmkoli způsobem komunistům zavázáni nebo i politici, kteří se dostali do rozporu s vedením vlastní strany a chtěli z ní odejít. Poslední početnou skupinu tvořili lidé, kteří upřímně důvěřovali komunistickým vizím a slibům a podporovali ideje KSČ z vlastního

---

⁹⁶ ČAPKA/LUNEROVÁ 2012, 121

⁹⁷ DRTINA 1982, 443

⁹⁸ KAPLAN 1993b, 96

⁹⁹ KAPLAN 1993b, 100

přesvědčení.¹⁰⁰ V průběhu roku 1947 při ÚV KSČ vznikla “Komise pro evidenci demokratických sil v ostatních politických stranách,”¹⁰¹ která komunistům zajišťovala cenné informace o jejích politických protivnících. Do následujícího boje KSČ vstupovala po několikaletých přípravách, čemuž zbylé demokratické strany nemohly konkurovat.

2.1. Vládní krize

Rozbuškou vládní krize se stalo usnesení o Bezpečnosti ze 13. února 1948, kterému předcházelo propuštění osmi velitelů policie ministrem vnitra V. Noskem a jejich nahrazení příslušníky z řad komunistů, i přes protesty všech nekomunistických stran. Tímto krokem získali komunisté celý bezpečnostní aparát země do svých rukou. Ministr spravedlnosti za stranu ČSNS P. Drtina, který byl nedlouho předtím požádán K. Gottwaldem¹⁰² o zastavení olomouckého¹⁰³ trestního vyhledávání,¹⁰⁴ ve kterém on sám figuroval jako poškozený, se ve svém memorandu důrazně ohradil proti změnám ve velitelství SNB a vláda usnesením schválila jeho návrh pro zrušení veškerých změn. K. Gottwald však toto stanovisko v rozporu s rozhodnutím vládní většiny odmítl akceptovat,¹⁰⁵ čímž inicioval vládní krizi.

V následujících dnech již krizový stav pouze eskaloval. Schůze vlády ohledně zneužití SNB komunistickou stranou dne 17. února byla odročena a změny ve vedení Bezpečnosti nebyly anulovány, což jen prohloubilo zapálené debaty ostatních stran ohledně demise. Jejím cílem mělo být rozbití vlády a tím uspíšení termínu nových voleb. Jak uvedl ve svých pamětech P. Drtina, nejednalo se již jen o pražské policejní velitele, ač šlo o otázku velmi závažnou, ale o samotnou nefunkčnost vládní moci v

---

¹⁰⁰ KAPLAN 1993b, 97-98

¹⁰¹ HANZLÍK 1997, 190

¹⁰² DRTINA 1982, 406

¹⁰³ Tzv. Krčmaňská aféra, neúspěšný atentát výbušninou na tři nekomunistické ministry Drtinu, Masaryka a Zenkla. z 10. září 1947 jehož vyšetřování vedlo na Olomoucko a do komunistické části parlamentu.

¹⁰⁴ Z pohledu dnešní terminologie se jednalo o trestní řízení ve fázi prověřování.

¹⁰⁵ DRTINA 1982, 489

zemi, kterou by nepodáním demise před veřejností validovali. *“Teď teprve jsme stáli před rozhodnutím, zda jsme s komunisty ochotni nejen spolupracovat, nýbrž také kolaborovat!”*¹⁰⁶

Dne 19. února do Prahy přiletěl náměstek sovětského ministra zahraničí Valerian Alexandrovič Zorin, v těsném závěsu následovaný americkým velvyslancem Laurencem Steinhardtem. Zatímco L. Steinhardt představitelům nekomunistických stran vyslovil své naděje pro vítězství demokracie, V. A. Zorin Gottwaldovi předal Stalinův apel pro využití situace ke konečnému převzetí moci v ČSR, k čemuž nabídl i služby sovětské armády, což však bylo K. Gottwaldem odmítnuto.¹⁰⁷

Jelikož na vládní usnesení ohledně změn v SNB stále nebylo reagováno, podalo 12 ministrů tří stran (ČSNS, DS a ČSL) dne 20. února demisi a odmítlo se zúčastnit zasedání vlády.¹⁰⁸ Ministři sociální demokracie V. Majer a F. Tymeš¹⁰⁹ se k ní odmítli přidat, stejně jako nestranický ministr Jan Masaryk. Jelikož demise nebyla nadpoloviční a vláda se mohla i nadále usnášet, odstoupující ministři zcela vložili svou důvěru do rukou prezidenta, který jediný mohl navrhnout demisi celé vlády i bez rozhodnutí parlamentu.¹¹⁰ Avšak i rozhodnutí prezidenta o přijetí demise vlády by dle ústavy vyžadovalo spolupodpis předsedy vlády, tedy K. Gottwalda.¹¹¹ Ten měl v tomto bodu již připravené návrhy nových ministrů pro doplnění vlády, které prezentoval prezidentovi. Následující den byla komunisty svolána demonstrace na Staroměstské náměstí, jejímž účelem bylo vyjádření podpory Gottwaldově vládě a postavení se proti „provokativnímu“ jednání odstoupivších představitelů demokratických stran.¹¹² Komunistická varianta řešení vládní krize navrhovala aktivizaci mas a ustavení tzv.

---

¹⁰⁶ DRTINA 1982, 495

¹⁰⁷ Karel Kaplan hodnotí Gottwaldovo rozhodnutí jako: „*snad jediný případ, kdy (Gottwald) nedbal Stalinova příkazu.*“ KAPLAN 1993b, 158

¹⁰⁸ RUPNIK 2002, 238

¹⁰⁹ Václav Majer a František Tymeš podali svou demisi 25. února, čímž byla sice překročena nadpoloviční většina odstoupivších členů vlády, ústavně však nedošlo k žádné změně, protože se nejednalo o kolektivní usnesení a formálně tak demise vlády Klementa Gottwalda podána nebyla. Podle KOUDELKA 2018

¹¹⁰ PAVLÍČEK 2011, 208

¹¹¹ PAVLÍČEK 2011, 210-211

¹¹² RUDÉ PRÁVO, číslo 44, 21.2. 1948, 1

akčních výborů Národní fronty pro „očištění veřejného života“ a již ten samý den byly akční výbory zakládány.¹¹³ Ve stejnou dobu docházelo i ke zmobilizování lidových milicí,¹¹⁴ které vznikly z tzv. strážních oddílů v závodech, byly tvořeny převážně komunisty nebo jejich sympatizanty a byly zcela podřízeny KSČ.¹¹⁵ Od neděle 22. února byly milice ozbrojovány.¹¹⁶ V průběhu neděle prezident E. Beneš zvažoval přijetí demise, s ohledem na masovou podporu komunistů veřejností, svůj názor však změnil, když jej nekomunistické strany přesvědčily o podpoře své i podpoře lidu z venkova.¹¹⁷ K. Gottwald v tu chvíli využil veškerého svého vlivu. Ministerstvem vnitra byly zakázány veřejné projevy odstupujících stran, papírny odmítly tisknout jejich periodika, do sklepa ústředí národně socialistické strany byly nastrčeny zbraně,¹¹⁸ o čemž následně informovalo *Rudé právo* jako o „přípravě ozbrojeného protistátního puče.“¹¹⁹ Příslušníci demokratických stran byli vyzváni akčními výbory k opuštění ministerstev nebo přímo zatýkáni StB, stejně jako někteří pracovníci justice. Nadále byli ozbrojování lidoví milicionáři, díky konvoji aut s puškami a samopaly z brněnské Zbrojovky.¹²⁰

Na 2,5 milionu občanů se připojilo ke generální stávce dne 24. února, která měla uspíšit prosazení ekonomických a sociálních požadavků,¹²¹ jejím hlavním účelem však bylo vyvinout tlak na prezidenta k přijetí demise. Ten nebyl ústavně povinen demisi přijmout a vše bylo postaveno pouze na jeho rozhodnutí,¹²² čehož bylo v nastalé enormně komplikované situaci snadné využít, především s ohledem na jeho zhoršující se zdravotní stav. Demokratické strany se mezitím rozpadaly. Pokračovala zatýkáni,

---

¹¹³ Akční výbory Národní fronty (AV NF) neměly přesně vymezené pravomoci a právně se jejich existence opírala pouze o politickou frázi o občanské kontrole orgánů státní správy. Jejich domnělá nadstraničnost napomohla převratu, byly však plně pod vedením KSČ. KAPLAN 2011, 49

¹¹⁴ Lidové milice vznikly byly dělnické ozbrojené jednotky, které byly podřízené vedení komunistické strany. Byly využívány například pro ochranu komunistického režimu i pro potlačování občanských nepokojů. BAŠTA 2008, 99

¹¹⁵ BAŠTA 2008, 99

¹¹⁶ KAPLAN 1993b, 163

¹¹⁷ KAPLAN 1993b, 164

¹¹⁸ VAŠKO 1990a, 245

¹¹⁹ RUDÉ PRÁVO, číslo 46, 24.2. 1948, 1

¹²⁰ BAŠTA 2008, 100

¹²¹ ČAPKA/LUNEROVÁ 2012, 116

¹²² KOUDELKA 2018

uvnitř stran vznikaly prokomunisticky orientované akční výbory a jakýkoli výraznější odpor stran byl zcela znemožněn. Sekretariát ČSD byl obsazen milicionáři a pod vedením levicově orientovaného křídla strany v čele se Zdeňkem Fierlingerem bylo rozhodnuto pro akceptování dohody s KSČ. Podobný průběh mělo i “očišťování od reakce” v akčním výboru strany ČSL, který vedli Josef Plojhar a Alois Petr.¹²³

Ke zklamání funkcionářů z již rozvrácených stran přijal dne 25. února prezident E. Beneš částečnou demisi vlády a místo jmenování vlády nové schválil její doplnění dle návrhu K. Gottwalda.¹²⁴ Vládní krize tím byla ukončena a komunisté získali absolutní převahu nad politickou mocí v zemi. Tento únorový převrat, později nazývaný dnem „*vítězství pracujícího lidu nad buržoazií a reakcí*“ přinesl s podporou velké části obyvatel lidově demokratický společenský režim, který ačkoli se prezentoval jako demokratický, byl systémem hluboce totalitním. Oprese, vykonstruované monstrprocesy i stíhání nevinných se často dotklo těch, kteří v nový režim a sliby jeho pohlavárů věřili nejvíce. Převzetí moci komunistickou stranou v Československu završilo obdobné procesy v dalších zemích střední a východní Evropy.¹²⁵ Historik Philippe Chenaux pak považuje “Vítězný únor” za počátek studené války.¹²⁶

Církev v průběhu vládní krize nijak zásadně nefigurovala, k první konfrontaci mezi ní a státem došlo až v poslední den samotného převratu, kdy byl v deníku *Lidová demokracie* otištěn pastýřský list arcibiskupa Josefa Berana, výmluvně pojmenovaný „*Nemlč arcibiskupe! Nesmíš mlčet!*“ Titulek byl zvolen na základě anonymního dopisu, který k aktuální mocensko-politické situaci J. Beran obdržel. Pražský arcibiskup se v listu táže sám sebe, zda ještě má smysl cokoli říkat a připojuje vážný apel, ve kterém se staví proti „*rozpoutávání bratrovražedných bojů.*“ V situaci, kterou on sám označil za lavinu však již zůstává nevyslyšen, politické změny již není možné zvrátit.¹²⁷

---

¹²³ VAŠKO 2004, 68

¹²⁴ PAVLÍČEK 2011, 211

¹²⁵ PAVLÍČEK 2011, 212

¹²⁶ CHENAUX 2012, 132

¹²⁷ Tento pastýřský list byl čten 29. února 1948 v kostelích. POLC/SVOBODA 2008, 142

2.2. Česká společnost v novém režimu

Den po nevyjasněném úmrtí ministra Jana Masaryka byla vláda, doplněná komunistickými sympatizanty z levicových křídel stran Národní fronty, představena řádně zvolenému parlamentu, který jí vyslovil důvěru.¹²⁸ Doplnění vlády tak bylo stvrzeno demokratickou a parlamentní cestou. Pluralitní systém byl sice naoko zachován, šlo však jen způsob, kterým byl systém navenek legitimizován, neboť skutečná moc byla zcela v rukou komunistů.

Prezident E. Beneš již v průběhu únorové krize zvažoval abdikaci, protože nechtěl svým vytrváním ve funkci vyjádřit souhlas s převratem nebo naznačit svou spoluúčasť na něm. Gottwald jej však přesvědčil pro setrvání v úřadu, když jej ujistil o napravení dosavadních křiv, omezení čistek a perzekucí, stejně jako o vlastním i stranickém nezájmu na konání monstrprocesů.¹²⁹

2.3. Ústava 9. května

Dne 9. května 1948 byla Ústavodárným národním shromážděním přijata nová ústava Československé republiky, jako ústavní zákon č. 150/1948 Sb. Novou ústavou byl československý režim charakterizován jako lidově demokratický, bojující proti domácí i zahraniční reakci: *“My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnutí vybudovat svůj osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu. Jsme odhodláni bránit všemi svými silami vymoženosti naší národní a demokratické revoluce proti veškerým snahám domácí i zahraniční reakce, jak jsme znovu před celým světem osvědčili svým vystoupením na obranu lidově demokratických řádů v únoru 1948.”*¹³⁰

---

¹²⁸ Pro hlasovalo 230 přítomných poslanců, ze zbývajících 70 jich 11 opustilo zasedání před hlasováním a 59 z nich se buď vzdalo mandátu, emigrovalo nebo již bylo ve vězení. ČAPKA/LUNEROVÁ 2012, 123

¹²⁹ DEJMEK 2008, 676

¹³⁰ ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY, ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky. In: Sbirka zákonů. 9. 6. 1948, částka 52, s. 1081-1108

Ústava rušila dosavadní prvorepublikovou ústavní listinu z roku 1920 a prohlásila ČSR za lidově demokratickou republiku národů Čechů a Slováků. Doba první republiky byla v nové ústavě již v její preambuli zavržována, jelikož *“pokrokové úsilí o socialistický společenský řád, po kterém lid na základě revolučního boje ruských rolníků a dělníků toužil, bylo zmařeno hrstkou kapitalistů a velkostatkářů.”*¹³¹

Nová ústava byla připravována ještě před únorovým převratem, díky čemuž nesla formální prvky klasických demokratických ústav, včetně odsuzované ústavy prvorepublikové, na kterou navazuje.¹³² Demokratické rysy jsou patrné především v částečném oddělení státní moci, v garanci nezávislého soudnictví a v zakotvení základních lidských práv a svobod, jako například svoboda shromažďování, projevu, svědomí a vyznání.¹³³

V úvodním prohlášení shrnuje komunistickou ideologii a charakterizuje národní a třídní podstatu státu směřující k vybudování socialismu. Ačkoli se nová ústava zdaleka nepřibližovala typu sovětských totalitních ústav své doby, některé její paragrafy umožňovaly různý výklad¹³⁴ a samotná koncepce ústavy de iure byla zásadně odlišná od jejího následného faktického uplatňování.¹³⁵ Například v § 17 byla garantovaná *„volnost provádět jakékoli úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním. Výkon tohoto práva však nesmí být v neshodě s veřejným pořádkem ani dobrými mravy. Nedovoluje se ho zneužívat ho k nenáboženským účelům.“* V ústavě však nebylo stanoveno, jakým způsobem může dojít ke zneužití náboženského úkonu k účelu nenáboženskému, což vedlo k různorodým interpretacím a účelovým zneužitím. V rámci výkladu § 17 tak bylo kněžím zakázáno zmiňovat své výtky vůči státní církevní opresi při kázáních, v pastýřských listech i sdělovacích prostředcích. Vztah církevních a

---

¹³¹ Preambule ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky

¹³² TRETERA 2002, 43

¹³³ PAVLÍČEK 2011, 219

¹³⁴ Taková koncepce ústavního práva se v evropských státech 20. století objevovala v případech, že v zemi vítězila agresivní ideologie, pro kterou se ústavně právní záruky staly vítaným prvkem na cestě k moci. Jakmile bylo cílů dosaženo, záruky byly relativizovány nebo od nich bylo zcela upuštěno. SELTENREICH 2004, 804

¹³⁵ PAVLÍČEK 2011, 220-221

náboženských společenství vůči státu zmíněn není, stejně jako v ústavě z roku 1920.¹³⁶ Dále bylo v § 21 uvedeno: „(1) Svoboda tisku se zaručuje. Není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře. (2) Zákon stanoví, kdo má právo vydávat noviny a časopisy a za jakých podmínek, zejména také se zřetelem k tomu, aby zisk nebyl účelem.“ V době přijetí ústavy však bylo omezováno publikování periodického i neperiodického tisku, který se nepodílel na státní propagandě (což byl přirozeně i tisk katolický)¹³⁷ a do nakladatelství a redakcí byli dosazováni vládní úředníci, kteří dohlíželi na cenzuru publikovaného tisku,¹³⁸ což bylo v rozporu s jeho ratifikovanou svobodou.

Pro prezidenta E. Beneše se stal charakter nové ústavy definitivním důvodem pro abdikaci, kterou s ohledem na své zdraví a i přes přesvědčivé (a nenaplněné) sliby K. Gottwalda stále zvažoval.¹³⁹ Ústava dle něj neodpovídala demokratickému zřízení státu a v některých bodech přímo odporovala jeho demokratickým zásadám.¹⁴⁰ Velký problém viděl v paragrafu 75, ve kterém je uvedeno nové znění slibu prezidenta republiky: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že budu konat své povinnosti v duchu lidově demokratického zřízení podle vůle lidu a v zájmu lidu, dbát blaha republiky a šetřit ústavních i jiných zákonů.*“ Podle záznamu jeho kancléře Jaromíra Smutného ze schůze s K. Gottwaldem dne 4. května 1948: „*Pan prezident se domnívá, že vůle lidu, jak se o ní mluví v ústavě, se může změnit ve vládu ulice. Z ústavy to nelze vyčíst... Pan prezident odpovídá: já před tou ulicí už byl – to je pro mě argument, nechci tam být podruhé.*“¹⁴¹ Na této schůzi také definitivně předložil svůj záměr odejít z funkce, což se K. Gottwald velmi důrazně pokoušel zvrátit s poukázáním na blížící se termín voleb a den ohlášení nové ústavy. Abdikace prezidenta by byla dle předsedy vlády v takovém

---

¹³⁶ VAŠKO 1990b, 21

¹³⁷ Zakázán byl populární *Katolík*, *Neděle* a *Rozsévač*, místo nějž měl vycházet *Nedělní Rozsévač*, plně pod kontrolou strany. Polc/Svoboda 2008, 144

¹³⁸ NOVOTNÝ 2014, 187

¹³⁹ DEJMEK 2008, 680-681

¹⁴⁰ KAPLAN 2009, 94

¹⁴¹ Beneš tím odkazuje na události okolo únorového převratu a na nátlak, který na něj byl vyvíjen komunistickou propagandou a jí aktivizovanou veřejností. KAPLAN 2009, 95

kontextu chápana jako snaha vyvolat otevřený konflikt.¹⁴² Zároveň je možné předpokládat, že se postava prezidenta E. Beneše tvořila pro komunistický režim demokratickou fasádu v mezinárodní sféře, která by byla jeho odchodem ztracena.

E. Beneš si přál odejít z funkce v přátelském duchu, aby byla možná další spolupráce, avšak ze své kritiky připravované ústavy i nastávajících voleb neslevil. Slavnostní abdikací akt proběhl v Sezimově Ústí dne 7. června 1948. Odstupivší prezident předal svůj abdikací dopis a ve svém závěrečném projevu před úzkým publikem prohlásil, že *“i kdyby nebylo jeho dnešního zdravotního stavu, nemohl by zůstat prezidentem, když se jeho postavení vyvinulo od února tak, jak je známo.”*¹⁴³

Jeho stručný abdikací dopis byl následující den zveřejněn v Rudém právu. E. Beneš se v něm odkazuje na poradu s K. Gottwaldem ze dne 4. května: *„Prodiskutovali jsme tehdy toto mé rozhodnutí v souvislosti s problémy celkové politické situace; sdělil jsem Vám též, že také lékaři mi doporučují, abych vzal ohled na svůj dnešní zdravotní stav... Přěji všem svým drahým spoluobčanům, jejich odpovědným zástupcům a jejich vládě, aby republika zůstala ušetřena všech pohrom, aby všichni žili a pracovali v snášenlivosti, lásce a odpouštění, svobody přáli a svobody svědomitě užívali.“*¹⁴⁴ Více se k politickým otázkám ani ústavě nevyjádřil, podobu nové Ústavy však nikdy nepodepsal. Na jeho místo byl 14. června jednohlasně dosazen Klement Gottwald, jako jediný kandidát navržený Národní frontou.¹⁴⁵

Změnám na prezidentském postu předcházely parlamentní volby stanovené na 30. května. Kvůli termínu voleb byl dokonce přeložen církevní svátek Božího těla na 27. května, aby s nimi nekolidoval.¹⁴⁶ Jelikož se po “únoru” opět aktivizovaly nekomunistické strany, KSČ si již nebyla absolutně jistá svým vítězstvím. Z tohoto důvodu byla vytvořena jednotná kandidátní listina Národní fronty reprezentující sice

---

¹⁴² DEJMEK 2008, 681

¹⁴³ DEJMEK 2008, 683

¹⁴⁴ RUDÉ PRÁVO, číslo 133, 8.6. 1948, 1

¹⁴⁵ RUDÉ PRÁVO, číslo 139, 15.6. 1948, 1 Volba proběhla aklamací – provoláním do funkce.

¹⁴⁶ KAPLAN 1993a, 32

kandidáty všech stran, avšak se 70 % míst rezervovanými pro komunistické poslance.¹⁴⁷ Jako výraz nesouhlasu s jednotnou kandidátkou bylo možné odevzdat bílý lístek, stejně jako tomu bylo již při volbách v roce 1946. Této variantě však bylo částečně předejito tím, že osobám označeným za „*kolaboranty, úplatkáře, nesociální živly nebo zaryté nepřátele lidového charakteru republiky*“¹⁴⁸ bylo odebráno volební právo. Jednotná kandidátka NF ve volbách triumfovala a získala údajně celých 89,3% hlasů.¹⁴⁹ Přestože později prosákly informace o upravení výsledků a generální sekretář Rudolf Slánský přiznal úpravy téměř ve všech krajích, stejně jako byl připuštěn velký morální tlak na voliče,¹⁵⁰ bylo vítězství kandidátní listiny Národní fronty považováno za velké volební vítězství a vyslovení legitimacy pounorovému režimu veřejností.

2.4. Jednání státu a církve

Vztah státu a církve v poválečném tříletí v českém prostředí byl relativně klidný, a i přes drobnější rozpory indikoval spíše vzájemnou shodu a součinnost. Pro nový Československý režim po “únoru” se však církve staly politickým nepřítelem číslo jedna. Obě strany spolu zatím neměly společnou historii a zatímco se komunistická ideologie netajila svým ideologickým ateismem, církve si na základě sovětské zkušenosti nedělala o komunismu žádné iluze a obávala se opresí směřujících nejen ke zničení církve ale i náboženství samotného.¹⁵¹ Pro komunisty byla například katolická

---

¹⁴⁷ KAPLAN 1993b, 189

¹⁴⁸ RUDÉ PRÁVO, číslo 100, 28.4. 1948, 2

¹⁴⁹ KAPLAN 1993b, 189

¹⁵⁰ KAPLAN 1993b, 189 (podle archivu ÚV KSČ, fond 02/1, schůze 9.6.1948)

¹⁵¹ Ruská pravoslavná církev se od roku 1917 do 30. let 20. století dostala na pokraj absolutní likvidace. Církev byla vytlačována z veřejného prostoru, byly zavírány kostely a kněží byli vězněni. Aby církev v ateistickém stalinském režimu přežila, stala se církví režimu zcela loajální a její neoddiskutovatelná role v ruských dějinách byla zneužita v prospěch propagandy. ZUBOV 2015, 118

Katolická církev v Rusku po odstranění protikatolické dynastie Romanovců zprvu doufala v nové rozšíření katholicismu v zemi, o což se pokoušel i Vatikán, který se se SSSR pokoušel sjednat modus vivendi. Od znovuzahájení “druhé velké ofenzivy sovětského státu proti církvi” již bylo zřejmé, že dohodu nebude možné uskutečnit. Na území Ruska byl vyprovokován boj proti všemu, co bylo katolické. CHENAUX 2012, 49-59

církev nadnárodním, ideově i organizačně jednotným celkem, se zcela odlišnými idejemi a s nejvyšším představitelem sídlícím v zemi nepřilíš nakloněné praktikám SSSR v evropských satelitech. Její nezávislost, svoboda a faktická politická neuchopitelnost se mohla pro nový režim stát závažným problémem, protože se neslučovala s vizí komunistické mocenské ideologie. Církev zároveň přirozeně stála v centru společenského dění a svými aktivitami pokrývala veřejný prostor od měst po nejmenší vesnice, čímž znemožňovala snahu režimu zcela obsáhnout veškeré dění v zemi.¹⁵²

I přes svůj (ať už opravdový či pouze hraný) ateismus si komunisté byli vědomi religiozity obyvatelstva, včetně podstatné části svých vlastních voličů a vyhýbali se vyvolání otevřeného konfliktu. Jejich cílem bylo tedy nejprve získání církve jako spojence na svou stranu a její následné použití k propagaci režimu a přetvoření v církev státní, nezávislou na Vatikánu a plně v kontrolovanou komunisty vedenou Národní frontou,¹⁵³ proto krátce po převratu režim účelově vyhlášoval svůj zájem o dobré vztahy s církví: *“Národní fronta má k náboženství a církvím kladný poměr, a to nikoli z oportunních důvodů, že by se na příklad chtěla v přítomné době vyhnout kulturnímu boji. Její poměr k náboženství je kladný z důvodů zásadních. Národní fronta uznává totiž, že náboženství má svou společenskou funkci na určitém stupni vývoje lidské společnosti a ví, že ji bude mít i v budoucnu... nepovažujeme náboženství za věc soukromou, nýbrž za věc veřejnou a jako takovou ji také řešíme.”*¹⁵⁴

Církev a stát však měli zcela protichůdné názory na své vzájemné soužití, které bylo třeba neprodleně vyřešit. Docházelo k množství závažných zásahů nových režimních funkcionářů vůči kněžím a církevním institucím a jejich poslušnost byla vynucována mimo meze zákona. Na tuto skutečnost upozornil arcibiskup Josef Beran generálního sekretáře ÚAV NF a nového ministra spravedlnosti Alexeje Čepičku ve chvíli, kdy se

---

¹⁵² FIALA/HANUŠ 2001, 23

¹⁵³ VALEŠ 2008, 142

¹⁵⁴ Z rozhovoru s generálním tajemníkem ÚAV NF ministrem Alexejem Čepičkou. RUDÉ PRÁVO, číslo 123, 27.5. 1948, 1

jej ministr pokoušel přemluvit k veřejnému prezentování pozitivního postoje československé katolické církve vůči novému režimu.¹⁵⁵ J. Beran se jako nejvyšší představitel církevní provincie těšil velké oblibě, avšak po jeho jmenování arcibiskupem vyvstaly pochybnosti ohledně přátelských styků s některými komunisty a duchovními z jiných konfesí, které navázal, když byl vězněm v koncentračního tábora.¹⁵⁶ Je možné předpokládat, že s ohledem na arcibiskupova neasketická přátelství režim doufal, že jej získá na svou stranu.

Pro určení církevního stanoviska k aktuální situaci svolal J. Beran na 4. března 1948 biskupskou konferenci do Brna, na které se českoslovenští biskupové a ordináři vyslovili k politické situaci jasně: „*Nepovažovali jsme a nepovažujeme za nutné vydávat zvláštní prohlášení nebo zvláštní pastýřský list k současným politickým událostem, neboť církev katolická se neváže na žádnou formu politickou nebo státní, poněvadž při svém zvláštním poslání chce vždycky sloužit nejvyšším zájmům svého lidu... Pokud se týká jakékoliv projednávání poměrů církevně-politických, přejeme si, jak jsme již jindy zdůraznili, aby tyto poměry byly urovnávány vzájemnou dohodou mezi Sv. stolicí a státem.*“¹⁵⁷

Na konferenci byla také projednávána otázka politické činnosti kněží a opětovně došlo k jejímu zakázání.¹⁵⁸ Ačkoli se biskupové přihlásili ke střežení nadstranickosti a nepolitičnosti církve, bipolární rozdělení světa, politické ambice a nepřátelství Vatikánu se Sovětským svazem částečně předurčilo utváření vztahu mezi církví a státem.¹⁵⁹ Distancující se stanovisko biskupů vedlo u vedení strany k přesvědčení o připravovaném konfliktu či odporu, proto již čtyři dny po brněnské konferenci opět jednal A. Čepička o vztahu státu a církve s J. Beranem. Arcibiskup ministra ujistil, že

---

¹⁵⁵ KAPLAN 1993a, 24-25

¹⁵⁶ VODIČKOVÁ 2010, 33

¹⁵⁷ Dohodou mezi státem a Sv. stolicí je míněn modus vivendi. Z dopisu zasláního biskupskou konferencí Alexeji Čepičkovi. KONÍČEK 2004, 167

¹⁵⁸ RÁZEK 2002, 11

¹⁵⁹ KONÍČEK 2004, 170

církev považuje vládu za legitimní a navrhl ustanovení sboru zástupců církve a státu jako předpoklad pro budoucí spolupráci a pro předcházení možným konfliktům.¹⁶⁰

Smírné dohody byly narušeny dne 18. března 1948, kdy Ústředního akční výbor Národní fronty vydal *Prohlášení o náboženské svobodě*. Prohlášení začínalo vyjádřením se proti samovolným zásahům do církevního školství i jiným akcím narušujícím náboženskou svobodu, které označilo za provokace určené k podněcování věřících proti režimu. Odsoudilo však také „*pokusy reakce o zneužití některých kazatelen, kněžských řádů, náboženského tisku k politickým vystoupením republiky, proti vládě a lidově demokratickému režimu.*“ Celé prohlášení bylo uzavřeno tímto oznámením: „*Pro stálé spojení s církvemi a náboženskými organizacemi se zřizuje při ÚAV NF komise pro náboženské a církevní otázky. Obracíme se na všechny akční výbory, aby také ony v kruhu své působnosti navazovaly spojení s církevními institucemi a činiteli, aby s nimi spolupracovaly při řešení budovatelských úkolů a aby pokrokové demokratické činitele přizvaly k činnosti do příslušných orgánů Národní fronty.*“¹⁶¹

Komise pro náboženské a církevní otázky při ÚAV NF, která zahájila svou činnost 15. dubna, byla naprostým opakem návrhu J. Berana a zároveň její zřízení odporovalo proklamované náboženské svobodě samotného Prohlášení. Krom jednání s církevními představiteli bylo součástí chodu komise i vedení kádrové evidence duchovních včetně jejich postoje k režimu.¹⁶² Církev při jednání s komisí nebyly reprezentovány svými oficiálními zástupci, ale sympatizanty vybranými akčními výbory, kteří neměli u episkopátu důvěru, jako například kolaborující kněží Josef Beneš a Josef Plojhar. Až po výrazných protestech arcibiskupa J. Berana byl do vedení oficiální delegace církve dosazen litoměřický biskup Štěpán Trochta a trnavský biskup Ambrož Lazík.¹⁶³ Proti řešení vztahu církve a státu pouze skrze Národní frontu se postavil i Vatikán, který tím byl prakticky oddělen od vlastní církve, jelikož veškeré diplomatické styky byly do té

---

¹⁶⁰ KAPLAN 1993a, 25-26

¹⁶¹ RUDÉ PRÁVO, číslo 67, 19.3. 1948, 1

¹⁶² FERANC 2013, 50

¹⁶³ RÁZEK 2002, 11

doby komunikovány primárně skrze ministerstvo zahraničí a (inter)nunciaturu.¹⁶⁴ Vydáním Prohlášení a vznikem Komise došlo k dočasnému přerušení jednání vlády a církve.

Zatímco chtěli představitelé režimu nadále jednat, orgány státní moci pokračovaly v postizích vůči církvi.¹⁶⁵ S ohledem na přijetí zákona o jednotné škole parlamentem,¹⁶⁶ drastické výsledky pozemkových reforem, téměř kompletní zastavení náboženského tisku a destrukci po válce restaurovaných náboženských a sportovních organizací¹⁶⁷ nedůvěra církve vůči státnímu aparátu postupně narůstala.

Komunisté se nadále pokoušeli rozšířit svůj vliv mezi věřící, aby si zajistili jejich hlasy v blížících se volbách do Národního shromáždění. Pouhou účast katolických kněží na konferencích NF v krajích prezentovali jako projev důvěry církve vůči státu.¹⁶⁸ Duchovní byli následně verbováni nejen do církevní komise Národní fronty, ale i do komunistické strany, kde však kvůli zakázání politické činnosti kněží panovala obava z možných církevních trestů.¹⁶⁹ Exkomunikovaní kněží by pro režim byli velmi špatnou vizitkou, avšak stanovisko biskupů z brněnské konference potvrdila i další biskupská konference v Olomouci ze dne 3. května, která při příležitosti biskupského svěcení Josefa Matochy opět projednávala kandidaturu a politickou angažovanost kněží.¹⁷⁰ Biskupové na olomoucké konferenci také poukázali, že žádný z kněží zatím nepodal žádost o svolení kandidovat, přestože to kanonické právo vyžaduje a rozhodli se žádné případné žádosti nevyhovět a nadále trvat na zákazu politické činnosti duchovních. Vyjádřili se i proti působení kněžích v akčních výborech NF, neboť se jedná o instituce s trestní pravomocí, tedy taktéž neslučitelné s jejich kněžským stavem.¹⁷¹

---

¹⁶⁴ BALÍK/HANUŠ 2007, 21

¹⁶⁵ NOVOSAD 2001, 81

¹⁶⁶ POLC/SVOBODA 2008, 145

¹⁶⁷ VALEŠ 2008, 142

¹⁶⁸ KAPLAN 1993a, 28

¹⁶⁹ KAPLAN 1993a, 27

¹⁷⁰ KAPLAN 1993a, 30

¹⁷¹ VAŠKO 1990b, 24-25

Jednání byla od samého svého počátku zdlouhavá a narážela na množství překážek, které limitovaly jejich naděje na úspěch. Někteří představitelé katolické církve si plně uvědomovali nemožnost výhry otevřeného konfliktu se státem, proto se smířlivými kroky snažili dospět k dohodě nebo alespoň k oddálení případné konfrontace. Jedním z čelních představitelů snah o dohodu byl biskup Š. Trochta.¹⁷²

I přes vstřícné kroky církve, jako bylo vyslání vůči státu smířlivého oběžníku duchovním a jmenování delegace v situaci, kdy stát nejprve biskupy obešel a vybral si pro jednání představitele z kněží kolaborujících, se další jednání nesla v konfliktním duchu poté, co J. Beran upozornil A. Čepičku,¹⁷³ že delegace určená pro jednání se státem má pouze poradní charakter přednášející návrhy episkopátu a nemůže nic s konečnou platností sjednávat.¹⁷⁴

Na poradě církevní komise Národní fronty dne 24. května 1948 vyžadoval již A. Čepička veřejné prohlášení biskupů k volbám a ke kandidatuře J. Plojhara.¹⁷⁵ Připustil pro následující vývoj situace pouze dvě cesty, a to dohodu u sporných otázkách nebo boj, u něž nepředpokládal možnost vítězství církve. Stanovisko církve bylo na poradě komise obhajováno Štěpánem Trochou: *„My proti vládě a proti státu žádného nepřátelského stanoviska nezaujímáme. My v rámci své působnosti můžeme prospívat. Chápu, že chcete, aby to bylo vyjádřeno formálně a slavnostně, a vím, jaký by to mělo dosah nejen vnitropolitický, ale i mezinárodní. To nás zajímá také. Není to postoj reakční a nepřátelský. My tady přicházíme s tím vším do styku poprvé... Nám jde o to, že ponejprv po dvou tisíciletích trvání církve před celým světem máme prohlásit něco, co je pro nás jako biskupy je závazné... Ovšem to, co jsme viděli u nás i za hranicemi,*

---

¹⁷² NOVOSAD 2001, 81

¹⁷³ Arcibiskup J. Beran o této skutečnosti informoval A. Čepičku dopisem před poradou 14. května 1948. NOVOSAD 2001, 83

¹⁷⁴ KAPLAN 1993a, 33

¹⁷⁵ A. Čepička se na základě domluvy s J. Beranem domníval, že se J. Plojhara církevní zákaz politické činnosti netýká, arcibiskup však podobný slib vyvrátil. S největší pravděpodobností se jednalo o období do daných voleb roku 1948, nikoli o další volební období. A. Čepička byl však přesvědčen, že ke změně Beranova stanoviska došlo na příkaz Vatikánu a pohrozil vyvozením důsledků, pokud biskupové Plojharovu kandidaturu opět neprojednájí. KAPLAN 1993a, 34-35

*nás neopravňuje – církev i věřící lid – k růžovým nadějím. Církev tady je a byla tady dlouho a vládní formy přišly teď. Vy jaksi víte, co církev je, my však dobře nevíme, co jste vy.*¹⁷⁶

Dne 25. května bylo A. Čepičkovi doručen dopis církevní delegace, informující jej o nezměnění předešlého stanoviska ohledně kněžské kandidatury a tím pádem o trvání na suspenzi J. Plojhara, který nezrušil svou poslaneckou kandidaturu.¹⁷⁷ Tím byla pět dní před květnovými volbami zastavena všechna jednání státu a církve, která do tohoto bodu nepřinesla žádný konkrétní výsledek.

3. Cesta k totalitě

Ačkoli se církev k volbám nijak zásadně nevyjadřovala a neměla tak téměř žádný vliv na jejich výsledek, v několika slovenských regionech se silnou katolickou základnou hlasovala více než čtvrtina voličů proti jednotné volební kandidátce, což K. Gottwaldovi stačilo jako důkaz, že značná část věřících a duchovních stále nemá pozitivní vztah k režimu¹⁷⁸ a jako první povolební cíl stanovil dopracování se k úzké spolupráci církve a státu.¹⁷⁹ Pro její dosažení měla být nejprve veřejnost přesvědčena o kladném postoji státu vůči náboženství a Vatikán měl být odhalen jako cizí, reakční mocnost, které církevní hierarchie slouží.¹⁸⁰ Na biskupy měl být v tomto kontextu vyvíjen tlak, aby opustili vatikánské područí a podřídili se vládě.¹⁸¹

---

¹⁷⁶ KAPLAN 1993a, 35

¹⁷⁷ KAPLAN 1993a, 36

¹⁷⁸ Dle historika Jana Kafky naopak existovaly ve většině církví silné skupiny, které s novým režimem sympatizovaly. KAFKA 2017, 25

¹⁷⁹ KAPLAN 1993a, 37

¹⁸⁰ Kampaň proti Vatikánu a osobě papeže nebyla ničím novým, komunistická strana se k ní uchýlovala již od konce války, kdy obvinila Svatý stolec ze spolupráce s nacismem a fašismem. DEMEL 2008, 19

¹⁸¹ Komunisté se ohledně spolupráce s církví dělili na dva tábory. Mezi přední zastávce dohody s církví a její využití pro vlastní účely patřil K. Gottwald, představitelé radikálnějšího křídla, kteří v možnost jakékoli dohody nevěřili, byli A. Čepička a V. Kopecký. KAPLAN 1993a, 37

Církev se měla diferencovat, klérus rozdělit a vzájemně poštvat vůči sobě. Cílem byla neutralizace církve, která by vedla ke vzniku státu podřízené církve národní, nezávislé na Vatikánu,¹⁸² což bylo dne 9. června stanoveno K. Gottwaldem jako dlouhodobý cíl pro směřování církevní politiky státu. Československá vláda si za tento plán představený na zasedání Informbyra vysloužila gratulace sovětských delegátů.¹⁸³

3.1. Vyostřování politického klimatu

Ačkoli si režim udržoval fasádu lidově demokratického státu, ne všichni byli s politickými změnami spokojeni. Pravděpodobně největším projevem nesouhlasu se státním zřízením krátce po jeho vzniku se stal XI. všesokolský slet, konaný od 19. do 27. června 1948 na pražském Strahově. Sokol byl po politickém převratu jedinou ponechanou tělovýchovnou organizací a slet byl z propagandistických důvodů zcela organizována režimem, který na jeho konání upozorňoval v tisku několik měsíců před jeho samotným konáním.¹⁸⁴ V jeho průběhu však došlo k různým protikomunistickým manifestacím demokraticky smýšlejících sokolů, jako bylo provolávání slávy exprezidentu E. Benešovi či ostentativní odvrácení se od prezidentské lóže při průvodu, čehož si povšiml i americký a britský tisk.¹⁸⁵ V československých státem kontrolovaných periodikách však o protirežimním rozměru sletu nepadla ani zmínka, byla jen pateticky hodnocena zdatnost a nadání cvičenců a skvělá atmosféra celé akce¹⁸⁶ a až zpětně byly otištěny zprávy hovořící o „*protestu Sokolské jednoty proti zneužití sletu*“,¹⁸⁷ což dokládá všeobecné povědomí o této skutečnosti. Projev nesouhlasu s režimem však zadal příčinu k perzekuci členů Sokola, tichému útlumu jeho činnosti a k nahrazení sletů spartakiádami v následujících letech. V průběhu čistek členů Sokola,

---

¹⁸² KONÍČEK 2004, 172

¹⁸³ KAPLAN 1993a, 44-45

¹⁸⁴ „*Sokolský slet bude dílem celého národa; Plány reakce zmařeny neochvějným postojem Sokolstva.*” RUDÉ PRÁVO, číslo 80, 4.4. 1948, 8

¹⁸⁵ KAPLAN 2009, 106-107

¹⁸⁶ RUDÉ PRÁVO, číslo 144, 20.6. 1948, 1

¹⁸⁷ RUDÉ PRÁVO, číslo 169, 22.7. 1948, 5

dne 3. září 1948, zemřel exprezident Edvard Beneš a kvůli obavě z dalších protirežimních demonstrací bylo při jeho pohřbu využito kontroly Lidové milice i policie.¹⁸⁸

Nový československý režim zažíval od léta roku 1948 svou první krizi. Spolu s hospodářskými problémy a poruchami v zásobování rapidně narůstala nespokojenost dělníků, úředníků a rolníků, která přerůstala v kritiku vlády i režimu a hrozilo překročení do masového rozměru.¹⁸⁹ Vyhrocená vnitřně politická situace i mezinárodní události ve světě však napomohly rozporům ve vedení strany ohledně dalšího směřování politiky.¹⁹⁰ V duchu rezolucí Informačního byra komunistických stran KSČ využila situace, kdy jako hlavní a mezinárodní politická linie byla přijata teorie o zostřování třídního boje¹⁹¹ a pod vedením Ústředního akčního výboru Národní fronty zahájila masové čistky politické, kulturní, hospodářské i veřejné sféry. Čistky postihly napříč sociálními vrstvami okolo 250-280 tisíc občanů, zahrnující představitele církví, členy nekomunistických politických stran, hrdiny odboje a členy armády, kterou muselo opustit necelých 30 % důstojníků, i pracovníky bezpečnosti, která se v průběhu celého roku 1948 zbavila okolo tří tisíc příslušníků.¹⁹² Snaha o podřízení společnosti prostřednictvím čistek byla velmi efektivní, jelikož téměř v každé obci bylo možné nalézt odstrašující příklad, který varoval před možným politickým odporem.¹⁹³

---

¹⁸⁸ KAPLAN 1993b, 191

¹⁸⁹ PACNER 2018, 321

¹⁹⁰ KAPLAN 1993b, 190-191

¹⁹¹ KAPLAN 1993a, 42

¹⁹² KAPLAN 2011, 51

¹⁹³ KALOUS 2012, 89

3.2. Vyostřování vztahu s církví

3.2.1. Krátce obnovená jednání

Na žádost biskupů došlo dne 11. června 1948 k obnovení jednání, neboť se blížil termín zápisu do zbývajících církevních škol a duchovní usilovali o jeho povolení. Vzájemné vztahy však byly na bodu mrazu a jednání se neobešlo bez přímé konfrontace. A. Čepička zástupcům církve vyčetl nepřátelský postoj vůči státu a odůvodňoval jej změnou zahraniční politiky Vatikánu.¹⁹⁴ Biskup Š. Trochta oproti tomu vyjádřil dosavadní negativní zkušenosti církve s režimem a absenci jakékoli spolupráce, včetně množství zásahů a omezení vůči církvi. Aby A. Čepička ukázal dobrou vůli režimu, nabídl biskupům řešení (církevní komisí ÚV KSČ předem schválené), a sice povolení zápisu do církevních škol, pokud se církevní představitelé budou podílet na volbě nového prezidenta. Dohoda byla následujícího dne potvrzena arcibiskupem a v den zvolení Klementa Gottwalda prezidentem tak vyzváněly ve všech farnostech kostelní zvony a v katedrále sv. Víta byla za přítomnosti nové hlavy státu a členů vlády sloužena arcibiskupem J. Beranem slavnostní mše *Te Deum*.¹⁹⁵

Reakce věřících i kněžích i Vatikánu byly rozporuplné, nevěděli, jak si mají účast církve při volbě prvního poúnorového prezidenta vykládat. Komunisté ji prezentovali jako legitimizaci režimu a výraz loajality církve vůči němu,¹⁹⁶ což bylo následně J. Beranem dementováno prohlášením z 15. června, ve kterém vysvětluje postoj jak svůj osobní, tak církevní. V prohlášení připomíná, že církev není institucí organizující politický souhlas ani odpor, ale že nemůže nikomu bránit, pokud si chce vyžádat pro své činy Boží pomoc. Provedením liturgického úkonu tedy církev nepřijímá žádný světový názor. Na závěr J. Beran vyzývá, aby věřící lid stál za Svatým otcem, svým

---

¹⁹⁴ KAPLAN 1993a, 38

¹⁹⁵ POLC/SVOBODA 2008, 150

¹⁹⁶ KAPLAN 1993a, 39

arcibiskupem a kněžími, a připomíná, že v nich samých musí žít křesťanské vědomí a svědomí a vyzývá věřící k usilovnému vzdělávání v katolické nauce.¹⁹⁷

Porada církevní komise dne 18. června reflektovala prohlášení arcibiskupa i zveřejnění suspenze Josefa Plojgara z kněžské funkce a proběhla ve velmi napjaté atmosféře. A. Čepička, který Beranovo jednání označil za nepřátelský akt, se pokoušel církevní zástupce vydírat hrozbou zatčení několika kněží, pokud suspenze nebude zrušena,¹⁹⁸ J. Beran však zaujal pevné stanovisko a na suspenzi J. Plojgara trval,¹⁹⁹ stejně jako na svém prohlášení k odsloužené Te Deum s tím, že na případný postih byl připraven. Čepička na to reagoval památnou větou: „*Socialismus bude bez církve, ale církev bez socialismu ne. Kdo to nedovede pochopit, tomu není pomoci.*“²⁰⁰ Tím byla jednání státu a církve opět ukončena.

3.2.2. Směrnice Národní fronty pro jednání s církví

V průběhu července vydala Národní fronta interní směrnice pro jednání s církví, které shrnovaly všechny dosavadní represivní tendence, jako bylo podlamování důvěry Vatikánu a rozdělování jednoty duchovenstva a věřících. Doporučovaly navázání co nejužšího kontaktu s církví československou a odsuzovaly jakékoli styky s vyšším katolickým duchovenstvem mimo jednání Čepičkovy církevní komise. Zároveň také připomněly, že cílem církevních komisí při akčních výborech je získání moci nad církví a nikoli navázání spolupráce.²⁰¹

---

¹⁹⁷ VAŠKO 1990b, 38-39

¹⁹⁸ VAŠKO 2004, 88

¹⁹⁹ V případě, že by Josef Plojhar podal demisi na svou poslaneckou funkci, arcibiskup by byl ochoten přehodnotit jeho suspenzi. J. Plojhar však neodstoupil a žádná výjimka mu udělena nebyla. KAPLAN 1993a, 40-41

²⁰⁰ KAPLAN 1993a, 40

²⁰¹ V duchu těchto směrnic bylo postupováno až do jara roku 1949. RÁZEK 2003

3.2.3. Josef Beran v nemilosti

Kvůli neodvolání suspenze J. Plojgara se po ukončení státních jednání vůči osobě J. Berana spustila zuřivá kampaň.²⁰² Stal se cílem nejen útoků tisku a lidové strany, ale byl i vyloučen ze Svazu bojovníků za svobodu,²⁰³ sdružení bývalých politických vězňů z druhé světové války, což nesl velmi těžce.²⁰⁴ J. Beran se pokoušel své stanovisko osvětlit nejen s ohledem na biskupské konference, které se na nepovolování kněžské kandidatury opakovaně usnesly, ale také připomenutím přísahy poslušnosti biskupovi, kterou J. Plojgar složil, ale nerespektoval a tím se riziku suspenze vědomě vystavil.²⁰⁵ Objektivní vysvětlování jeho pohnutek však k ničemu nevedlo a z arcibiskupa se z pohledu režimu stala nežádoucí osoba. J. Beran dne 6. července 1948 informoval vládu o nedodržení ujednání církevní komise a vyžadoval zaručení církevních škol zákonem, zastavení provedených opatření vůči nim a vyřešení otázky církevního majetku, tisku a spolků, aby mohla nadále pokračovat jednání s představiteli církve a státní církevní komisí. Vláda se však rozhodla na jeho dopis nereagovat a pokračovala v zestátnění škol a omezování spolků i tisku.²⁰⁶

3.2.4. Memorandum biskupské konference

Řešením aktuální vypjaté situace se zabývala i biskupská konference v Nitře, svolaná na dny 15. a 16. srpna 1948. Výstupem jednání bylo memorandum vládě, ve kterém episkopát vysvětlil, proč doposud nemohl vyslovit svůj bezvýhradný souhlas s režimem a proč tak kvůli absenci záruk kladného přístupu státu ani nadále neučinil. Je v něm poukázáno na ústavně garantovanou náboženskou svobodu, která se však nestala překážkou k vyvolávání proticírkevních i protináboženských bojů. Duchovní v

---

²⁰² O kampani vůči osobě arcibiskupa rozhodla církevní komise ÚV KSČ dne 3. července 1948. KAPLAN 1993a, 48

²⁰³ RUDÉ PRÁVO, číslo 233, 23. 9. 1948, 1-2

²⁰⁴ Na znamení solidarity s J. Beranem se funkce ve Svazu vzdal biskup Š. Trochta a podobný krok zvažovali i další z bývalých politických vězňů. KAPLAN 1993a, 48

²⁰⁵ VAŠKO 2004, 90

²⁰⁶ KAPLAN 1993a, 43-46

memorandu vyjádřili svou lítost nad uměle vyvolávaným rozkolem mezi věřícími a Vatikánem, stejně jako mezi zájmy církve a státu. V závěru vyjádřili naději na ustání boje a možnost přátelské domluvy podle podmínek Košického programu.²⁰⁷ Memorandum bylo dne 29. srpna čteno v kostelích, ještě před předáním vládě, která takový krok odsoudila jako nevhodný a celé memorandum označila za nepravdivé.²⁰⁸

3.2.5. Plán na řešení náboženských otázek

Na základě směrnic Národní fronty pro jednání s církví byl dne 30. srpna navržen plán řešení náboženských otázek v ČSR, který projednávali pracovníci církevního oddělení ÚAV NF a vedoucí funkcionáři KSČ spolu s Alexejem Čepičkou, Jarmilou Taussigovou a Jiřím Hendrychem. Plán ve třech etapách počítal s postupným překonáním náboženství samotného a směřoval skrze dehonestaci Vatikánu a izolaci duchovních k národní církvi, zcela v područí strany a státu.²⁰⁹ Přísně tajný text vysloveně hovořil o *“konečné likvidaci náboženství”* v Československu.²¹⁰

Od podzimu roku 1948 se církev pokoušela obnovit jednání s vládou, případně se snažila alespoň vyřešit nejkritičtější sporné otázky, jako byly útoky proti biskupům, zestátnění církevních škol a poskytnutí náhrad za vyvlastněný majetek.²¹¹ Vláda se však k možnému vyjednávání nestavěla ochotně, předseda vlády Antonín Zápotocký dokonce vinil arcibiskupa J. Berana z narušování poklidného vyjednávání a znemožnění dosažení pro obě strany výhodného konsenzu.²¹² Vzájemná nedůvěra eskalovala a mnozí duchovní představitelé přestali věřit v možnost jakékoliv dohody a začali se připravovat na tvrdé represe. V tomto duchu se nesl pastýřský list katolických biskupů a ordinářů, kterým bylo věřící obyvatelstvo informováno o nastalém vývoji a vyzváno k

---

²⁰⁷ VAŠKO 1990b, 42

²⁰⁸ KAPLAN 1993a, 47

²⁰⁹ KAPLAN 1993a, 48-49

²¹⁰ LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 131-132

²¹¹ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 18

²¹² KAPLAN 1993a, 50-51

věrnosti církvi. List byl čten dne 17. října v kostelích a u představitelů státu vyvolal obrovské rozhořčení.²¹³

3.2.6. Příprava dalšího postupu vůči církvím

Ve stranických kruzích zatím eskalovala nespokojenost s výsledky církevních jednání, která neměla očekávaný efekt a funkcionáři byli názorově rozděleni ohledně dalšího postupu. Pro prosazení jednotného výkladu církevní politiky byli stranickými výbory a církevním oddělením NF organizovány porady ohledně dalších kroků a v NF docházelo ke školení církevních tajemníků.²¹⁴ Prozatímní neúspěch snah KSČ se projevil na tendenci k používání administrativních a mocenských prostředků vůči církvi. Orgány NF a dalšími komunistickými institucemi byla vytvářena síť církevních referentů a informátorů, kteří spolu s církevními tajemníky NF dohlíželi na duchovní v obcích a informovali o jejich osobním i veřejném životě své nadřízené, například formou tajných posudků o kněžích.²¹⁵ Samostatné církevní oddělení vzniklo i pod hlavičkou tajné policie StB.²¹⁶ S účinností od 1. prosince 1948 také došlo k dalšímu radikálnímu omezení církevního tisku. Byly zastaveny všechny časopisy pro děti a mládež i veškerá lokální církevní periodika, s výjimkou Acta curiae pro organizační a administrativní chod diecézí a dvou týdeníků. Redukován byl i tisk nekatolických církví.²¹⁷

---

²¹³ POLC/SVOBODA 2008, 155-156

²¹⁴ KAPLAN 1993a, 52-53

²¹⁵ V posudcích byl mj. hodnocen postoj duchovních vůči květnovým volbám a jednotné volební kandidátce. NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 49

²¹⁶ LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 132

²¹⁷ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 49

3.3. Represivní zákonodárství

Poté, co se heslo „*ostře proti reakci*“²¹⁸ stalo novou mantrou pro směřování Československé politiky, bylo nutné upravit i právní řád, který takovou by orientaci ospravedlnil a poskytl režimu patřičnou oporu. Problém nových zákonů tkví v jejich všeobecné formulaci, díky níž mohly být aplikovány prakticky na jakoukoli situaci, často se zněním zákona nesouvisející. Pro označení za „reakcionáře“ nebyla stěžejní stranická příslušnost, víra či reálné protiprávní jednání, stačilo být pro stát z jakéhokoli důvodu nepohodlný nebo vhodný k demonstraci režimní moci. Důkazem toho jsou vykonstruované procesy v 50. letech, kterým padli za oběť mimo jiné i vysoce postavení členové strany Rudolf Slánský a Vladimír Clementis,²¹⁹ kteří se podíleli na tvorbě státní církevní politiky.

3.3.1. Zákon č. 213/1948 Sb.

Dne 21. července byl Národním shromážděním přijat zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů,²²⁰ který ve své podstatě zpětně legalizuje jakékoli jednání či opatření akčních výborů Národní fronty od 20. února 1948 až do počátku účinnosti tohoto zákona. Platil v případě, kdy činnost akčních výborů směřovala k „ochraně nebo k zabezpečení lidově-demokratického zřízení nebo k očištění veřejného života,“ především pokud toto jednání jinak nebylo v souladu s tehdy platnými právními předpisy. Díky jeho vágní formulaci a absenci upřesnění mohl být zákon snadno zneužit pro ospravedlnění a dekriminální prakticky jakéhokoli zločinu spáchaného akčními výbory. Stát tak validací vlastních zločinů definitivně potvrdil svůj totalitní charakter.

---

²¹⁸ „Prvořadým úkolem akčních výborů Národní fronty je boj proti reakci a očista veřejného života.”
RUDÉ PŘÁVO, číslo 180, 4.8. 1948, 1

²¹⁹Proces s tzv. protitátním spikleneckým centrem,

<https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy> vyhledáno 19.6. 2020

²²⁰ Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů. In: Sbírká zákonů. 8.8.1948, částka 75, s. 1425-1426.

3.3.2. Zákon č. 231/1948 Sb.

Zákonem nejvíce vypovídajícím o skutečné podstatě poučovacího režimu je bezpochyby zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky²²¹, který byl účinný od 24. října 1948 do 1. srpna 1950. Jde o zvláštní trestní zákon, v němž jsou vymezeny skutkové podstaty trestného činu směřujícího proti státu, jeho vnitřní a vnější bezpečnosti a jeho mezinárodním vztahům. Snadno zneužitelné pro potřeby režimu byla zejména ustanovení § 1, 2 a 3, zakotvující trestné činy velezrady, sdružování proti státu a pobuřování proti republice. Například velezrady se dopustil ten, kdo se pokusil zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení či společenskou nebo hospodářskou soustavu republiky. V § 1 v odstavci 3 je v návaznosti na velezradu určeno, v jakých případech bude viník potrestán smrtí. Pod bodem „e“ je však uvedeno, že k nejvyššímu trestu dojde také pokud je zde „jiná zvláště přitěžující okolnost.“ Tato okolnost však není blíže specifikována, což je u nejzávažnějšího možného rozsudku zcela tristní.

V § 28 tohoto zákona je stanovena výše trestu, kterou je možné udělit duchovnímu v případě „zneužití výkonu svého úřadu duchovního nebo podobné své náboženské funkce k vykonávání vlivu na věci politického života ve směru nepříznivém lidově demokratickému řádu republiky, bude potrestán, nejde-li o čin přísněji trestný, pro přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku.“ Komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV NF informovala, že tento zákon na duchovní silně zapůsobil. Duchovní téměř všech církví na něj upozornili své kněze a doporučili jim seznámit se s jeho plným zněním.²²²

Další velmi zásadní částí zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky byl § 57, podle něhož mohl být odsouzený držen v tzv. *donucovací pracovně* i po odpykání trestu, a to nejméně po dobu šesti měsíců a nejdéle pěti let. Tím nejen, že

---

²²¹ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. In: Sbírká zákonů. 16.10.1948, částka 85, s. 1461-1473

²²² NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 49 Komise pro církv. a náb. otázky, nedatováno, zhruba listopad 1948.

stát předjímá zákon o pracovních táborech, ale také jím devaluje výši jakéhokoli stanoveného rozsudku.

Velmi široká a otevřená formulace umožňovala podřadit tomuto zákonu rozličné množství jednání, které v první řadě ani nemuselo být namířené proti státu a jeho zřízení. Zákon byl hojně využíván pro potlačení jakékoliv aktivity, která plně nekorespondovala se zájmy režimu. V reakci na vznik zákona vypracovala komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV NF posudek, ve kterém hodnotila ohlas zákona v církvích. Na základě zpráv z krajů, které dokládají opatrnost duchovních při kázání jej hodnotí velmi kladně, neboť pomohl eliminovat (minimálně ve svém počátku) kritická kázání namířená vůči státu.²²³

3.3.3. Zákon č. 247/1948 Sb.

Dalším zákonem podobné kategorie byl zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce,²²⁴ přijatý dne 25. října 1948. Byl sice záhy zrušen zákonem č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní,²²⁵ čímž však tábory nucených prací nezankly, pouze pravomoc zařazování osob do nich byla rozdělena mezi více orgánů (místní národní výbor a ministerstvo vnitra). Představoval velmi zásadní zlom ve v oblasti trestního práva, neboť osoby do nich byly zařazovány preventivně, bez nutnosti spáchat jakýkoliv trestný čin. Standardní trestní postih je přitom vždy následný k jeho vykonání. Klíčem k tomuto preventivnímu zásahu je § 2 odst. 1, který stanovoval, že do TNP mohli být zařazeni ti, kteří se „*vyhýbají práci, ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život.*“ Dále byly do TNP zařazováni ti, jež byli odsouzeni dle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, dle zákona č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich,²²⁶ dle zákona č. 27/1947

---

²²³ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 49 Komise pro církv. a náb. otázky, nedatováno, zhruba listopad 1948.

²²⁴ Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce. In: Sbírká zákonů. 17.11.1948, částka 93, s. 1530-1531

²²⁵ Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní. In: Sbírká zákonů. 18.7.1950, částka 40, s. 809-831

²²⁶ Zákon č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich. In: Sbírká zákonů. 21.2.1947, částka 9, s. 150-151

Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu,²²⁷ a nakonec dle zákona č. 165/1946 Sb. o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.²²⁸

O zařazení do TNP, a tedy faktickému uložení trestu spočívajícím v odnětí svobody, nerozhodovaly soudy, ale tři vybraní členové národních výborů.²²⁹ Netřeba snad zdůrazňovat, že toto flagrantní narušení klasické dělby moci spojené s opakovanými zcela vágními a neurčitými formulacemi podmínek, které stanovovaly koho je do TNP možno zařadit, vedlo ke zcela zásadnímu zneužívání tohoto zákona a k likvidaci politických oponentů nebo osob z jakéhokoli důvodu státu nepohodlných.

3.4. Ukončení jednání státu a církve

V listopadu 1948 navštívili biskupové Josef Beran, Štěpán Trochta a Josef Čársky Vatikán a při této příležitosti informovali papeže Pia XII. o potížích církve v Československu. Biskupům bylo papežem a státním sekretářem doporučeno, aby pokračovali v jednání s vládou, zastávali smírné stanovisko a pokoušeli se dobrat vzájemného konsenzu, aby se střet s režimem co nejvíce oddálil.²³⁰ Papež komunistům otevřeně nedůvěřoval a obával se pronásledování církve na základě zkušenosti se Sovětským svazem a jeho satelity, kde situace vedla nejen k přerušení kontaktu místní církve se Svatým stolcem, ale například také k deportaci nebo věznění duchovních a uzavírání škol, klášterů a kněžských seminářů.²³¹ Z tohoto důvodu byly církvi v Československu uděleny první z několikerých mimořádných fakult, nejčastěji

---

²²⁷ Zákon č. 27/1947 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu. In: Sbíрка zákonů. 4.3.1947, částka 13, s. 173-174

²²⁸ Zákon č. 165/1946 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu. In: Sbíрка zákonů. 12.8.1946, částka 69, s. 1123

²²⁹ dle § 3, odst. 1 zákona č. 247/1948 Sb., zákon o táborech nucené práce

²³⁰ KAPLAN 1993a, 54-55

²³¹ VYBÍRALOVÁ 2019, 44

označované jako fakulty mexické,²³² které měly zajistit právní kontinuitu církve.²³³ Jednalo se o dispense z Kodexu církevního práva, kdy různé pravomoci papeže ve výjimečných situacích přecházely na biskupy a případně i kněží.²³⁴

Stát mezitím zvolil taktiku vyčkávání a limitoval své styky s duchovními. Dne 3. listopadu 1948 na celostátní poradě tajemníků pro církevní a náboženské otázky při krajských AV NF zhodnotil aktuální církevně-politickou situaci jako vypjatou a tento stav přisuzoval krom nespokojenosti se znárodněním církevní půdy a snahám církve distancovat se od režimu především Vatikánu a jeho zahraniční politice. Proti Vatikánu byla církevním oddělením ÚAV NF připravena tisková kampaň. Jejím cílem bylo následující: *“Bude prováděna tak, že podle obsahu a zstření budou při různých příležitostech a uveřejňovány ve vhodných novinách články proti Vatikánské politice. Dokumentární materiál o reakční politice Vatikánu bude aktualizován současnými událostmi. Přitom budeme dodržovat pečlivou zásadu, aby kritikou vatikánské politiky nebylo dotčeno náboženské cítění věřících. V dalším průběhu kampaně připravujeme vydání dokumentární brožury “Pravda o politice Vatikánu.”*²³⁵

Od 14. do 15. prosince roku 1948 jednala biskupská konference o možnostech dohody se státem a zřejmě i na základě rady papeže dospěla k rozhodnutí o obnovení jednání s vládou a vypracování memoranda, na jehož základě bude nové vyjednávání postaveno. Biskup Š. Trochta zcela zastával stanovisko konference, zatímco arcibiskup J. Beran, který již v možnost dohody nevěřil, byl zcela proti. I přes svou osobní nechuť vůči vyjednávání a nedůvěru vůči vládě byl však nakonec pověřen koncipováním memoranda duchovních, neboť převládala obava, že nezahrnutí arcibiskupa do vyjednávání by mělo na případné dohody negativní dopad.²³⁶

---

²³² Pojmenování pochází od fakult udělených mexické církvi na počátku 20. stol. při občanské válce. Další označení pro československé fakulty bylo “tajné”, “speciální” a dle StB také “ilegální”. VYBÍRALOVÁ 2019, 44

²³³ KONÍČEK 2004, 173

²³⁴ BALÍK/HANUŠ 2007, 67

²³⁵ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 49

²³⁶ KAPLAN 1993a, 55

Krátce před tím, než biskupská delegace předala prezidentovi své desetibodové memorandum obsahující mimo jiné požadavek spravedlivě upraveného náboženského tisku a zastavení veřejných útoků vůči církvi,²³⁷ dokončilo církevní oddělení ÚAV NF podklady pro boj s římskokatolickou církví s názvem *Další opatření v církevní politice* a předložilo je ke schválení organizačnímu sekretariátu ústředního výboru KSČ.²³⁸ Církevní oddělení současně pracovalo také na dohledávání všech případů, ve kterých církev porušila vzájemné dohody a kde Vatikán nedodržel *modus vivendi*.²³⁹ Jelikož však bylo přistoupeno k dalšímu jednání s církví na základě memoranda biskupů,²⁴⁰ byla “Další opatření” prozatím odložena.

Téměř měsíc po audienci biskupů u prezidenta došlo dne 17. února 1949 k obnovení jednání státu a církve. Schůze se nesla se ve značně konfrontačním duchu a místo projednávání stanovisek biskupského memoranda byla řešena protikladnost socialismu a křesťanství, platnost *modus vivendi* a záměry Vatikánu²⁴¹ i arcibiskupa J. Berana, který se jednání neúčastnil.²⁴² Nebylo dosaženo žádného finálního stanoviska, přednesené teze bylo rozhodnuto projednat s celým biskupským sborem.

K projednání vládou přednesených požadavků došlo na biskupské konferenci 22. a 23. března 1949 ve Starém Smokovci, kde mělo být kromě čtyř podmínek vlády jednáno také o finanční situaci církve, Katolické akci a charitě. Náhodou však bylo

---

²³⁷ Ke schůzce s Gottwaldem došlo dne 19. ledna 1949, memorandum bylo o 10 bodech a jeho splnění by znamenalo plné respektování církve státem. Schůzka byla pro duchovní příslibem znovuoobnovení jednání. LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 132

²³⁸ LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 132

²³⁹ KAPLAN 1993a, 56

²⁴⁰ Ohledně biskupského memoranda ÚV KSČ jednalo dne 5. a 7. února 1949 a bylo rozhodnuto kladně pro další jednání. Pro uzavření dohody s církví však bylo požadováno prohlášení oddanosti režimu, zrušení suspenze J. Plojhara a dalších pokrokových kněží, potrestání duchovních odsouzených za protistátní činnost a vyslovení souhlasu pro spolupráci kněží s orgány lidové správy. Pro případ kladné reakce duchovních, byla připravena smířlivější alternativa vůči biskupskému memorandu, pro případ neutrálního stanoviska církve byla připravena alternativa opresivní, limitující církevní školy, tisk, Charitu i pouti. *Zápis z porady R. Slánského a A. Čepičky s pracovníky ÚAV NF konané na ÚV KSČ o církevní politice a o úkolech církevních a akčních výborů NF. (5. února 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 50-55

²⁴¹ Vatikán se prostřednictvím G. Sensiho již na konci ledna 1949 pokoušel o obnovení jednání na státní úrovni, bylo však zamítnuto ministrem zahraničí V. Clementisem. KAPLAN 1993a, 58-59

²⁴² KONÍČEK 2004, 177

objeveno odposlouchávací zařízení, které biskupy přimělo nejen okamžitě přerušit konferenci, ale také počkat s jakýmkoli rozhodováním až na vyjádření vlády k odposlouchávání. Ministerstvo vnitra se však od jakékoli špionáže distancovalo a naopak z ní vinilo Vatikán či západní zpravodajské služby.²⁴³ Celý incident vedl k urychlení vývoje ve vztazích státu a církve, kde přestože na obou stranách převládaly tendence preferující vzájemnou dohodu, v církevních kruzích dočasně zvítězily hlasy požadující směřování nekompromisní a radikálnější členové KSČ i NF využili okolností k vyostření vztahu s církví. Představitelé církve se na základě vyjádření ministerstva vnitra ohledně odposlouchávání odmítli vyjádřit k podmínkám vlády, pročež došlo k omezování náboženských schůzek, sbírek v kostelích a školení katolické mládeže.²⁴⁴ I z tohoto důvodu bylo na biskupské konferenci v Olomouci dne 29. dubna 1949 rozhodnuto v jednáních s vládou nepokračovat a o vývoji vztahu státu a církve informovat československé duchovní oběžníkem, v němž byly dementovány některé propagandou šířené nepravdy a popsány nejzávažnější represálie ze strany režimu.²⁴⁵ Kněžím bylo sděleno, aby se připravili na další vlny pronásledování.

Náročná a komplikovaná jednání církve a státu, která s několikerým přerušením trvala více než rok, byla tedy opět ukončena, aniž by došlo ke stanovení jakékoli zásadní dohody a skončila tak neúspěšně.

4. Vítězství režimu

Rok 1949 znamenal zásadní zlom v boji režimu proti reakci a tedy i proti církvi. KSČ naplno projevila své opresivní a likvidační záměry, které v říjnu tohoto roku vygradovaly až k přijetí tzv. církevních zákonů, jimiž byl též založen Státní úřad pro věci církevní.

---

²⁴³ KAPLAN 1993a, 65

²⁴⁴ KAPLAN 1993a, 66

²⁴⁵ LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 134

4.1. Církevní “šestka”

Poté, co byl po skandálním odhalení odposlouchávání na biskupské konferenci urychlen radikálnější vývoj ve vztahu státu a církve a ukončena neúspěšná jednání, byla většina představitelů režimu přesvědčena, že pro (dle jejich názoru) nevyhnutelnou konfrontaci s církví nastaly ideální podmínky. Předsednictvo ÚV KSČ na schůzi dne 25. dubna 1949 rozhodlo o přijetí nové, agresivnější linie církevní politiky státu a vytvoření operativní “šestky” pro věci církevní pod svou správou, jejímž úkolem měla být realizace této nové linie.²⁴⁶ Kompletní prováděcí činnost církevní politiky tím byla koncentrována pouze do rukou úzkého okruhu vysoce postavených činitelů režimu. Předsedou nové církevní komise se stal ministr spravedlnosti a generální tajemník ÚAV NF Alexej Čepička a dalšími členy byli ministr informací a první náměstek předsedy vlády Václav Kopecký, ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis, náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger, vedoucí představitel slovenských komunistů a předseda vlády Viliam Široký a vedoucí oddělení pro kulturu a propagandu ÚV KSČ Jiří Hendrych.²⁴⁷ Prvním z hlavních úkolů nové komise bylo získání legální a administrativní kontroly státního aparátu nad církví, jemuž byla ze zákona podřízena.²⁴⁸ Tím začalo budování odborného aparátu vykonávajícího dohled nad církví a náboženskými společnostmi.²⁴⁹

4.2. Vznik státní Katolické akce

Na ustavující schůzi církevní šestky bylo vysloveno několik návrhů na opatření, která měla vést k dalšímu omezování vlivu církve. Stěžejní myšlenkou bylo vytvoření

---

²⁴⁶ K rozhodnutí o nové linii církevní politiky KSČ došlo dne 25. dubna 1949, tedy ještě před tím, než biskupská konference v Olomouci dne 29. dubna schválila ukončení jednání s vládou.

²⁴⁷ Politické funkce jsou uvedeny v době vzniku církevní šestky.

²⁴⁸ *Ze zápisu schůze širšího představenstva ÚV KSČ, na níž přijalo novou linii své církevní politiky. (25. dubna 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 78-89

²⁴⁹ BENDO VÁ 2010, 139

hnutí tzv. pokrokových katolíků, tedy duchovních a laiků plně spolupracujících s režimem, jejichž cílem by byla *“obroda církve v souladu se zásadami lidové demokracie.”* Nové hnutí mělo usilovat především o vedení věřících ke spolupráci s režimem a o vytyčení cyrilskometodějského kultu, dále mělo požadovat církevní obřady v češtině nebo slovenštině a podporovat režimem vykonstruovaný boj proti politickému snažení Vatikánu a vysoce postavených představitelů církve. Byla také navržena varianta spojení vznikajícího hnutí pokrokových katolíků s československou církví, čímž by byla vytvořena základna pro vznik národní církve, nezávislé na Vatikánu a pod kontrolou režimu, což bylo jedním z hlavních dlouhodobých cílů církevní politiky státu, neboť by církve v takovém případě bylo snazší zneužít pro účely propagandy nebo ji případně postupně eliminovat. Všechna nová opatření měla být prováděna postupně, aby nedošlo k přímé konfrontaci s církví a bylo zabráněno kulturnímu boji.²⁵⁰

Pro nové hnutí byl zvolen název Katolická akce, po již zavedené stejnojmenné katolické organizaci, jejíž správu, vliv a také členy chtěl režim tímto krokem církvi odebrat. Dosavadní církevní vedení Katolické akce mělo být nahrazeno režimním a schizmatická akce měla využívat i stejné prostory, jako její předchůdkyně.²⁵¹ A. Čepička tento záměr potvrdil na první schůzi církevní šestky, která proběhla dne 30. dubna 1949 v jeho bytě, kde byl představen také podrobný plán pro směřování církevní politiky a státní Katolické akce v průběhu dalších dvou měsíců. Státní Katolická akce měla být organizačně postavena na činnosti Charity a Svazu křesťanských paní a dívek, jejichž vedení režim již ovládal, s Ústředím v Praze a Brně a s pobočkami v každém kraji.²⁵²

Za datum oficiálního vzniku státní Katolické akce můžeme pokládat den porady vlasteneckých kněží a církevních laiků 10. června 1949 v pražském Obecním domě, kde

---

²⁵⁰ *Ze zápisu schůze širšího před. ÚV KSČ... (25. dubna 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 78-89

²⁵¹ *Zápis z porady představitelů ÚAV NF s tzv. pokrokovými kněžími (28.4. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 89-94

²⁵² *Zápis schůze církevní komise ÚV KSČ jednající o opatřeních v církevní politice v nejbližších dvou měsících, Katolické akci, katolickém tisku, Charitě a o úpravách platů kněží (kongrua) (30.4. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 26-33

byli vybráni členové výboru a vydáno programové prohlášení.²⁵³ V okamžiku ustavování akce si byli představitelé režimu plně vědomi církevního nesouhlasu a s ohledem na riziko exkomunikace zvolili do členství výboru pouze církevní laiky, namísto původně zamýšlených spolupracujících duchovních. Ti se měli na první fázi akce nakonec podílet pouze svým podpisem programového prohlášení.²⁵⁴ Hlavními body prohlášení pro “*zdárný a klidný vývoj církve katolické u nás*” bylo prohloubení spolupráce laiků a kněží, zabezpečení náboženské výchovy dětí, rozšíření katolického tisku, dohlížení nad státní údržbou kostelů, rozšíření činnosti katolické charity a nakonec nabádání k srdečné spolupráci státu a církve a k obnovení jednání.²⁵⁵

Den po zveřejnění prohlášení bylo jeho znění publikováno v denním tisku a pro šíření a získávání souhlasných podpisů kněží v celé zemi byly vyslány státní delegace. Aby akce nabyla masového charakteru, rozeslala státní Katolická akce pozdravné dopisy státním i církevním činitelům, které byly následně otisknuty v novinách, spolu s podpisy mnoha nových podporovatelů z řad věřících i duchovních.²⁵⁶

4.3. Reakce církve na vznik státní Katolické akce a postup režimu

Pro církve bylo pochopitelně jednání státu neakceptovatelné. Systematické oprese zasahovaly téměř všechny aspekty církevního života,²⁵⁷ hlava církve i československý vyšší klérus byli i nadále v tisku lživě napadáni z politických a protistátních snah²⁵⁸ a

---

²⁵³ *Dálnopis ÚV KSČ krajským tajemníkům s informací o manifestační schůzi Katolické akce dne 10. června a pokyny pro získávání podpisů kněží na prohlášení KA (10. června 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 155

²⁵⁴ *Zápis ze schůze církevní komise ÚV KSČ jednající o Katolické akci a biskupské konferenci konané 7. června 1949 (10. června 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 149-150

²⁵⁵ *Provolání manifestační schůze Katolické akce ze dne 10. června, uveřejněné ve zvláštním vydání Katolických novin (10. června 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 155-158

²⁵⁶ *K prohlášení výboru Katolické akce připojuje se množství dalších kněží a věřících.* RUDÉ PRAVO, číslo 139, 14.6. 1949, 1

²⁵⁷ Omezení katolického tisku, zrušení církevních škol a spolků katolické mládeže, znemožňování náboženské činnosti mimo kostely, omezení shromažďovací svobody, kontrola náboženských úkonů státem, kampaň proti církvi a další. Podle *Zpráva katolického episkopátu o postavení římskokatolické církve v ČSR ke dni 7. června 1949.* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 158-163

²⁵⁸ “*O zajištění pokojného vývoje v církevně politických otázkách.*” RUDÉ PRAVO, číslo 132, 4.6. 1949, 2

režim, intenzivně propagující ústavně zajištěnou svobodu náboženství, pokračoval v limitování církve všemi dostupnými prostředky, zatímco ji vinil z nevole podílet se na obnovení vzájemného jednání, pro které nejen, že nebyly vytvořeny vhodné podmínky, ale ani režim na jeho realizaci ve skutečnosti neměl zájem, jednalo se pouze o mocenský tah, jak na svou stranu získat věřící.

Krátce před oficiálním založením státní Katolické akce proběhla dne 7. června 1949 biskupská konference v Olomouci, která projednávala aktuální postavení římskokatolické církve v Československu. Konferencí rozeslaný Oběžník pro české katolické duchovenstvo informoval kněží o aktuálním dění v církevní politice a varoval je před politickou a nenáboženskou aktivitou, včetně účasti na připravované státní Katolické akci, u níž v případě spolupráce upozorňoval na hrozbu církevního trestu.²⁵⁹

Na tajné biskupské konferenci v pražském arcibiskupském paláci byli připraveny dva další pastýřské listy. První z nich, *Oběžník katolickému duchovenstvu a věřícímu lidu*, měl být čten při kázání následující neděli, tedy při slavnosti Božího Těla dne 19. června. Biskupové a ordináři v něm stručně vysvětlili nemožnost obnovení jednání církve a státu, problematiku státní Katolické akce a přibližovali nepřátelské a protiústavní jednání státu.²⁶⁰ Druhým pastýřským listem byl o poznání delší, ačkoli podobně tematicky laděný *“Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky”*, který byl určen ke čtení v kostelích na neděli 26. června.²⁶¹ Oběžník nakonec v mnohých kostelech nebyl čten kvůli zásahu komunistické cenzury, neboť se režim obával ohrožení vývoje Katolické akce.²⁶² Mezi věřícími se tajně šířil opisem nebo přetiskem

---

²⁵⁹ *Oběžník pro české katolické duchovenstvo vydáný biskupskou konferencí v Olomouci (7. června 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 149-150

²⁶⁰ *Oběžník katolickému duchovenstvu vydáný biskupskou konferencí v Praze (15. června 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 169-171

²⁶¹ *Opis pastýřského listu “Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky” zaslaný A. Čepičkou K. Gottwaldovi 7. července 1949* (zde zřejmě chyba ve sborníku dokumentů, pastýřský list podle všeho vznikl až 15. června - možná záměna s oběžníkem vydaným na olomoucké biskupské konferenci) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 171-177

²⁶² Na svátek Božího Těla dne 19. června proběhla při mši v chrámu sv. Víta vyprovokovaná akce namířená vůči arcibiskupovi J. Beranovi. Panovala obava, aby svátku nevyužil pro čtení Oběžníku nebo pro jiné nesouhlasné manifestace vůči režimem. Po skončení mše jej v Arcibiskupském paláci očekávali

na cyklostylu.²⁶³ Duchovní, kteří jej však při nedělním kázání přečetli, byli úředně předvoláváni k individuálním jednáním s předsedy okresních národních výborů. Pokud nebyli předem upozorněni státní správou, aby jej nečetli, mohli odejít pouze s výstrahou a odrazováním od podobné činnosti v budoucnu. Kněží, kteří výstrahu obdrželi a přesto oběžník přečetli byli pro neuposlechnutí úředního příkazu potrestáni peněžitou pokutou, přestože § 32 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky umožňoval uložení přísnějšího trestu. Na kněží, kteří oběžník přečetli a dovolili si jej doplnit vlastním komentářem nebo jej dále šířili bylo podáno trestní oznámení.²⁶⁴

I přes snahy duchovních upozornit na závažnost aktuálního postavení církve prohlášení státní Katolické akce i nadále získávalo mnoho podpisů z řad duchovních, přestože v některých případech došlo k nátlaku na signatáře nebo dokonce ke zveřejněním podpisu duchovního, který s prohlášením akce nesouhlasil. Vatikán na tuto skutečnost zareagoval exkomunikací všech příslušníků schizmatické Katolické akce, tedy *“duchovních i laiků, kteří se do ní vědomě a dobrovolně dosud přihlásili nebo v budoucnosti přihlásí a zejména její původci a podporovatelé, jakožto schismatické a odpadlíci od katolické církve.”*²⁶⁵

Přestože mnoho duchovních stáhlo svůj podpis prohlášení státní Katolické akce, představitelé církevní šestky rozhodli na exkomunikaci žádným způsobem nereagovat a místo toho pokračovat v tiskové kampani vůči biskupům,²⁶⁶ avšak ve *Věstníku katolického duchovenstva* byl dne 25. června zveřejněn výnos ministerstva školství, věd a umění o neúčinnosti církevních trestů ukládaných z politických důvodů, jelikož

---

příslušníci StB, přidělení pro jeho ochranu. Arcibiskupovi bylo doporučeno z bezpečnostních důvodů nevycházet, čímž započala jeho 16 let trvající internace. POLC/SVOBODA 2008, 180-182

²⁶³ V komentáři k *Oběžník katolickému duchovenstvu...* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 169-171

²⁶⁴ Dopis R. Slánského všem KV KSČ s textem oběžníku ministerstva vnitra předsedům KNV z 21. června o postupu proti kněžím, kteří v kostele přečetli oběžník katolických biskupů a ordinářů. In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 190-191

²⁶⁵ K exkomunikaci došlo Dekretem Nejvyšší posvátné kongregace svatého officia dne 20. června 1949. Přeložený text exkomunikačního dekretu čerpán z časopisu SECURITAS IMPERII 11, 2005, 279

²⁶⁶ *Zápis schůze církevní komise ÚV KSČ jednající o krocích katolické hierarchie proti Katolické akci, osnově zákona o hospodářském zabezpečení církví, situaci v lidové straně, konzistořích a v Charitě (24. června 1949).* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 164-167

ministerstvo pokládalo církevní tresty duchovním, kteří projevíli kladný postoj k lidové demokracii za odporující platnému právnímu řádu a ústavě. Ve stejném čísle byla také uvedena povinnost hlášení vikariátních a děkanských porad, stejně jako povinnost předkládání ordinariátních oběžníků ke kontrole ministrstvu.²⁶⁷

4.4. Státní církevní tisk

Představitelé totalitního komunistického režimu se shodli na nutnosti intenzivního veřejného propagování svobody náboženství tak, jak ji garantovala ústava a režim okázale podporoval, ačkoli skutečná politika státu vůči církvi byla laděna opresivně a až likvidačně. Potřebám propagandistického tisku příhodně nahrával nový výnos ministerstva informací z 27. dubna 1949, který stanovoval, že veškeré rozšiřované tiskoviny musí nejprve schválit ministerstvo,²⁶⁸ čímž byla zaručena absolutní kontrola veškerého vydávaného tisku, včetně církevního, který byl systematicky decimován již od roku 1948. Pro potřeby režimu bylo rozhodnuto o vytvoření ústředí katolického tisku, které by se zaměřovalo pouze na povolená katolická periodika a tiskoviny pro kostely.²⁶⁹ V nově vydávaných periodikách zaměřených na věřící čtenáře a duchovenstvo, jako byl *Věstník katolického duchovenstva* nebo *Katolické noviny*, tak byla plně podporována linie státní církevní politiky, která přirozeně plně podporovala státem zřízenou Katolickou akci.

První číslo *Věstníku katolického duchovenstva* vyšlo dne 11. května 1949 pod záštitou ministerstva školství, věd a umění a bylo rozesláno zdarma.²⁷⁰ *Věstník* byl prezentován jako zdroj oficiálních informací pro duchovní, kteří měli být povinni se s jeho zněním seznámit, jak uváděla hlavička na konci vydání.²⁷¹ V úřední části periodika

---

²⁶⁷ VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo 4, 25.6. 1949, 5

²⁶⁸ Výnos MIO o rozmnožovaných tiskovinách. VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo 3, 10.6. 1949, 4

²⁶⁹ Zápis schůze církevní komise ÚV KSČ ... (30.4. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 27

²⁷⁰ Komise pro církevní a náboženské otázky jej plánovala vydat již v listopadu roku 1948 s názvem "Věstník pro duchovenstvo ČSR." NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 49

²⁷¹ "Věstník katolického duchovenstva je úředním listem veškerého katolického kněžstv. Zprávy uveřejňované v úřední části Věstníku, mají povahu úřední a jsou pro duchovenstvo závazné. Jakékoli

byly zveřejňovány “směrodatné výroky ministerstva a správních orgánů ve všech náboženských a církevních věcech a právoplatné výklady zákonů.” V informativní části měly být s duchovními sdíleny věcné zprávy “z domova i z ciziny z církevního světa” a poslední část s názvem “Listárna” byla vyhrazena dopisům duchovních.²⁷²

Ve *Věstníku* se plně projevovala typická rétorika režimu, která činila z vysoce postaveného kléru a Vatikánu agresory zabraňující zdárnému průběhu dohod státu a církve: “Již delší dobu se snaží určití církevní hodnostáři v čele s arcibiskupem Beranem použití církevních institucí, kostelů a klášterů ve spojení se zahraničními nepřáteli republiky ke štvání proti republice a rozrušování občanstva nepravdivými zprávami. Tato snaha má jediný cíl: rozvracet klid a mír a odvracet občanstvo od usilovné práce na výstavbě lidově demokratické republiky.”²⁷³ Podobná oznámení se svou tematikou stala repetitivní a ve *Věstníku* se objevovala například vedle zpráv o nutnosti schvalování vydávaných tiskovin ministerstvem nebo o povinném zavedení výuky společenských nauk na bohosloveckých fakultách.²⁷⁴

Katolické noviny, které vznikly jako tiskový orgán státní Katolické akce, převzaly název novin vycházejících na Slovensku jejichž “slavnou buditelskou tradici” si předsevzaly následovat. První číslo vyšlo dne 19. června 1949 s následujícím úvodním prohlášením: “Mezi věřícími byla pocíťována potřeba nezávislého, nepolitického, náboženského listu. Proto přicházíme s týdeníkem, který by tuto mezeru zaplnil a vyšel, pokud možno, co nejvíce věřícím vstříc.”²⁷⁵ Prohlášení je velmi paradoxní, s ohledem na politický charakter celé státní Katolické akce i otevřených politických a částečně i proticírkevních agitací, které se v novinách pozvolna projevovaly už od oficiálního prohlášení Katolické akce s názvem *My, čeští a slovenští katolíci prohlašujeme*, v němž

---

pokyny uveřejňované mimo Věstník katolického duchovenstva, postrádají právní závaznosti. Proto farní úřady si Věstník po přečtení bezpečně ukládají ve svém farním archivu a při případné revisi předloží k nahlédnutí.” VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo číslo 4, 25.6. 1949, 12

²⁷² VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo 1, 11.5. 1949, 1

²⁷³ *Poměr státu k římskokatolické církvi* VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo 4, 25.6. 1949, 1

²⁷⁴ VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo 3, 10.6. 1949, 4

²⁷⁵ KATOLICKÉ NOVINY, číslo 1, 19.6. 1949 In: PAULAS/ŠEBEK 2009, 25

je státu děkováno za ústavu zajišťující náboženskou svobodu, platy kněžích a péči o kostely a památky a opětovně poukazováno na neochotu biskupů *“kladně vyřešit poměr církve ke státu.”*²⁷⁶

4.5. Příprava církevních zákonů a dalších opatření v církevní politice

Aktivity státu v církevně-politických otázkách, úpravách systému státní správy a propagandě považoval režim za oprávněnou ofenzivu vůči církvi, která se měla pod vedením Vatikánu mobilizovat proti němu. Pro další postup vůči církvi bylo třeba změnit taktiku a místo provolávání snah o dohodu se zaměřit na další diferenciaci v kléru a izolaci vysoké církevní hierarchie. Na schůzi církevní šestky 29. června 1949 bylo rozhodnuto, že hlavní soustředění bude věnováno kampani v tisku a rozhlasu, kde měla být šířena osvětová kampaň a školení o činnosti Vatikánu a vysoce postavených kněží. Úkolem šestky bylo vybrat redakční komisi, která připraví a vydá všechny věrohodný a fakty doložitelný kompromitující materiál, který měl být od následujícího týdne zveřejňován v tisku, k tomu se zároveň začaly připravovat i stejně zaměřené publikace.²⁷⁷

Na schůzi předsednictva ÚV KSČ dne 20. června 1949 bylo rozhodnuto o urychlení příprav zákona o platové úpravě pro duchovenstvo, které měla projednávat vláda se zástupci Katolické akce²⁷⁸ a následně byly na poradě o církevních otázkách předsednictva ÚV KSČ dne 27. června 1949 odloženy přípravy státního kultového úřadu na podzim. Na ideji kultového úřadu byl vystaven budoucí Státní úřad pro věci církevní. K odložení příprav došlo s největší pravděpodobností z důvodu chystání poutí a dalších kroků státní Katolické akce, se kterou bylo počítáno jako s hlavní organizací pro ovlivňování duchovních a věřících. Církevní oddělení se místo toho mělo

---

²⁷⁶ KATOLICKÉ NOVINY, číslo 2, 26.6. 1949 In: PAULAS/ŠEBEK 2009, 25-27

²⁷⁷ *Zápis ze schůze církevní komise ÚV KSČ jednající o přípravě tiskové kampaně proti katolickým kněžím atd. (29. 6. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 197-200

²⁷⁸ *Usnesení předsednictva ÚV KSČ k 1. bodu jednání (církevní otázky) (20.6. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 178-179

vybudovat na ministerstvu školství, věd a umění.²⁷⁹ Tím byl předznamenán vznik obou církevních zákonů, které vešly v platnost a účinnost v říjnu roku 1949.

Krátce poté, co byli exkomunikováni všichni příslušníci státní Katolické akce, vydalo předsednictvo státní Katolické akce dne 1. července prohlášení k současné situaci v katolické církvi, ve kterém odsoudilo jednání biskupů i Vatikánu a označilo jej za protistátní.²⁸⁰ Ten samý den došlo v Římě k vydání dekretu Kongregace svatého officia o komunismu, kterým byli exkomunikováni všichni příslušníci komunistických stran, neboť komunismus byl považován za materialistický a protináboženský.²⁸¹ Tím nastal pro duchovní nesnadný úkol, jak daný dekret v zemi s několikamilionovou komunistickou základnou uplatňovat. Pro tyto účely sepsal arcibiskup Josef Matocha *Výklad dekretu proti bezbožeckým naukám*,²⁸² ve kterém radil postup pro případ, kdy ke zpovědi nebo svatému přijímání přistoupí člen komunistické strany, nebo kdokoli podílející se na komunistické ideologii. Nakonec však dekret s ohledem na možné sankce vůči duchovním téměř uplatňován nebyl a jeho znění přímo nahrálo státní propagandě proti Vatikánu, která jej odsoudila jako politický tah patřící do středověku a připomněla, že například váleční zločinci z církve exkomunikováni nebyli.²⁸³

V průběhu léta roku 1949 se církevní politika soustředila nejvíce na státní Katolickou akci a reakci na exkomunikační dekry Svatého Stolce, v návaznosti na ně také na mravní a hmotnou podporu exkomunikovaným kněžím a zákroky proti církevním orgánům provádějícím exkomunikaci. Nejzásadnější však bylo projednávání zákona o státní úhradě potřeb církví a náboženských společností, který byl projednáván se zástupci Katolické akce a nekatolických církví, avšak bez představitelů církve

---

²⁷⁹ *Zápis diskuse a usnesení schůze předsednictva ÚV KSČ k 2. bodu jednání (církevní otázky) (27.6. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 201-203, srovnání KAPLAN 1993a, 95

²⁸⁰ NAČR, SÚC, kar. 81, inv. č. 107

²⁸¹ *Dekret kongregace svatého officia o komunismu (1.7. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 206-207

²⁸² *Výklad olomouckého arcibiskupa J. K. Matochy ze dne 4. srpna k exkomunikačnímu dekretu Kongregace svatého officia, rozeslaný R. Slánským vedoucím tajemníkem KV KSČ. (18.8. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 232-236

Pokyny k dekretu pro soukromé potřeby zpovědníků vydal také biskup Štěpán Trochta.

²⁸³ *Odpovědi na otázky o poměru státu k náboženství a církvím*, RUDÉ PŘÁVO, číslo 191, 16.8. 1949, 2

římskokatolické, které byl pouze zaslán k vyjádření. Českobudějovický biskup Josef Hlouch ve svém vyjádření napsal, že *“smysl podobných zákonů může spočívat jen na pevné základně uznané náboženské svobody a jejích přirozených, ústavou zaručených důsledků,”*²⁸⁴ a s ohledem na aktuální politickou situaci tedy neviděl prostor pro své připomínky k návrhu zákona. V případě vyřešení aktuálních problémů státu a církve však věřil, že projednání finančních záležitostí nenarazí na větší překážky.

Biskup Štěpán Trochta byl ve svém vyjádření konkrétnější, což bylo příkládáno i jeho setkání s internovaným arcibiskupem J. Beranem dne 5. července 1949. Záležitosti týkající se platů nepokládal za stěžejní, narozdíl od vyřešení otázky křesťanské výchovy mládeže, církevního školství, katolického tisku a vydavatelství, charitní práce, svátostného manželství, svěcení svátků, možnosti sdružovat se a dalších aktuálních a nevyřešených témat. Jako velmi nešťastný krok zhodnotil také snahu o uzavření dohody s již exkomunikovanou Katolickou akcí. Otázka financování církve dle něj měla být řešena celostátně na konferenci všech československých ordinářů a nikoli pouze v rámci jednotlivých diecézí, což však znesnadňovala skutečnost, že byl pražský arcibiskup v internaci a volnost pohybu ostatních ordinářů byla omezena.²⁸⁵

Mezi dny 13. a 14. srpna 1949 proběhla v Třanavě při příležitosti biskupské konsekrace další biskupská konference. Ze shromáždění vzešlo zevrubné biskupské memorandum vládě, vyjadřující se k nejpalcivějším aktuálním problémům a proticírkevním opatřením, například k internaci arcibiskupa J. Berana, dosazování zmocněnců MŠVU do biskupských konzistoří, perzekuci kněží za přečtení pastýřského listu, omezení tiskové svobody a vydávání Věstníku katolického duchovenstva, omezování ústavou zaručované svobody shromažďování a omezování styku biskupů s věřícími, uzavírání církevních škol, zabránění církevních a klášterních budov a dalším opatřením omezujícím náboženskou svobodu, národní správě katolické charity, činnosti

---

²⁸⁴ Opisy dopisů biskupů J. Hloucha a Š. Trochty A. Čepičkovi odpovídající na jeho žádost o připomínky k návrhu zákona o státní úhradě potřeb církví a náboženských společností. (8.7. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 211-215

²⁸⁵ Tamtéž

rozkolnické státní Katolické akce a vynucování souhlasu na její činnosti, nepravdivým nařčením duchovních z reakční činnosti, urážení kněží i papeže či jejich obviňování z velezrady pro výkon církevních a náboženských povinností. V neposlední řadě se memorandum vyjadřuje i k jednostrannosti návrhu zákona o úhradě osobních a věcných potřeb církví, který dle biskupů nebyl spravedlivým nahrazením zabraného majetku, na němž trvali. Biskupové také vyjádřili svou ochotu zopakovat přísahu věrnosti vůči ČSR ve znění dle modu vivendi a jednat o spravedlivé úpravě vzájemného poměru církve a státu. Pouze však za předpokladu, že budou respektovány svoboda církve a stanovené podmínky, zahrnující respektování křesťanského světového názoru ve veřejném životě i výchově, vládní uznání duchovní pravomoci římského papeže jako nejvyšší hlavy církve a pravomoci jemu poslušných biskupů dle platných církevních předpisů a nakonec že také dojde k odvolání všech opatření ohrožujících náboženskou svobodu katolíků v Československu.²⁸⁶

Memorandum vládě bylo projednáváno církevní komisí ÚV KSČ na schůzi dne 31. srpna 1949. Členové komise považovali za nepřijatelné, aby biskupové neodpověděli na podmínky vyslovené vládou a kladli si vlastní podmínky spolupráce, čímž dle jejich názoru pokračovali v maření možných jednání²⁸⁷ a ve stejném duchu na memorandum také odpověděli, požadující nejprve splnění vládních požadavků pro možnosti znovuzahájení jakéhokoliv jednání.²⁸⁸

Mezitím již byla v pohybu příprava osnovy zákona Státního úřadu pro církevní záležitosti, o čemž bylo rozhodnuto na schůzi předsednictva ÚV KSČ dne 22. srpna.²⁸⁹ Změna názvu na finální “Státní úřad pro věci církevní” byla schválena na schůzi

---

²⁸⁶ *Memorandum vládě Československé republiky* (14. 8. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 221-224

²⁸⁷ *Zápis schůze církevní komise ÚV KSČ jednající o memorandu čs. biskupů, akcích duchovních proti platové úpravě, zřízení Státního úřadu pro církevní záležitosti atd.* (31.8. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 219-221

²⁸⁸ *Návrh odpovědi vlády na memorandum katolických biskupů ze dne 14. srpna 1949, zaslaný A. Čepičkou K. Gottwaldovi.* (29.9. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 238-240

²⁸⁹ *Usnesení schůze předsednictva ÚV KSČ k 3. bodu jednání (církevní otázka)* (22.8. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 219-221

předsednictva dne 19. září,²⁹⁰ kde bylo domluveno nezahrnování státní Katolické akce²⁹¹ do projednávaného zákona, jelikož přestože byla státní propagandou prezentovaná jako silná a aktivní organizace, její církevní exkomunikace byla pro její činnost značnou překážkou a kvůli riziku církevního trestu se od ní mnozí duchovní distancovali. Na schůzi Katolické akce byly oproti tomu nové zákony schváleny a vše přijaty.²⁹²

Na 59. schůzi vlády dne 4. října 1949 byly schváleny návrhy tzv. církevních zákonů, o hospodářském zabezpečení církví a o zřízení Státního úřadu pro věci církevní.²⁹³ Jejich projednávání v parlamentu bylo stanoveno na datum 14. října, kdy byly oficiálně přijaty. Cesta budování odborného státního aparátu a norem určených jak k dohledu nad církvemi, tak k zásadnímu omezení jejich života, tím byla završena a uplatňování opresivních zájmů komunistické strany v církevní politice již nic nebránilo.²⁹⁴

4.6. Církevní zákony

Snahy limitovat církev nebyly na našem území ničím unikátním. Silné antiklerikální tendence, nejsilněji se projevující v průběhu 19. století, vrcholily krátce po vzniku republiky, kdy čeští národní socialisté požadovali mimo jiné například odstranění výuky náboženství ze škol, zrušení československého vyslanectví ve Vatikánu a nepřijetí vzájemného konkordátu, právo státu nominovat představitele církve nebo zavedení povinného občanského sňatku.²⁹⁵ Zásadní systémové změny ve vztahu s církví a úsilí o získání kontroly, na které navázal komunistický režim, přinesly již mariánské a josefínské reformy z období vlády císařovny Marie Terezie a jejího syna císaře Josefa

---

²⁹⁰ *Usnesení schůze předsednictva ÚV KSČ k osnově zákona o finančním zabezpečení církví a zákona o zřízení úřadu pro věci církevní. (19.9. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 246-247

²⁹¹ I Státní úřad pro věci církevní vydal po svém založení prohlášení, podle kterého si nepřál být se státní Katolickou akcí spojován, přestože správa akce přešla z Národní fronty na něj. NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47 (porada SÚC dne 22.10. 1949)

²⁹² Ze schůze Katolické akce dne 5.10. 1949 NAČR, SÚC, kar. 81, inv. č. 107

²⁹³ *Část zápisu 59. schůze vlády (14. bod programu) jednající o církevních zákonech (4.10. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 246-247

²⁹⁴ CUHRA 2001, 269

²⁹⁵ BALÍK 2016

II., které zasahovaly hluboko do právních a majetkových poměrů církve, stejně jako do řeholního života. Jednalo se například o rušení klášterů, náboženských bratrstev, kostelů, kaplí nebo některých svátků, omezení veškerého písemného styku duchovních s Římem pouze na komunikaci prostřednictvím státní kanceláře, postavení klášterních statků pod kontrolu státu, omezení procesí a poutí a také úplné zakázání zahraničních procesí.²⁹⁶

Komunistický režim se v mnohých svých opresivních tazích vůči církvi inspiroval obdobím vlády Josefa II. Byl dokonce vypracován přehled o jeho vztahu s církvemi a papežem a vývoji řádů a kongregací po josefínských reformách.²⁹⁷ Tzv. církevní zákony z roku 1949 však byly v českém prostředí prvními právními normami, které měly za cíl v celém rozsahu upravit poměr státu a církve, a to nikoli jako oddělených rovnocenných, vzájemně benefítujících či alespoň koexistujících partnerů, nýbrž tak, že církev měla být ve všech svých aspektech státem naprosto ovládnuta a kontrolována. Tzv. církevními zákony jsou nazývány dva zákony přijaté dne 14. října 1949, a to zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní²⁹⁸ a zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.²⁹⁹ Druhý ze zmíněných zákonů byl zrušen až v roce 2012 (ačkoli byl několikrát novelizován), a

---

²⁹⁶ KADLEC 1987, 155

²⁹⁷ *Doba Josefa II.* NAČR, SÚC, kar. 6, inv. č. 60

²⁹⁸ Tento zákon byl formálně zrušen až k 1.9.1991, a to zákonem č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností [In: *Sbírka zákonů. 9. 8. 1991, částka 57, s. 1338-1341*], který zrušil též vládní nařízení č. 228/1949 Sb., o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní. Je ovšem nutné rozlišovat mezi tím, kdy byl zrušen zákon jako takový a kdy byl zrušen Úřad jako samostatná instituce, k čemuž došlo přijetím vládního nařízení č. 19/1956 Sb., o zrušení některých ministerstev a ústředních orgánů státní správy [In: *Sbírka zákonů. 16.6.1956, částka 12, s. 43-44*], které Státní úřad pro věci církevní zrušilo a jeho kompetenci přeneslo na Ministerstvo školství a kultury.

²⁹⁹ Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. In: *Sbírka zákonů. 17.10.1949, částka 67, s. 640-641*. Byl platný, byť v čteně novelizované podobě, až do 1.1.2013, kdy nabyl účinnosti zákon č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi). In: *Sbírka zákonů. 5.12.2012, částka 155, s. 5474-5486*.

to zákonem č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, jež nabyl účinnosti dne 1. ledna 2013.

5. Státní úřad pro věci církevní

Úřad byl založen zákonem č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní a byl přijat dne 14. října 1949. Jeho silnými politickými zastánci byli mj. ministři Z. Nejedlý, A. Čepička či poslanec J. Plojhar.³⁰⁰ První oficiální schůze od ustavení proběhla dne 17. října 1949 a přinesla očekávatelně především řešení personálních otázek a organizaci činnosti. Nejdůležitějšími prvotními úkoly bylo zajištění provádění nových zákonů a rozvrhnutí rozpočtu. Zároveň byl na první schůzi kladen důraz na pečlivost, efektivitu a plnou zodpovědnost za odvedenou práci.³⁰¹ Církevní šestkou navržená struktura, která počítala s vybraným ministrem v čele a třemi náměstky, z nichž každý měl mít svého referenta, a o všech důležitých otázkách mělo být rozhodováno kolektivně, byla upravena na poradě 20. října upravena a snížena na pouhé 2 náměstky - jednoho pro agendu politickou, druhého pro hospodářskou.³⁰² Touto strukturou byl tvořen sekretariát úřadu. Každý náměstek měl denně podávat hlášení ministrovi o své práci, náměstkovi zase měli hlásit svou činnost referenti. Bylo předpokládáno, že se náměstci úřadu vzdají všech svých dalších závazků a politických funkcí, aby se mohli naplno věnovat své práci ve Státním úřadu pro věci církevní.³⁰³

Sídlo úřadu bylo zřízeno v Máchově ulici, č.p. 7 na Praze 12 (dnes Praha 2). Již od jeho založení byly velmi striktně hlídány prověrky zaměstnanců a to i těch, kteří pod úřad přešli z jiného ministerstva. Kádrové posudky se doplňovaly i posudky stranickými

---

³⁰⁰ RUDÉ PRÁVO, číslo 243, 15.10. 1949, 1

³⁰¹ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47

³⁰² NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47 (schůze SÚC 17. a 20. října 1949)

³⁰³ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47 (schůze SÚC 17. října 1949)

a důraz byl kladen i na kontrolu technického personálu úřadu.³⁰⁴ Na jedné z prvních porad úřadu již byla řešena příprava propagandistické publikace *Spiknutí proti republice*,³⁰⁵ která pojednávala o Vatikánské politice a protistátní činnosti vysoké církevní hierarchie. Měla být běžně dostupná k prodeji a její vydání dostalo na starost ministerstvo informací. Druhá publikace o projednávání nových církevních zákonů v parlamentu měla být zdarma rozeslána duchovním.³⁰⁶

Jako hlavní důvody pro přijetí nové právní úpravy postavení církví byly oficiálně prezentovány teze o roztržitém právní úpravě a státní správě ve věcech konfesního práva a také snaha o naplnění ústavně zaručené svobody náboženského vyznání, kterou ovšem nebylo možno plně realizovat na buržoazním základě položeném v období první republiky.³⁰⁷

5.1. Koncepce a postavení SÚC

Zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní, nabyt účinnosti (schopnosti vyvolávat právní účinky) již ve stejný den, kdy nabyt platnosti a nebyla u něj stanovena žádná tzv. legisvakanční lhůta, což je prostor mezi okamžikem platnosti a účinnosti. Tato lhůta běžně slouží k tomu, aby se občané i instituce měli možnost se zákonem seznámit a připravit se na jeho působení.³⁰⁸ Absence jakékoli lhůty svědčí o velmi nekompromisním přístupu státu vůči církvi, které se nedostalo doslova žádného prostoru pro přípravu na razantně novou situaci, ve které se po přijetí tzv. církevních zákonů rázem ocitla. Krom zákona bylo fungování a postavení úřadu podrobněji upraveno též vládním nařízením č. 228/1949 Sb., o působnosti a organizaci

---

³⁰⁴ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47 (schůze SÚC 20. října 1949)

³⁰⁵ Publikace „*Spiknutí proti republice*“ (SVOBODA/SVOBODOVÁ/TUČKOVÁ) vyšla na konci roku 1949 pod nakladatelstvím Melantrich.

³⁰⁶ Publikace vyšla pod názvem „*Nové církevní zákony*“ pod záštitou Státního úřadu pro věci církevní v Praze v roce 1949, bez uvedení autora.

³⁰⁷ JÄGER 2009, 780

³⁰⁸ Dnes je tato lhůta standardně 15 dnů, ve výjimečných případech to však může být i několik let. Téměř dvouletá legisvakanční lhůta byla např. u zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Státního úřadu pro věci církevní,³⁰⁹ který byl vydán téhož dne na základě zmocnění ze samotného zákona.

Tento tzv. církevní zákon, obsahující pouze šest paragrafů, zakotvil Státní úřad pro věci církevní do tehdejšího právního řádu jako ústřední úřad, který je řízen ministrem, kterého určí a jmenuje prezident republiky. Dle dnešní terminologie se jednalo o ústřední orgán státní správy či ústřední správní úřad, což je instituce mající celostátní působnost, která není podřízena žádnému jinému státnímu orgánu. Dne 25. října 1949 byl vedením pověřen úřadu A. Čepička, který v té době působil jako ministr spravedlnosti, generální tajemník Ústředního akčního výboru Národní fronty a také poslanec Národního shromáždění.³¹⁰ Funkci v čele úřadu vykonával do 25. dubna 1950, kdy byl jmenován ministrem národní obrany a na jeho místo nastoupil Zdeněk Fierlinger.³¹¹

Kompetence úřadu byly stanoveny velice široce: „*Úkolem Státního úřadu pro věci církevní je dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.*“³¹² Z ústavy je zřejmé, že svoboda vyznání byla koncipována jako podpora ateismu a mířila na zlepšení postavení těch, kteří se k žádné konfesi nehlásili. K faktickému potlačení svobody náboženského vyznání bylo využíváno ústavního § 17 odst. 1, který zakotvoval zákaz výkonu práva k nenáboženským účelům. Represálie vůči církvím byly po přijetí dvou tzv. církevních zákonů ospravedlňovány především nutností chránit věřící před zneužíváním práva na svobodu vyznání k nenáboženským účelům vedoucí k boji s lidově demokratickým režimem.³¹³

---

³⁰⁹ Vládní nařízení č. 228/1949 Sb., o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní. In: Sbíрка zákonů. 25. 10. 1949, částka 71, s. 672

³¹⁰ LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 136

³¹¹ BALÍK/HANUŠ 2007, 29

³¹² § 2 zákona č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní

³¹³ JÄGER 2009, 777

Obečně stanovená působnost Státního úřadu pro věci církevní byla detailně specifikována v § 2 zmíněného vládního nařízení a byla pojata tak široce, že neponechávala církvím žádnou možnost vlastní samosprávy. Do kompetence úřadu spadaly například následující okruhy:

- normotvorná, řídicí a dozorčí činnost ve všech věcech církevních a náboženských
- správní věci církví, náboženských společností, jejich složek, komunit, ústavů, nadací, kostelů, obročí, fondů, řeholí a klášterů, jakož i jejich věci hospodářské a finanční (majetkově právní jednání věci stavební, správa církevních fondů a nadací apod.)
- ochrana církevních památek
- věci rozpočtové, úvěrové a plánovací v oboru církevním a náboženském bez újmy působnosti Státního úřadu plánovacího
- osobní a platové věci duchovních, učitelů a zaměstnanců bohosloveckých fakult, učilišť a seminářů, jakož i učitelů náboženství
- úprava vyučování náboženství, schvalování učebních osnov, učebnic a pomůcek, vrchní dozor na vyučování náboženství i na církevní učiliště všeho druhu v dohodě s ministerstvem školství, věd a umění
- odborné posuzování církevního a náboženského tisku a publikací
- vydávání úředního věstníku pro duchovní,³¹⁴ vydávání informačních zpráv a publikací
- věci náboženských spolků a organizací bez újmy působnosti ministerstva vnitra
- věci charitativní činnosti církví a náboženských společností
- péče o to, aby náboženský život se vyvíjel v souladu s ústavou
- sledování rozvoje mezinárodních styků církevních a náboženských

---

³¹⁴ Úřad vydával *Věstník katolického duchovenstva* od jeho 7. čísla, tedy od 22. října 1949. V časopise na tento fakt není nijak upozorňováno, údaj je uveden pouze v zápatí každého výtisku.

Přestože se jednalo o agendu značně obsáhlou a komplikovanou, byla nařízením popsaná konkretizace relativně stručná a jednotlivé kompetence byly stanoveny velmi široce. Kromě toho byl výčet kompetencí a pravomocí stanoven pouze demonstrativně, tedy příkladem a nikoli vyčerpávajícím výčtem. Již jen bod a) § 2 zmíněného nařízení týkající se normotvorné, řídicí a dozorčí činnosti je koncipován příliš širokým způsobem, neboť z něj není vůbec zřejmé, jakým způsobem může úřad normy vydávat, co je to řídicí činnost a jak je realizována, a stejně tak není ani uvedeno jakým způsobem probíhá nad aktivitami církví dozor a jaké jsou mechanismy zjednávání nápravy při konstatování pochybení.

Státní úřad pro věci církevní také přebíral *“veškerou působnost ve věcech církevních a náboženských, zejména též působnost, kterou vykonávají jiné ústřední úřady,”* k němuž ho zmocňoval zákon. Kompletní správa církevních záležitostí tak přecházela pod jednotnou agendu.³¹⁵ Jednalo se však o zdlouhavý proces a v některých případech bylo velmi komplikované dohodnout přerozdělení církevní agendy s ministerstvy, která měla jejich správu doposud na starost a nesouhlasila s jejím předáním jinému úřadu. Taková situace nastala například v případě ministerstva vnitra ve věcech církevních a náboženských spolků nebo ministerstva informací a osvěty o náboženském tisku nebo ministerstva školství, věd a umění o ochraně církevních památek.³¹⁶ Některou svou dosavadní agendu se MŠVU například rozhodlo nejprve dokončit, než ji předalo úřadu.

Působnost úřadu nebyla zcela centralizovaná, územně byl rozčleněn na dvě základní složky, Státní úřad pro věci církevní (s územní působností Čech, Moravy a Slezska) a Slovenský úřad pro věci církevní, který však nebyl samostatným orgánem, ale byl podřízen hlavní složce. Ministr řídicí Státní úřad pro věci církevní vykonával svou působnost prostřednictvím slovenské odnože, jež ve svém čele neměla ministra, ale

---

³¹⁵ NAČR, SÚC, kar. 1, inv. č. 41

³¹⁶ *Přehled výsledků meziministerské porady o soustředění agendy ve věcech církevních a náboženských u SÚC, konané 21. listopadu 1949.* NAČR, SÚC, kar. 1, inv. č. 41

pouze pověřence, který byl vybírán vládou, nikoli prezidentem.³¹⁷ Prvním tímto pověřencem byl dne 25. října jmenován Gustáv Husák.³¹⁸ Slovenský úřad pro věci církevní je tak možné označit za určitou organizační složku pražského úřadu.

Jde-li o místní organizaci, úřad neměl zřízené žádné místní pobočky či detašovaná pracoviště, jeho agendu však vykonávaly dle výše uvedeného nařízení krajské a okresní národní výbory, které byly v tomto ohledu ve své činnosti Státnímu úřadu pro věci církevní podřízeny³¹⁹ a pro tyto účely vytvářely zvláštní aparáty pro církevní záležitosti, v jejichž čele stáli tzv. církevní tajemníci.³²⁰ Rozdělení jednotlivých kompetencí mezi okresní a krajské výbory a úřad samotný bylo poněkud nejasné a vyplývalo z druhého tzv. církevního zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem a navazujících vládní nařízení č. 220/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení náboženských společností státem³²¹ a nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem.³²² Podrobněji byla organizace a činnost okresních a krajských národních výborů provedena *Organizací práce KNV a ONV*.³²³

Vnitřně byl Státní úřad pro věci církevní organizován do pěti odborů, a to odboru kultového, osobního (kádrového), informačního, hospodářského a správního.³²⁴ Administrativní podporu poskytovala účtárna, pomocná pokladna, kancelářská a

---

³¹⁷ § 4 zákona č. 217/1948 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní

³¹⁸ Část zápisu 62. schůze vlády (bod 23) schvalující pověření A. Čepičky řízením Státního úřadu pro věci církevní a G. Husáka řízením Slovenského úřadu pro věci církevní (22. 10. 1949) In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 263

³¹⁹ § 5 vládního nařízení č. 228/1949 Sb., o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní

³²⁰ Viz vládní nařízení č. 232/1949 Sb., kterým se mění předpisy o některých referátech krajských národních výborů. In: Sběrka zákonů. 8. 11. 1949, částka 73, s. 675-676

³²¹ Vládní nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení náboženských společností státem. In: Sběrka zákonů. 26.10.1949, částka 68, s. 659-663

³²² Vládní nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římsko-katolické státem. In: Sběrka zákonů. 26.10.1949, částka 68, s. 643-647

³²³ *Organizace a působnost církevních oddělení KNV a ONV (listopad-prosinec 1949)*. In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 264-269

³²⁴ *Organizační schéma Státního úřadu pro věci církevní. Příloženo k informaci A. Čepičky K. Gottwaldovi o průběhu projednávání osnov vládních nařízení k církevním zákonům (13.10. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 257-258.

hospodářská správa.³²⁵ Slovenský úřad pro věci církevní byl organizován stejným způsobem. Dne 19. října bylo zrušeno církevní oddělení při ÚAV NF a někteří jeho pracovníci přešli pod správu úřadu. Další zaměstnanci úřadu byli převedeni z dřívějších církevních referátů ministerstva národní bezpečnosti, vnitra a ministerstva školství, věd a umění. Další pracovníky úřad získal z ministerstva pošt a z StB.³²⁶

5.2. Ekonomické podmanění církve

Druhým tzv. církevním zákonem byl zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem přijatý též dne 14. října 1949. O nutnosti co nejdříve připravit zákon o tzv. hospodářském zabezpečení církví však A. Čepička hovořil již dne 20. června 1949.³²⁷ Tento zákon byl komplementární k zákonu, kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní, neboť alespoň v hrubých obrysech stanovoval faktickou náplň činnosti úřadu spočívající ve správě a kontrole církevních a duchovních otázek. Na základě tohoto druhého tzv. církevního zákona bylo též přijato celkem pět vládních nařízení,³²⁸ které podrobnějším způsobem upravovaly činnost úřadu obecně a dále ve vztahu k jednotlivým církvím.³²⁹

Projednávání tohoto zákona bylo spojeno s projednáváním prvního církevního zákona a bylo spojeno s projevy několika poslanců, kteří okázale proklamovali

---

³²⁵ § 3 vládního nařízení č. 228/1949 Sb., o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní

³²⁶ NAČR, SÚC, kar. 6, inv. č. 59

³²⁷ *Usnesení předsednictva ÚV KSČ k 1. bodu jednání (církevní otázky) (20. 6. 1949)* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 178-179

³²⁸ Nařízení vlády č. 220/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení náboženských společností státem.

Nařízení vlády č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římsko-katolické státem.

Nařízení vlády č. 220/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve československé státem In: Sbíрка zákonů. 26.10.1949, částka 68, s. 647-651

Nařízení vlády č. 221/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení evangelických církví státem. In: Sbíрка zákonů. 26.10.1949, částka 68, s. 651-655

Nařízení vlády č. 220/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve pravoslavné státem. In: Sbíрка zákonů. 26.10.1949, částka 68, s. 655-659

³²⁹ Byly to církve římskokatolická, československá, evangelická a pravoslavná. Text těchto nařízení je v zásadě totožný, každý se však blíže věnuje příslušné církvi.

projednávaný předpis jako velkou pomoc církvím. A. Čepička uvedl, že nový zákon bude mít „blahodárný vliv na vnitřní život církví a náboženských společností, odsoudil „*násilí a teror*“, který biskupové vyvíjeli vůči pokrokovým a vlasteneckým kněžím a dále popsal „*rozvratnou a rozkladnou, protistátní a protivládní*“ činnost některých katolických duchovních.³³⁰ Z kněžské funkce suspendovaný a z církve exkomunikovaný J. Plojhar mluvil o „*cizinecké legii zaprodané světové reakci, světovému imperialismu a kapitalismu*.“ Další poslanec, Jaroslav Havelka, prezentoval zákon jako nástroj, který ukončí „*dřinu chudých farářů na horských políčkách a doprošování věřících*.“³³¹ Je nasnadě, že režim se veškerými podobnými prohlášeními, zaměřenými zejména proti katolické církvi, proti níž byl ostatně zejména směřován, pouze pokoušel zastřít skutečný záměr a cíl zákona, kterým byla naprostá ekonomická i personální kontrola církve v Československu.

Byť přijetím zákona mělo dojít k „hospodářskému zabezpečení“ církví, nelze mít pochybnosti o tom, že hlavním účelem bylo vytvoření totální ekonomické závislosti církve na státu a podřízení církve státnímu dohledu a kontrole. Měla tak být dokončena izolace české katolické církve od katolického společenství v ostatních státech a Vatikánu a mělo dojít k omezení vlivu vyššího kléru. Toto rozštěpení mělo vést ke konečnému vytvoření církve národní.³³² Této skutečnosti si byl vědom i biskupský sbor v čele s arcibiskupem J. Matochou, která dne 21. října 1949 předložila předsednictvu vlády ČSR petici, ve které vyjádřila zásadní nesouhlas s hlavními ustanoveními obou církevních zákonů a požadovala jejich revizi a také revizi navazujících prováděcích předpisů.³³³ Biskupům se od vlády dostalo zamítavé odpovědi dne 14. listopadu 1949, arcibiskup J. Matocha v ní byl osočen z toho, že popírá zákonnost, právní účinnost a závaznost přijatých zákonů a jeho petice je zjevným útokem proti platným zákonům a

---

³³⁰ JÄGER 2009, 785

³³¹ JÄGER 2009, 785

³³² JÄGER 2009, 784

³³³ *Opis petice biskupského sboru ČSR předsednictvu vlády, žádající revizi církevních zákonů, s průvodním dopisem J. K. Matochy (21. říjen 1949)*. In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 276-277

rušením klidu občanů a státu.³³⁴

Přijetím tzv. druhého církevního zákona se církev na státu stala zcela závislá materiálně i ekonomicky, neboť pozbyla jakékoli možnosti svobodně disponovat svým majetkem. Stát totiž dozíral na církevní majetek³³⁵ a zkoumal jeho hospodaření. Veškeré majetkové dispozice byly podřízeny jeho souhlasu.³³⁶ Tímto ustanovením de facto došlo k tomu, že finanční prostředky církví uložených na účtech různých peněžních ústavů byly zmrazeny a mohlo s nimi jakýmkoli způsobem být nakládáno pouze se souhlasem úřadu. Ten peněžním ústavům vydával pokyny a směrnice, ve kterých bylo určeno, jakým způsobem mají při uvolňování prostředků z účtů postupovat.³³⁷

Tato striktní omezení vyplývající ze státních zásahů se odrážela i v otázce církevního rozpočtu, který musel být sestavován podle zásad státního rozpočtu, kdy bližší pokyny k jeho sestavování určoval úřad po dohodě s ministerstvem financí.³³⁸ Každá jednotlivá složka v rámci diecéze sestavovala dílčí rozpočty a závěrečné účty, z nichž poté konsistoře sestavovaly celkový rozpočet celé diecéze, jež byl předkládán Státnímu úřadu pro věci církevní ke schválení.³³⁹ Naprostý majetkový dozor byl pak vůči církvi realizován i pomocí povinnosti hlásit veškerý movitý i nemovitý majetek.³⁴⁰ Soupis majetku byl vysvětlován: *“Stát musí znát přesný stav veškerého církevního majetku a důchodu, aby mohl účinně a spravedlivě rozdělit svou pomoc církvi.”*³⁴¹

Novým uspořádáním na sebe stát též vzal povinnost církev do značné míry ekonomicky zajišťovat. Dle stanoveného rozpočtu měl povinnost hradit církvi řádné

---

³³⁴ *Dopis A. Čepičky K. Gottwaldovi s návrhem odpovědi vlády na petici československých biskupů z 21. října, upraveným podle Gottwaldových připomínek (12. listopadu 1949).* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 288-289

³³⁵ § 10 odst. 1 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³³⁶ § 10 odst. 3 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³³⁷ *Návrh SÚC na postup při uvolňování vkladů církví u peněžních ústavů s interní informací ing. Plíhala pro A. Čepičku (22. listopad 1949).* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 294-297

³³⁸ § 9 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³³⁹ § 25 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

³⁴⁰ § 26 odst. 5 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

³⁴¹ VĚSTNÍK KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA, číslo 3, 10.6. 1949, 4

věcné náklady spojené s výkonem bohoslužeb a jiných náboženských úkonů a administrativou.³⁴² Praxe však byla zcela odlišná a státem byly vypláceny pouze malé částky na provoz církevních ústředí.³⁴³ Opresivní přístup státu k financování církve byl zřejmý i ze zákonného požadavku „naprosté úspornosti“ a principu toho, že náklady jsou si církev povinny hradit ze svých vlastních prostředků a pouze případný schodek byl vyrovnáván ze státních prostředků. Tvorba finančních rezerv, které by mohly církev alespoň trochu vymanit z ekonomické závislosti na státu, byla zakázána.³⁴⁴

Dalším způsobem, jakým si stát zajistil nad církví hospodářskou dominanci, byl přechod patronátního práva. Účinností tzv. druhého církevního zákona na stát totiž přešly veškeré patronáty nad římskokatolickými kostely, obrocími a jinými církevními ústavami.³⁴⁵ Nikdo jiný tedy již nadále neměl povinnost církvi přispívat na základě dříve zřízeného patronátního práva. Stát vykonával patronát tak, že příslušným ordinářům prezentoval, na základě konkursních výběrových řízení uspořádaných konsistořemi, vhodné uchazeče o obrocí, které ordináři byli následně povinni akceptovat.³⁴⁶

Naprosto zásadním pro postavení církve pak bylo zrušovací ustanovení v § 14, které paušálně bez jakékoliv bližší konkretizace zrušilo veškeré předpisy, které upravovaly právní poměry církví a náboženských společenských. Takovýmto plošným zrušením tak velká řada církevních aktivit ztratila právní podklad a de facto tím byly zrušeny veškeré záruky náboženské svobody.³⁴⁷ Likvidace klášterů a řeholí v roce 1950 byla odůvodňována právě s odkazem na tuto ztrátu právního podkladu jejich samotné existence.³⁴⁸

---

³⁴² § 8 odst. 1 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³⁴³ TRETERA 2002, 48

³⁴⁴ JÄGER 2009, 787

³⁴⁵ § 11 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³⁴⁶ § 30 odst. 2 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

³⁴⁷ JÄGER 2009, 789

³⁴⁸ JÄGER 2009, 789

5.3. Personální podmanění církve

Zcela zásadní pravomocí, kterou stát vůči církvi nově disponoval, byla působnost ve věcech personálních. Jakákoli duchovenská činnost totiž mohla být světskými či řeholními duchovními vyvíjena pouze se státním souhlasem.³⁴⁹ Ten si duchovní³⁵⁰ museli sami vyžádat od krajského národního výboru dle svého trvalého bydliště, duchovní I. a II. stupnice od krajského výboru, duchovní III. stupnice od úřadu prostřednictvím krajského národního výboru a duchovní IV. stupnice prostřednictvím výboru přímo od vlády.³⁵¹ Je tak zřejmé, že byt' byl Státní úřad pro věci církevní koncipován jako instituce s koncentrovanou působností ve vztahu k církevním a duchovním otázkám, částečná působnost ve věcech nejvýše postavených duchovních byla ponechána přímo vládě.

Nové uspořádání počítalo s konceptem dvojího povolání, neboť nutnost státního souhlasu se týkala také ustanovování duchovních na místa zřízená se státním souhlasem.³⁵² Duchovní I. a II. stupnice si byli povinni souhlas písemně vyžádat od krajského národního výboru, duchovní III. stupnice od úřadu a duchovní IV. stupnice od vlády.³⁵³ Ustanovení bez předchozího souhlasu bylo neplatné a místo se považovalo za uprázdněné. Souhlas ustanovením se tak týkal vždy pouze konkrétní farnosti, jen v ní a nikde jinde měl duchovní možnost vykonávat duchovenskou činnost, jako např.

---

³⁴⁹ § 7 odst. 1 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³⁵⁰ Ti byli rozřazeni do čtyř kategorií: I. stupnici tvořili duchovní správcové, duchovní s funkcí dozorčí a úředníci konsistoří; II. stupnici tvořili představení kněžských seminářů, učitelé bohosloveckých učilišť, konsistorní kancléři, ordinariátní sekretáři a sídelní kanovníci; III. stupnici tvořili dignitáři kapitul, generální a kapitulní vikáři, světící biskupové a opati; IV. stupnici pak tvořili arcibiskupové, diecézní biskupové a apoštolsí administrátoři.

³⁵¹ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47 (porada SÚC dne 25. října 1949)

³⁵² § 17 odst. 1 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem. Zřízení nových míst pak podléhalo souhlasu Státního úřadu pro věci církevní v dohodě s ministerstvem financí. Viz § 5 odst. 2 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem.

³⁵³ § 17 odst. 2 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

sloužit mše apod. Uvedené dvojí udělení státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti a souhlasu s ustanovením na určité místo poskytovalo státnímu administrativnímu aparátu dostatek možností kněží fixovat na konkrétní místo, fakticky přímo do konkrétního kostela.³⁵⁴ Na udělení státního souhlasu samozřejmě ze zákona právní nárok nebyl. Všichni ustanovovaní duchovní přitom museli splňovat několik základních podmínek,³⁵⁵ a sice se muselo jednat o československé státní občany,³⁵⁶ kteří museli být státně spolehliví, bezúhonní a dále vyhovující podmínkám pro přijetí do státní služby.³⁵⁷ Právě vágní podmínka „státní spolehlivosti“ umožňovala režimu prakticky dokonale kontrolovat, že na konkrétní místa budou ustanovovány kádrově nezávadné osoby. Krajské národní výbory, Státní úřad pro věci církevní a vláda totiž disponovaly pravomocí, která jim vůči jednotlivým stupnicím duchovních umožňovala uprazdňovat místa těch duchovních, kteří pozbyli výše popsaných způsobilostí.³⁵⁸ Podřízenost církve státnímu aparátu lze ostatně ilustrovat i na povinnosti duchovenstva složit slib, který byl podmínkou výkonu jejich duchovenské činnosti.³⁵⁹ Povinnost skládat slib věrnosti republice měli někteří členové kléru již dříve, neboť byl obsažen již v modu vivendi z roku 1928, ten však požadoval slib pouze po arcibiskupech, diecézních biskupech, biskupech s právem nástupnictví a armádních ordinářích.³⁶⁰ Nově zakotvená povinnost složení slibu se již vztahovala na všechny duchovní a slib měl být

---

³⁵⁴ JÄGER 2009, 787

³⁵⁵ § 7 odst. 1 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem

³⁵⁶ Státní úřad pro věci církevní mohl na žádost duchovního či církevního orgánu i z moci úřední udělit v případě tohoto požadavku výjimku v případech hodných zvláštního zřetele.

³⁵⁷ Přestože tedy duchovní i nadále formálně zůstávali zaměstnanci církvi, aplikovaly se na ně obecné předpisy pro přijetí do státní služby.

³⁵⁸ § 18 odst. 2 vládního nařízení č. 228/1949 Sb., o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní

³⁵⁹ Slib zněl takto: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*“ Viz § 19 odst. 2 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem.

³⁶⁰ LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008, 137

skládán k datu 1. ledna 1950.³⁶¹ Duchovní, kteří odmítli slib složit, byli následně k jeho složení jedenkrát vyzváni. Těm, kteří ve lhůtě neuposlechli, byly zastaveny platy a byl zjištěn jejich kádrový posudek. Po zajištění jejich vhodné náhrady měli pak být ve vhodnou chvíli umístěni do internačního kláštera.³⁶² O každém duchovním pak krajské národní výbory vedly evidenční listy, do nichž byly zapisovány informace důležité pro služební poměr, přiznání a výměru osobních požitků a pro nárok na sociální dávky.³⁶³

Důležitým aspektem tohoto nového systému byla též skutečnost, že veškeré osobní požitky všech duchovních působících se souhlasem státu v duchovní správě poskytoval stát, byť duchovní byly zaměstnanci dané náboženské společnosti.³⁶⁴ Osobní požitky byly tvořeny základním platem, hodnotným přídatkem a odměnou za vyšší výkon. V době přijetí vládního nařízení o hospodářském zabezpečení církví státem tvořil základní roční plat duchovních 36.000 Kč a po každých třech letech služební doby se zvyšoval o 3.600 Kč.³⁶⁵ Základní plat mohl být dále navýšen o hodnotný přídatek³⁶⁶ byl přiznáván krajským národním výborem pro duchovní I. a II. stupnice a Státním úřadem pro věci církevní pro duchovní III. a IV. stupnice. Ani na tento přídatek nebyl právní nárok. Stejným způsobem bylo rozhodováno i o odměnách za vyšší výkon.³⁶⁷

---

³⁶¹ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 47 (porada SÚC dne 25. října 1949)

³⁶² *Usnesení předsednictva ÚV KSČ ke zprávě o průběhu slibu věrnosti duchovních, návrhu na postup vůči církevním řádům, zprávě o číhoštském zázraku a zprávě o obsazení místa římskokatolického biskupa v Banské Bystrici (30. ledna 1950).* In: BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 354-370

³⁶³ § 20 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

³⁶⁴ § 1 odst. 2 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

³⁶⁵ § 9 odst. 1 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

³⁶⁶ Pro I. stupnici činil 12.000 Kč ročně, pro II. stupnici 24.000 Kč, pro III. stupnici 36.000 Kč a pro IV. stupnici pak 48.000 Kč. Viz § 11 odst. 2 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem.

³⁶⁷ § 12 vládního nařízení č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem

5.4. Trestněprávní a správní ochrana nového uspořádání

Výkon kontroly nad církvemi byl samozřejmě chráněn i prostřednictvím trestního a správního práva. Samotný zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem obsahoval v § 13 skutkovou podstatu správního deliktu, který byl ovšem formulován extrémně široce jako každé „*jednání nebo opominutí odporující ustanovením tohoto zákona nebo předpisům podle něho.*“ Jako sankce byla stanovena pokuta až do výše 100.000 Kč a pro případ její nedobytnosti a míry zavinění byl určen náhradní trest odnětí svobody do šesti měsíců. Silnou trestní ochranu novému represivnímu systému správy církevních otázek poskytoval ode dne 1. srpna 1950 zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.³⁶⁸ Ten v § 173 zakotvil skutkovou podstatu trestného činu maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, ve které kriminalizoval výkon duchovenské činnosti bez státního souhlasu a stejně tak výkon duchovenské činnosti v místě, pro které nebyl se státním souhlasem ustanoven. Na toto jednání zákon pamatoval trestem odnětí svobody až na tři léta. Ještě přísněji, vězením až na pět let mohl být potrestán ten, kdo jiného bez státního souhlasu ustanovil k výkonu duchovenské činnosti. Dodatečně pak zákon v § 174 trestal i maření a ztěžování výkonu státního dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, a nezapomněl ani na „jiné porušování“ ustanovení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Jak je tedy zřejmé, komunistický režim vytvořil kompletní systém ovládnutí a podrobení církve a opatřil mu též opravdu silnou trestněprávní ochranu, která byla schopná kriminalizovat v zásadě jakékoli jednání duchovních, které by se přičilo novým striktně nastaveným pravidlům.

---

³⁶⁸ Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon. In: Sběrka zákonů. 18. 7. 1950, částka 39, s. 213-259

5.5. Další vývoj Státního úřadu pro věci církevní

Jelikož úkolem Státního úřadu pro věci církevní bylo obsáhnout veškerou náboženskou agendu v Československu a přetvořit ji dle mocenského plánu KSČ, musela být jeho práce, stejně jako práce krajských a okresních národních výborů, na něž dohlížel, opravdu všeobsažná a důsledná, jak také dokládají akce, na kterých se podílel.

Účelem této práce není popsat veškeré opresivní a diskriminační aktivity úřadu vůči církvi, proto zde uvedu alespoň ve stručnosti nejzásadnější aktivity vyvinuté v jeho režii a pod jeho záštitou od založení v roce 1949 zhruba do roku 1953. Poté se v jeho vedení začaly projevovat demokratizační tendence, související s odklonem od stalinismu, které však vedly k jeho zrušení v roce 1956.

Krom spolupodílení se na státní protináboženské propagandě úřad kontroloval přechod financování církví pod státní rozpočet, přijímal slib věrnosti státu od duchovních a měl také pravomoc odepřít státní souhlas nepohodlným kněžím.³⁶⁹ V letech 1949 až 1954 probíhala Akce vyučování náboženství, obsahující veškerou problematiku výuky náboženství v Československu, včetně například úprav služebního poměru laických učitelů náboženství.³⁷⁰

Prvním zcela vykonstruovaným procesem proti církvi v režii úřadu byl tzv. Proces Machalka a spol., jehož jádrem bylo údajné odhalení rozsáhlé protistátní špionáže řeholníků ve prospěch Vatikánu. Cílem bylo církevní řády zkompromitovat, aby byla usnadněna jejich následná likvidace. Proces předznamenal Akci K, neboli ozbrojenou likvidaci mužských klášterů, jejímž výstupem byla internace řeholníků a likvidace nebo zabavení jejich majetku.³⁷¹ Souběžně probíhala Akce P, jejímž cílem bylo "vrátit" řeckokatolíky k pravoslavné církvi. Akce formálně zrušila existenci řeckokatolické církve v Československu.³⁷² Akce Ř měla za úkol uzavřít ženské kláštery po vzoru Akce

---

³⁶⁹ § 7 odst. 1 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

³⁷⁰ NAČR, SÚC, kar. 6, inv. č. 62

³⁷¹ NAČR, SÚC, kar. 87, inv. č. 110

³⁷² BALÍK/HANUŠ 2007, 37-39

K, avšak hospicovou činnost řeholnic bylo pro nedostatek vyškoleného personálu obtížné nahradit.³⁷³

Na Akci K i Ř plynule navazovala akce VK, neboli akce vyklízení klášterů. Z klášterů byly odváženy veškeré hodnotné a umělecké předměty, původně určené muzeím a galeriím, ale mnohé zaprotokolované předměty se při převozu ztratily. Ze 128 knihoven bylo odvezeno okolo 1.200.000 svazků knih. Zpráva z konce roku 1950 například hovoří o případu pálení knih na nádvoří kláštera v Kadani, za což byl sice zodpovědný zmocněnec zbaven funkce, je však naivní se domnívat, že se jednalo o jediný případ decimace kulturního a hmotného dědictví.³⁷⁴

Přestože byl úřad v roce 1956 zrušen, jeho agenda byla pouze přesunuta a oprese církvi a duchovních rozhodně ukončena nebyla. Ačkoli ani následující dekády nepřinesly zásadní zlepšení jejich postavení a politické poměry nebyly jejich rozvoji nakloněny přátelsky, agresivita přerodu poválečného státu v totalitní režim pozvolna vymizela a církve, byť stále v područí státu, již nemusely čelit natolik drastickým perzekučním opatřením.

---

³⁷³ NAČR, SÚC, kar. 1, inv. č. 42 (Směrnice - Argumentace pro řeholnice)

³⁷⁴ NAČR, SÚC, kar. 2, inv. č. 48 (Kulturní komise)

Závěr

Má diplomová práce si dala za cíl zmapovat vývoj státní církevní politiky poválečného Československa s důrazem na vznik systematické církevní oprese, která byla v zemi od konce války pozvolna budována a rapidně vyeskalovala po roce 1948, kdy byla veškerá moc ve státě uzmuta komunistickou stranou. Poté již byl celý státní aparát upravován tak, aby vyhovoval mocenským záměrům KSČ.

S využitím široké materie literárních pramenů, archiválií a dobového tisku jsem kriticky srovnala oficiálně prezentovanou státní linii církevní politiky s tehdy přijatými a platnými zákony, jejichž účel a aplikace často neměly s proklamovanou pomocí církvím, duchovním či věřícím mnoho společného. Komparací daných zákonů s historickými dokumenty zaznamenávajícími činnost představitelů režimu můžeme dospět ke skutečným záměrům komunistického režimu, který směřoval k systematickému podmanění všech aspektů církevního života v Československu. Oprese nevznikla pouze systémová, ale prostoupila do všech aspektů jak veřejného, tak i soukromého života. Nutno také podotknout, že snahy komunistického režimu byly do značné míry úspěšné a zásadně, negativně a neodčinitelně ovlivnily vývoj duchovního života v Československu nejméně na další čtyři desetiletí, ne-li až dodnes.

Komunistický režim po převzetí moci vybudoval pevnou základnu institučních a systémových změn, ke kterým pozvolna přidával další opatření, která vyústila až v přijetí zcela přelomových tzv. církevních zákonů. Dobová propaganda by pravděpodobně argumentovala, že proti reakčnímu kléru neměla jiné možnosti, než církevními zákony zakročit pro dobro lidu (ačkoli se je i v době jejich přijetí snažila prezentovat jako zákony církvím prospěšné), faktem však zůstává, že proticírkevní aparát, který v zemi vybudovala, nemohl být dílem náhody a naopak nás to může utvrdit v myšlence, že se jednalo o dlouho dopředu nachystaný plán. Komunismus se nakonec svým vědeckým ateismem nikdy netajil.

Seznam použitých zkratk

AV NF – Akční výbory Národní fronty

ČSD – Československá sociální demokracie

ČSL – Československá strana lidová

ČSNS – Československá strana národně socialistická

ČSR – Československá republika

DS – Demokratická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

KSS – Komunistická strana Slovenska

MŠVU - Ministerstvo školství, věd a umění

NF – Národní fronta Čechů a Slováků

SP – Strana Práce

SS – Strana Svobody

SNR – Slovenská národní rada

SNB – Sbor národní bezpečnosti

StB – Státní bezpečnost

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

SÚC – Státní úřad pro věci církevní

ÚAV NF – Ústřední akční výbor Národní fronty

ÚV KA – Ústřední výbor Katolické akce

TNP – tábory nucených prací

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Archiv

- Národní archiv České republiky (NA ČR)
  - Fond Státní úřad pro věci církevní (SÚC)

Periodika

- Obzory 1945
- Rudé právo 1945, 1946, 1947, 1948
- Věstník katolického duchovenstva 1949

Literatura

BALÍK/HANUŠ 2007— Stanislav BALÍK / Jiří HANUŠ: Katolická církev v Československu 1945–1989. 1. vydání. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007

BAUER 2001—Michal BAUER: Představitelé katolické literatury v počátku komunistické totality. In: Petr FIALA / Jiří HANUŠ (ed.): Katolická církev a totalitarismus v českých zemích. 1. vydání. CDK, Praha 2001

BAŠTA 2008—Jiří BAŠTA: Lidové milice - nelegální armáda KSČ. In: Paměť a dějiny, 2008/02, 99-108

BENDOVÁ 2010—Pavla BENDOVÁ: Hospodářské zabezpečení církví a náboženských společností po roce 1948. In: Revue církevního práva 2010, č. 46, 139-145

BROKLOVÁ 2007—Eva BROKLOVÁ: Volební právo a volby 1946. In: Na pozvání Masarykova ústavu (5.) Masarykův ústav AV ČR, Praha 2007

BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994—Marie BULÍNOVÁ, Milena JANIŠOVÁ, Karel KAPLAN: Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. Svazek I. Církevní “šestka” (duben 1949-březen 1950). Doplněk, Praha - Brno 1994

ČAPKA/LUNEROVÁ 2012—František ČAPKA / Jitka LUNEROVÁ: 1948: Vítězný únor; Cesta k převratu. 1. vydání. Edika, Brno 2012

CUHRA 2001—Jaroslav CUHRA: KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989). In: Soudobé dějiny, roč. 8, č. 2-3, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, Praha 2001, 267-293

DEJMEK 2008—Jindřich DEJMEK: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata (II.): Část druhá: Prezident republiky a vůdce národního odboje. 1. vydání. Karolinum, Praha 2008

DEMEL 2001—Zdeněk DEMEL: Neděle a totalita; Jak bylo v Československu omezováno svěcení neděle In: Petr FIALA / Jiří HANUŠ (ed.): Katolická církev a totalitarismus v českých zemích. 1. vydání. CDK, Praha 2001

DRTINA 1982—Prokop DRTINA: Československo můj osud; Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý. Sixty – Eight Publishers, Toronto 1982

FERANC 2013—Daniel FERANC: Tepelský převor Heřman Josef Tyl In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou; Kapitoly z pronásledování církví v Československu. 1. vydání. Karolinum, Praha 2013

FIALA/HANUŠ 2001—Petr FIALA / Jiří HANUŠ: Katolická církev a totalitarismus v českých zemích In: Petr FIALA / Jiří HANUŠ (ed.): Katolická církev a totalitarismus v českých zemích. 1. vydání. CDK, Praha 2001

GRÓNSKÝ 2006—Ján GRÓNSKÝ: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 – 1960, II. díl. Nakladatelství Karolinum, Praha 2006

HANZLÍK 1997—František Hanzlík: Únor 1948, výsledek nerovného zápasu. 1. vydání. Prewon, Praha 1997

HORÁK 2011— Zábój HORÁK. Církev a české školství; Právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti. 1. vydání. Grada Publishing, Praha 2011

CHARVÁT 2010— Jakub CHARVÁT: Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě). In: Jiří KOCIÁN / Jaroslav PAŽOUT / Jakub RÁKOSNÍK (ed.): Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek VII. 1. vydání. Dokořán, Praha 2010

JANIŠOVÁ/KAPLAN 1995— Milena JANIŠOVÁ / Karel KAPLAN: Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948; Dokumentace. Doplněk, Praha – Brno, 1995

JÄGER 2009—Petr JÄGER: Svoboda vyznání a právní poměry církví a náboženských společností v letech 1948-1989. In: Michal BOBEK/Pavel MOLEK/Vojtěch ŠIMÍČEK (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2008

KADLEC 1987—Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin 2. 1. vydání. Křesťanská akademie, Řím 1987

KAFKA 2017—Jan KAFKA: V hodině velké zkoušky; Církevní politika státu v severovýchodních Čechách v letech 1948-1960. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2017

KALOUS 2012—Jan KALOUS: KSC jako indikátor a vykonavatel politických čistek a procesů. In: Jan KALOUS / Jiří KOCIÁN (ed.): Český a slovenský komunismus (1921-2011), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2012

KAPLAN 1993a—Karel KAPLAN: Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. 1. vydání. Doplněk, Praha – Brno 1993

KAPLAN 1993b—Karel KAPLAN: Nekrvavá revoluce. Edice Archiv, svazek 68. 1. vydání. Mladá Fronta, Praha 1993

KAPLAN/ŠPIRITOVÁ 1997—Karel KAPLAN/Alexandra ŠPIRITOVÁ: ČSR a SSSR 1945-1948; Dokumenty mezivládních jednání. 1. vydání. Doplněk, Brno 1997

KAPLAN 2009— Karel KAPLAN: Kronika komunistického Československa; Klement Gottwald a Rudolf Slánský. 1. vydání. Barrister & Principal, Brno 2009

KAPLAN 2011— Karel KAPLAN: Alexej Čepička; Dobová dramata komunistické moci. 1. vydání. Barrister & Principal, Brno 2011

KONÍČEK 2004—Jiří KONÍČEK: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2004

LUKÁŠ/PERNES/POSPÍŠIL 2008—Antonín LUKÁŠ, Jiří PERNES, Jaroslav POSPÍŠIL: Alexej Čepička; Šedá eminence rudého režimu. 1. vydání. Brána, Praha 2008

NOVOSAD 2001—Jaroslav NOVOSAD: Štěpán Trochta; Svědek "T". 1. vydání. Portál, Praha 2001

NOVOTNÝ 2014—Vojtěch NOVOTNÝ: Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967. 1. vydání. Karolinum, Praha 2014

OPATRNÝ 2003—Aleš OPATRNÝ (a kol.): Pastýřské listy 1945-2000. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003

PACNER 2018—Karel PACNER: Osudové okamžiky Československa. 4. doplněné a rozšířené vydání. Plus, Praha 2018

PAULAS/ŠEBEK 2009—Jan PAULAS/Jaroslav ŠEBEK: Katolické noviny 1949-1989. 1. vydání. Katolický týdeník s.r.o., Praha 2009

PAVLÍČEK 2011—Václav PAVLÍČEK (a kol.): Ústavní právo a státověda, II. díl., Ústavní právo České republiky. 1. úplné vydání. Leges, Praha 2011

PEHR 2007—Michal PEHR: Volby 1946 In: Na pozvání Masarykova ústavu (5.) Masarykův ústav AV ČR, Praha 2007

PEHR 2011—Michal PEHR: Zápas o nové Československo 1939 - 1945. 1. vydání. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011

- PETRÁČEK 2013—Tomáš PETRÁČEK: Papež Pius XII. a komunismus. In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou; Kapitoly z pronásledování církví v Československu. 1. vydání. Karolinum, Praha 2013
- POLC/SVOBODA 2008—Jaroslav V. POLC / Bohumil SVOBODA: Kardinál Josef Beran; Životní příběh velkého vyhnance. 1. vydání. Vyšehrad, Praha 2008
- RÁZEK 2002—Adolf RÁZEK: StB + justice; Nástroje třídního boje v akci Babice. Sešity, č. 6, Úřad pro vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002
- RÁZEK 2003—Adolf RÁZEK: Proticírkevní boj po únoru 1948. In: Teologické texty, 02/2003
- RUPNIK 2002—Jacques RUPNIK: Dějiny komunistické strany Československa; Od počátků do převzetí moci. 1. vydání. Academia, Praha 2002
- SELTENREICH 2004 —Radim SELTENREICH: Právní vývoj ve 20. století. In: Dějiny evropského kontinentálního práva. 2. doplněné vydání. Linde, Praha 2004
- SKLENÁŘ 2018— Michal SKLENÁŘ: Dávám se cele k dispozici k pastoraci v pohraničí; Snahy o poválečnou obnovu a personální situace litoměřické diecéze po druhé světové válce. In: Securitas Imperii, č. 32, 01/2018, s. 130–159
- ŠMÍD 2015—Marek ŠMÍD. Apoštolský nuncius v Praze; Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920-1950. 1. vydání. CKD, Brno 2015
- ŠMÍD 2019—Marek ŠMÍD: Vatikán a německý nacismus 1923-1945. 1. vydání. Stanislav Juhaňák – TRITON, Praha 2019
- TRETERA 2002—Jiří Rajmund TRETERA: Právo; Stát a církev v České republice. 1. vydání. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002
- VALEŠ 2008—Václav VALEŠ: Konfesní právo: průvodce studiem. Aleš Čeněk, Plzeň 2008
- VAŠKO 1990a—Václav VAŠKO: Neumlčená; Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I. 1. vydání. Zvon, Praha 1990

VÁŠKO 1990b—Václav VÁŠKO: Neumlčená; Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II. 1. vydání. Zvon, Praha 1990

VÁŠKO 2004—Václav VÁŠKO: Dům na skále; Církev zkoušená 1; 1945–začátek 1950. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004

VODIČKOVÁ 2010—Stanislava VODIČKOVÁ: Josef kardinál Beran; Arcibiskup pražský a primas český In: Stanislav BALÍK / Jiří HANUŠ (a kol.): Primasové katolické církve: země střední Evropy v čase komunismu. 1. vydání. CKD, Brno 2010

VYBÍRALOVÁ 2019—Eva VYBÍRALOVÁ: Mimořádné fakulty v Československu v letech 1948-1989. In: Revue církevního práva 2019, č. 75, 43-62

ZUBOV 2015—Andrej ZUBOV (ed.): Dějiny Ruska 20. století - díl II. 1. vydání. Argo, Praha 2015

Internet

BALÍK 2016— Stanislav BALÍK: Český antiklerikalismus věčně živý. In: Katolický týdeník, 2016/24, <https://www.katyd.cz/clanky/cesky-antiklerikalismus-vecne-zivy.html> vyhledáno dne 17.6. 2020

KOUDELKA 2018— Zdeněk KOUDELKA: Ústava a demise v únoru 1948. In: <https://www.ceska-justice.cz/blog/ustava-demise-unoru-1948/> vyhledáno dne 2.11. 2019